

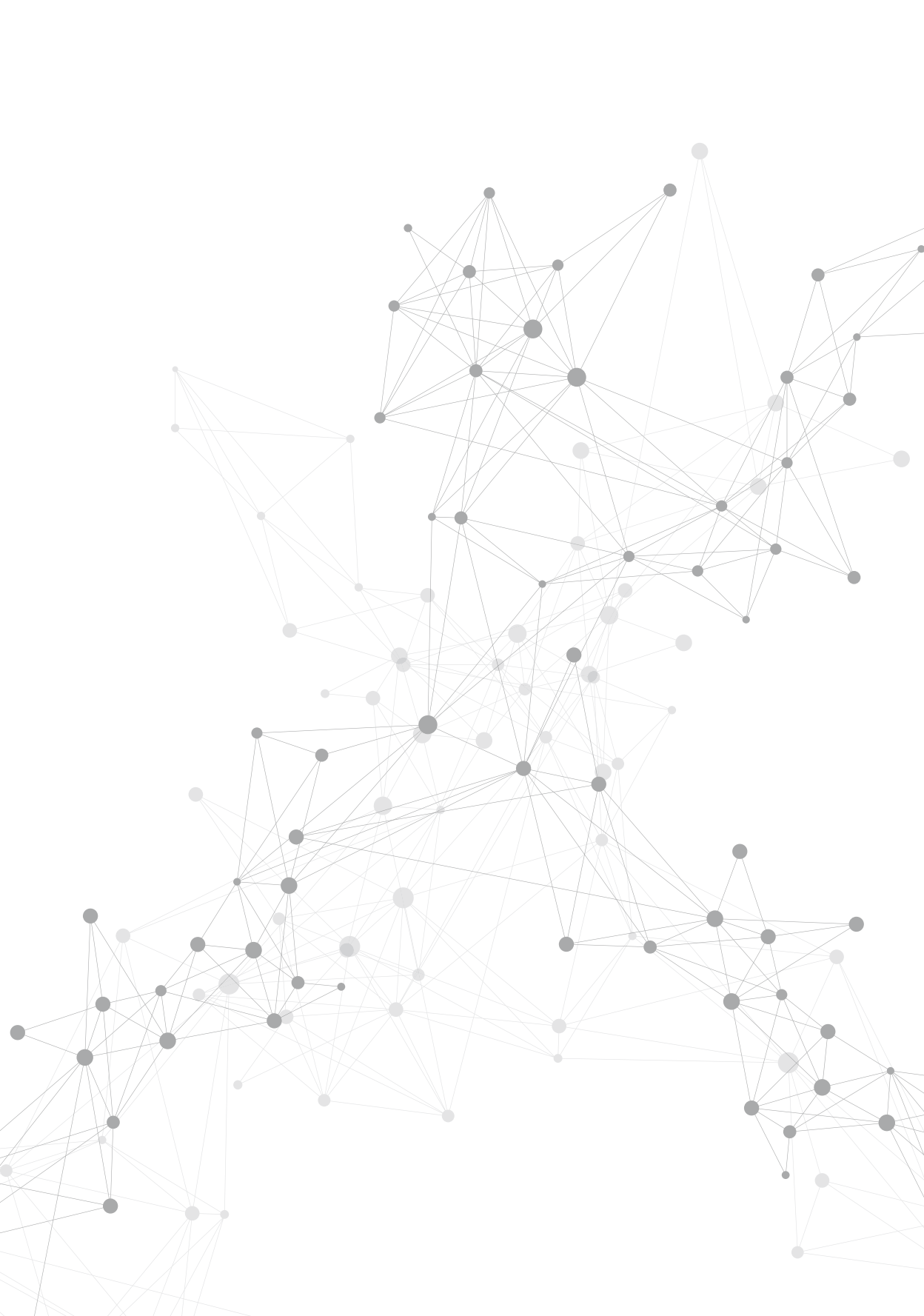

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

**Стан та перспективи
стратегічного партнерства
Польщі та України**

Погляд з Польщі та України

Міжнародна група
з дослідження відносин Польщі та України

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

Стан та перспективи
стратегічного партнерства
Польщі та України

Погляд з Польщі та України

UMCS
INSTYTUT BANKU
I FINANSÓW UNIWERSYTECKI

Instytut Europy Środkowej
Institute of Central Europe

Люблін-Київ 2021

Частина I.

Погляд з Польщі

1. Резюме (тези)	9
2. Геостратегічний простір стратегічного партнерства між Польщею та Україною	13
2.1. Геостратегічні можливості та виклики для партнерства між Польщею та Україною.....	13
2.2. Партнерство заради європейської та євроатлантичної безпеки	17
2.3. Центральна Європа у міжнародному порядку, що змінюється	26
3. Центральноєвропейський простір стратегічного партнерства між Польщею та Україною	29
3.1. Геостратегічне розташування Польщі та України в Центральній Європі	29
3.2. Польща та Україна в ініціативах співпраці у Центральній Європі.....	36
4. Виміри симетричного стратегічного партнерства між Польщею та Україною	43
4.1. Інституційно-договірний вимір та політичний діалог.....	43
4.2. Соціально-економічний та транскордонний вимір ...	48
4.3. Історичний і культурний виміри.....	74
4.4. Публічна дипломатія і стратегічна комунікація	87
4.5. Формула партнерства та стратегія модернізації і розвитку.....	103

Частина II. Погляд з України

1. Геостратегічні можливості (шанси) та виклики для партнерства	111
2. Перспективний комплекс регіональної безпеки в Центрально-Східній Європі	119
3. Формула рівноправного симетричного партнерства між Польщею та Україною	123
3.1. Стратегія рівноправного симетричного партнерства	127
3.2. Інституційний вимір партнерства	128
3.3. Стратегічні комунікації та публічна дипломатія ..	129
3.4. Пріоритетні сфери рівноправного симетричного партнерства	153
Про авторів	169

The image features a large, bright yellow triangle pointing downwards, set against a light beige background. Overlaid on the triangle and extending to the corners of the page are several network diagrams. These diagrams consist of interconnected nodes (represented by small circles in various shades of grey, black, and yellow) and thin lines connecting them, creating a complex web-like structure. The text is positioned within the yellow triangle.

**Частина І.
Погляд з Польщі**

1. Резюме (тези)

Зміни на рівні глобальної міжнародної системи, зокрема у вигляді її декомпозиції і гібридності, зміни співвідношення сил і протистояння великих держав, обмеження міжнародного порядку, заснованого на установах і міжнародному праві, призводять до посилення значення односторонніх та двосторонніх дій держав, а також субрегіональної політики та структур. Польща та Україна, враховуючи зміну балансу сил, повинні протистояти виникненню нових розділових ліній в регіоні та новому «концерту великих держав», що форсується Росією, і рухатись у напрямку формування вигідного геостратегічного простору.

Україна та Польща – держави Центральної Європи. Україна та Польща, як європейські держави середньої величини з огляду на суспільно-економічний та військовий потенціал, мають стратегічне значення для регіону Центральної Європи. Посилення суб'єктності Центральної Європи, яка б ґрунтувалася на європейських традиціях і культурі, є в інтересах Польщі та України.

Геополітичне положення Польщі та України вказує на геостратегічний потенціал ключових держав на напрямках захід-схід і північ-південь (осьові держави), повне використання якого вимагає формування у Центральній Європі зони безпеки, співпраці та розвитку.

Посилення ролі Польщі та України в транзиті сировини та товарів у європейському і глобальному транспортно-комунікаційному просторі сприятиме економічному розвитку держав і регіону ЦЄ та стане противагою зусиллям Росії (у співпраці з Німеччиною), яка постійно прагне маргіналізувати транзитний потенціал Польщі та України у сфері стратегічних постачань сировини до ЄС. Проте зосередження в центральноєвропейському регіоні стратегічних потоків сировини і товарів вимагає побудови або модернізації транспортної (автостради, швидкісні дороги, залізниці, аеропорти та порти), енергетичної (нафтопроводи, газопроводи, енергетична мережа) та телекомунікаційної інфраструктури.

Тандем Польщі та України у формі стратегічного партнерства з можливістю його розширення, як геополітичного (Румунія, Туреччина, Грузія), так і культурно-цивілізаційного (Литва), становить фундамент багатовимірної безпеки ЦЄ та важливу геополітичну вісь регіону, яка визначає його силу і потенціал. Поглиблення співпраці між Польщею та Україною (тандем стратегічних партнерів) може стати центром центральноєвропейської кристалізації. Без України Центральна Європа може бути тільки регіоном співпраці всередині ЄС і НАТО з дуже обмеженими фактичними можливостями визначення стратегічних напрямків обох цих міжнародних організацій.

Договірною-правова база охоплює усі рівні влади та найважливіші сфери двосторонніх відносин між державами. Особливого значення набуває кореляція формальних і матеріальних аспектів (реалізація) договірною-правової бази, яка потребує удосконалення і доповнення. «Новий початок» у двосторонніх відносинах вимагає ухвалення *Меморандуму про стратегічне партнерство між Польщею та Україною*.

Інституційні основи та політичний діалог стратегічних партнерів вимагає корекції та комплексного підходу. Минуле не може визначати теперішнього та майбутнього. Принцип двох площин діалогу дозволить відокремити суперечки про минуле від поточної політики. Практична реалізація формули стратегічного партнерства вимагає послідовності у діях на рівні стратегічного планування та регулярного політичного діалогу за участі президентів, прем'єр-міністрів та керівників міністерств. Створення *Міжурядового центру стратегіч-*

ного партнерства Польщі та України на чолі з Уповноваженим Уряду з питань стратегічного партнерства Польщі та України в обох державах, систематизує та сконцентрує інституційні форми співпраці на урядовому рівні, підвищуючи її ефективність. Важливу роль у політичному діалозі відіграє політика жестів і символів та створення спільного символічного простору на основі минулих досягнень.

Економічне партнерство. Дедалі більша динаміка товарообігу між Польщею та Україною, високий рівень транскордонної співпраці, а також взаємна зацікавленість сторін у поглибленні економічної співпраці в окремих сферах створюють реальні можливості матеріалізації економічного партнерства. Зокрема, великий потенціал криється в інтенсифікації Польщею товарообігу з областями на півдні та сході України, а також на збільшенні частки готової продукції. Попри певні перешкоди та ризики, зараз ми маємо сприятливий час для здійснення польським капіталом «інвестиційного наступу» в Україні, зокрема, у паливно-енергетичному секторі, в аерокосмічній та оборонній промисловості. Наступною ключовою сферою стратегічного партнерства є будівництво транспортних коридорів та інтеграція енергетичних мереж, будівництво нафто- та газопроводу, співпраця у сфері зберігання газу. Однією з головних проблем, що ускладнюють економічну та транскордонну співпрацю, є недостатній рівень розвитку прикордонної інфраструктури, що значно ускладнює вільний рух людей і товарів. Низька пропускна здатність польсько-українського кордону вимагає подвоєння кількості прикордонних переходів та кращого використання потенціалу залізничних перевезень.

Партнерство заради безпеки. Виклики та загрози безпеки Центрально-Східної Європи, зокрема агресивна політика Росії, вимагають розвитку військового партнерства між Польщею та Україною. У рамках двосторонньої та багатосторонньої співпраці необхідно намагатися інтегрувати Україну в євроатлантичні структури та підвищувати рівень інтепераційності збройних сил. Формування безпечної та суб'єктної Центральної Європи дозволить ліквідувати сіру зону безпеки та мінімізувати дестабілізаційний вплив Росії. Співпраця в галузі оборонної промисловості має стати важливою складовою військового партнерства. Крім того, залучення Польщі, зокрема під час

головування в ОБСЄ, у вирішення російсько-українського конфлікту дасть змогу підняти проблему загрози з боку Росії для європейської безпеки та сприятиме зменшенню сірої зони безпеки.

Публічна дипломатія та діалог між поляками та українцями. У формуванні стратегічного партнерства між Польщею та Україною важливу роль відіграють інститути громадянського суспільства. Польща та Україна не повністю використовують можливості публічної та культурної дипломатії. Інформаційна політика Польщі та України недостатньо протидіє історичному наративу Росії, пропаганді та дезінформації. Спільна історико-культурна спадщина Речі Посполитої Трьох Народів, а також привабливість польської та української культури становлять величезний і не повністю використаний потенціал для формування позитивного іміджу Польщі та України. Продовження процесу взаємного прощення та примирення є важливим аспектом відносин між Польщею та Україною на рівні влади, суспільства та церков. Наприклад, дії щодо визнання Польською Православною Церквою автокефального статусу Православної Церкви України. Активізація діяльності в рамках публічної та культурної дипломатії сприятиме формуванню лобістських груп польсько-українського партнерства в політичному, економічному, соціальному та культурному просторі.

Стратегія партнерства між Польщею та Україною. Геостратегічне значення Польщі та України сприяє формуванню у регіоні Центральної Європи тандему регіональних лідерів, здатних протистояти викликам і загрозам міжнародному порядку, що змінюється. У відносинах між Польщею та Україною треба визначити чітку спільну мету та стратегічний інтерес, який стане відправною точкою для прийняття політичних рішень. Стратегічне партнерство повинно мати спільну мету та стратегічний інтерес. Новий етап відносин між державами вимагає схвалення Стратегії розвитку стратегічного партнерства між Польщею та Україною і, зокрема, Дорожньої карти як документу операційно-тактичного значення. Основою формули стратегічного партнерства між Польщею та Україною має бути симетричне партнерство та прагматизм у реалізації визначених стратегічних напрямків співпраці.

2. Геостратегічний простір стратегічного партнерства між Польщею та Україною

2.1 Геостратегічні можливості та виклики для партнерства між Польщею та Україною

Геополітичний простір створює середовище, яке впливає на визначення національних інтересів Польщі та України, а також на їх реалізацію. Його діагностика, виявлення тенденцій змін, стратегій найсильніших держав істотно впливають на геополітичні стратегії обох країн. В умовах глобалізації та глобальних взаємозалежностей для двосторонніх відносин між Польщею та Україною зростає значення змін, що відбуваються на рівні глобальної міжнародної системи. Обидві країни відчували геополітичне та геостратегічне значення таких змін на зламі 80–90-х рр. ХХ ст., коли зруйнувалася біполярна система, поклавши край холодній війні. Тодішня зміна геополітичного простору внаслідок розпаду СРСР та поява незалежної України сприймалися як

сприятливі зміни міжнародного середовища Польщі, що створювали можливість для євроатлантичної інтеграції, зменшення цивілізаційної відсталості, подолання дилеми розташування поміж Росією та Німеччиною і побудови стратегічного партнерства Польщі та України.

Нині зміни на рівні глобальної міжнародної системи далі визначають геополітичний простір, у якому функціонують обидві держави та їх геополітичні стратегії. Отже, формування міжнародного порядку після холодної війни не завершилося, а залишається динамічним процесом. Але всупереч досвіду понад 30-річної давнини ці зміни та геостратегічний простір, який вони формують, оцінюються не як сприятливі, а як такі, що створюють виклики та загрози для обох країн.

По-перше, предметом змін і різних інтерпретацій є полярність глобальної міжнародної системи, тобто існування наддержав, що є центрами концентрації сили, гегемонії і, відповідно, контролю над міжнародним середовищем. У 90-х рр. і на початку XXI ст. говорилося про однополярний порядок з гегемоністською позицією Сполучених Штатів, але через їхню схильність до односторонніх дій також говорилося про безполярний і багатополярний порядок. Зараз, в умовах відносного зростання могутності Китаю, на думку деяких аналітиків, важливою тенденцією є формування нового типу біполярності – «дуополії», що є результатом гегемоністських позицій США та Китаю. Однак, існує тенденція відносного падіння могутності Сполучених Штатів і всього Заходу, а також відносного посилення могутності Китаю та незахідних сильних регіональних держав. Починаючи з 2014 р., помітним стає процес зближення Росії та Китаю. Це означає зміну глобального балансу сил не на користь Заходу. Крім того, під час президентства Дональда Трампа Сполучені Штати, зміщуючи геостратегічні пріоритети на Далекий Схід і бажаючи збалансувати зростання могутності Китаю, віддалилися від Європи, послабивши трансатлантичні зв'язки. Це призвело тоді до принципового зміцнення позицій США в Центральній Європі та відмови від підтримки дедалі більшої могутності Німеччини в Європі. Чи адміністрація Джо Байдена це змінює? Як у цьому контексті інтерпретувати рішення цієї адміністрації про згоду на добудову «Північного потоку-2»?

По-друге, зміна глобального співвідношення сил супроводжується зменшенням значення міжнародного ліберального порядку, що формувався після Другої світової війни та значно зміцнився після завершення холодної війни. Ця зміна, з одного боку, виглядає як результат зростання значення неліберальних і недемократичних наддержав, а з іншого – внутрішніх тенденцій у західних країнах. Ці тенденції становлять значний виклик для відносин між Польщею та Україною, оскільки демократія є важливим елементом ідентичності та відмінності Польщі та України від авторитарних Росії та Білорусі, що уподібнюються до Китаю. Здається, що важливою розділовою лінією у сучасному змінному міжнародному порядку стає конкуренція між моделями мобілізації внутрішніх ресурсів держав. Демократичній, ліберальній моделі політичної та економічної суб'єктності, яка вивільняє енергію людей, протиставляється гібридна модель (Китай, Росія), що поєднує ринкову економіку з авторитарною, централізованою політичною системою. Тому зміцнення демократії є елементом формування геополітичного простору, дуже важливим для партнерства між Польщею та Україною.

По-третє, зміна позиції сильних держав і міжнародного порядку супроводжується зміною проєкції сили з боку деяких із них та пов'язаними з цим відмінностями в їх стратегічній культурі. Військова сила доповнюється економічним проникненням, дезінформаційними заходами тощо. Ознакою сили у сучасних міжнародних відносинах стає її комплексність, багатовимірність, гібридність. Така динаміка та комплексність сили супроводжується відмінностями у способах її використання окремими сильними державами, саме тому істотною проблемою як політичної практики, так і аналізу стає їхня стратегічна культура, тобто спосіб проєкції сили в міжнародному середовищі. Росія поєднує демонстрацію військової сили в Європі з гібридними інструментами, що їх застосовує проти України, включаючи діяльність із дезінформації та використання агентів впливу, а також мислення в категоріях сфер впливу, демонстрацію глобалізації військової присутності та управління конфліктами, нестабільністю на пострадянському просторі. Китай віддає перевагу економічному проникненню, про що свідчить ініціатива «Один пояс, один шлях». Яким геостра-

тегічним викликом для Польщі та України є ця стратегія Китаю? Чи Сполучені Штати з їхньою схильністю до одностороннього застосування сили протягом останніх кількох десятиліть, після виходу з Сирії, Іраку та Афганістану змінюють спосіб проєкції сили? Істотним викликом для партнерства між Польщею та Україною є зміна міжнародної позиції США та питання про геополітичні пріоритети цієї держави, а також реакція адміністрації Джо Байдена на стратегічну культуру Росії та Китаю.

По-четверте, у функціонуванні суспільного життя з'являється кіберпростір як його нове середовище, для якого відстань і час не мають значення. У ньому виникають загрози з якісно новими характеристиками, суб'єктами яких є як держави, так і недержавні утворення. Це також означає відхід від державоцентричного мислення про безпекові загрози.

По-п'яте, в умовах зміни глобального співвідношення сил зростає значення функціонування глобальної міжнародної системи односторонніх дій, застосування сили з використанням різних її компонентів, військових і невійськових, а внаслідок цього зменшується значення міжнародних інституцій та мультилатералізму як форми контролю міжнародного середовища, його глобального управління. Особливо важливим для стратегічного партнерства між Польщею та Україною є, з одного боку, послаблення системи колективної безпеки ООН та значення регіональних безпекових організацій у розумінні розділу VIII Статуту Організації Об'єднаних Націй. З іншого боку, послаблення або припинення функціонування міжнародних режимів контролю над озброєннями, таких як Договір про ЗЗСЄ, Угода про відкрите небо чи Договір про РСМД.

По-шосте, важливою невідомою змін на рівні глобальної міжнародної системи та їх впливу на партнерство між Польщею та Україною є наслідки пандемії.

Рекомендації

1. Зміни на рівні глобальної міжнародної системи вимагають постійної діагностики та оцінки їх впливу на геополітичний простір обох країн, визначення їх інтересів та формування стратегій. Це

вимагає постійної актуалізації в обох країнах розуміння тенденцій змін та міжнародних проблем. Для цього необхідний постійний політичний діалог: 1) на рівні установ виконавчої влади; 2) на парламентському рівні; 3) на рівні аналітичних осередків, зокрема академічних середовищ. Окремого аналізу вимагає зміна в проєкції сили та стратегічній культурі держав, що є глобальними чи регіональними лідерами.

2. В умовах зростання конкуренції між сильними державами, використання сили та послаблення інституцій для Польщі та України важливим є розвиток мультилатералізму та міжнародних інституцій.
3. Формування політичної ідентичності Польщі та України в опозиції до політичної ідентичності Росії.

2.2. Партнерство заради європейської та євроатлантичної безпеки

2.2.1. Геополітичний статус України

Україна має особливе значення на пострадянському геополітичному просторі. Збігнев Бжезінський назвав її геополітичною віссю. На його думку, без України Росія перестане бути євразійською імперією і може бути лише азійською імперією. Саме тому Росія побоюється, що поглиблення зв'язків України із Заходом послаблює її позиції як наддержави. Це означає, що з огляду на унікальність розташування України її геополітична стратегія має істотне значення для геополітичної ситуації Польщі та можливості її зміни.

Усвідомлюючи унікальність геостратегічного розташування України і в цьому контексті її партнерства з Польщею, слід підкреслити, що це партнерство реалізується в умовах багатьох асиметрій між двома країнами. По-перше, Україна функціонує в «сірій зоні» безпеки між Росією та євроатлантичними структурами інтеграції та безпеки, до яких належить Польща. Тому вона більш вразлива до проявів проєкції сили з боку Росії ніж Польща, яка має гарантії безпеки, і часто стає ставкою в грі міжнародних впливів, у якій Росія сподівається змінити

її актуальний геополітичний вибір. Цій меті має слугувати тиск Росії з використанням гібридних ресурсів, демонстрації військової сили, дезінформаційних заходів, у яких значну роль відіграє т. зв. історична політика. По-друге, істотним наслідком функціонування в «сірій зоні» безпеки є асиметрія інституційних зв'язків Польщі та України, що означає членство в різних регіональних та субрегіональних організаціях. По-третє, існує асиметрія рівня розвитку, що вказує на нову специфічну лінію соціально-економічного поділу між Польщею та Україною — межу між ЄС та пострадянським простором, що замінила собою попередній поділ Європи на ідеологічні, політичні, військові та економічні блоки. Наприклад, у 2019 р., за даними Міжнародного валютного фонду, національний дохід на душу населення в Польщі був у 2,5 рази вищим, ніж в Україні, а виміряний потенціалом купівельної спроможності — навіть у 4,2 рази, тоді як у 1992 р. він був практично на одному рівні. За індексом людського розвитку (ІЛР) у 2019 р. Польща була на 35 місці (0,880), а Україна на 74 місці (0,779). Це означає, що т. зв. «Європа проєктів» у вигляді Європейської політики сусідства чи Східного партнерства – за всієї важливості цих ініціатив – не сприяє зменшенню наявних диспропорцій у рівні розвитку. Потрібна, нехай навіть далека, перспектива інтеграції України з євроатлантичними структурами.

Рекомендації

1. Протидія тиску Росії на Україну, як і на весь регіон Центрально-Східної Європи, вимагає адекватної реакції в рамках продуманої стратегії, яка б включала визначені довгострокові пріоритети. Зміна проєкції сили та тиск на Україну, який здійснює Росія з 2014 р., є викликом, але одночасно й можливістю для впровадження нової формули стратегічного партнерства між Польщею та Україною з його внеском у безпеку Центрально-Східної Європи та, ширше, євроатлантичного регіону. У ситуації загрози з боку Росії Центральна та Східна Європа стає стратегічним напрямком зовнішньої політики України, її безпеки та стабільності. Істотним елементом цієї стратегії, по-перше, має бути мультилатералізація партнерства між Польщею та Україною, тобто включення діалогу

обох країн у різноманітні форми багатостороннього діалогу та співпраці, такі як Люблінський трикутник, Кримська платформа, Литовсько-польсько-українська бригада тощо. Необхідна багатостороння підтримка пріоритету України, яким є вирішення російсько-українського конфлікту та відновлення контролю над Кримом і Донбасом. Україні ж варто там, де це можливо, включати Польщу до структур багатостороннього діалогу.

2. Обом країнам слід входити в ініціативи, що мають ширший формат, ніж двосторонній, наприклад, приєднання до боротьби зі зміною клімату або реалізація прийнятих Організацією Об'єднаних Націй у 2015 р. цілей сталого розвитку (*sustainable development*).
3. Діалог і діяльність обох країн у змінному геополітичному просторі, мислення про майбутнє не можуть бути заручниками невирішених проблем складного історичного минулого. Необхідно враховувати чутливість обох народів до невирішених проблем історичного минулого.

2.2.2. Польща та Україна в контексті політики ЄС

Фундаментом підтримки Польщею вступу України до Європейського Союзу (ЄС) має бути прийняття наступних припущень: 1) на даний момент вступ є тривалим процесом, але Польща має працювати над визначенням європейського горизонту та чітких умов для України з боку інституцій ЄС; 2) прийняття України з її потенціалом має суттєво посилити роль Центральної Європи в ЄС.

Україна не може розраховувати на дієву підтримку ЄС у конфлікті з Росією з огляду на різні інтереси, які реалізують окремі країни-члени у своїх контактах із Росією, та відсутність волі інституцій ЄС до проведення жорсткої політики щодо Росії. У цьому контексті Україна може розраховувати на обмежену підтримку великої групи країн Центральної Європи, які визначають загрозу з боку Росії як реальну.

Східне партнерство не виконує своїх завдань у контексті підготовки деяких країн Центральної Європи (напр. України) до членства в ЄС. Польща не має достатнього потенціалу в рамках ЄС для його ревіталізації. Цю проблему можна підняти на одній з вибраних центрально-європейських платформ, наприклад, у рамках Ініціативи трьох морів,

проте звужуючи підтримку України та інших держав, що не є членами ЄС, до конкретних економічних ініціатив, зокрема енергетичних та інфраструктурних. Це питання може стати предметом періодичних консультацій у форматі Тримор'я + Україна за умови, що Україна рішуче налаштована здійснити трансформацію відповідно до європейських стандартів.

В рамках енергетичної солідарності в Європі варто переглянути енергетичну ситуацію в регіоні, включаючи Україну, з метою розробки довгострокового плану зміцнення енергетичної солідарності в регіоні з урахуванням енергетичних планів ЄС та «трубопровідної» політики Росії, спрямованої на посилення залежності Європи від російських енергетичних ресурсів. В інтересах обох країн є узгодження енергетичної політики в умовах поглиблення російсько-німецької співпраці.

Спільний проект майбутнього ЄС повинен враховувати ідентичність та суб'єктність центральноєвропейських держав – як тих, що вже є членами ЄС, так і тих, що прагнуть до інтеграції, відстоюючи європейські цінності. Стати членом ЄС для України реально в умовах, коли ця організація функціонує на основі вільного руху капіталу, людей, товарів і послуг, поважає культурний плюралізм європейських народів, зберігає принцип демократичності держав і субсидіарності спільних інститутів щодо цих держав і регіонів.

Рекомендації

1. Польща та Україна повинні розробити аргументацію на користь вступу України до ЄС, тобто показати значення цієї країни для розвитку спільного ринку, руху капіталу, послуг та людей. У цих питаннях Україна володіє капіталом, необхідним для активізації розвитку ЄС та європейських підприємств.
2. Для реальної підтримки України в процесі інтеграції з ЄС слід розглянути питання про створення в обох країнах міжвідомчих комітетів для конкретизації підтримки України Польщею. Двосторонні комітети: 1) із соціальних питань; 2) з економічних питань; 3) з питань безпеки. Їх завданням була б розробка спільних заходів, спрямованих на наближення України до стандартів ЄС.

3. З метою узгодження енергетичної політики необхідно створити міжвідомчий двосторонній комітет з питань енергетичної співпраці. Польща в рамках одного з центральноєвропейських форматів (напр. Вишеградської групи) може виступити з ініціативою розроблення плану предметних зустрічей у форматі Європейська Рада + Україна з метою розгляду змін в Україні в контексті інтеграції з ЄС.

2.2.3. Східний фланг НАТО та Україна

2.2.3.1 Поглиблення військової співпраці Україна – НАТО. Для безпеки Польщі надзвичайно важливо поєднувати справу посилення військової ролі Альянсу з модернізацією та розвитком власних збройних сил. В обох контекстах велику роль відіграє Україна, оскільки: 1) її співпраця з Альянсом зміцнить його східний фланг з огляду на реальні можливості паралізувати дії Росії в Центральній Європі; 2) вона має військовий потенціал, який у співпраці з Польщею може підвищити оперативні можливості Збройних Сил Польщі та інших країн, розташованих на східному фланзі НАТО (напр., Румунії, Туреччини).

Трансатлантична політика Польщі після 2015 р. базується на п'яти основних принципах: 1) Центральноєвропейський регіон є цілісним з точки зору системи безпеки; 2) необхідність подолання периферійного статусу в рамках Заходу; 3) вступ центральноєвропейських держав до ЄС і НАТО суттєво посилив потенціал і безпеку Заходу; 4) необхідність активної регіональної політики на основі співпраці ЄС та НАТО; 5) розбудова системи (мережі) зв'язків у Центральній Європі в рамках ЄС та НАТО, а також понад їхніми кордонами. Ці принципи є вигідними для національних інтересів України, оскільки є основою політики «відкритих дверей» щодо розширення обох цих організацій на балканські та пострадянські держави.

У 2015–2021 рр. Північноатлантичний альянс став безпосередньо присутнім у Центральній Європі, включаючи Польщу – східний фланг НАТО, що докорінно змінило військову ситуацію в цьому регіоні, але не вирішило проблеми гарантування йому безпеки, особливо в умовах війни нового типу, яку Росія веде в Європі та проти Європи.

У цих умовах ми маємо справу радше зі спробою зберегти в Україні відчуття, що вона не залишиться сам на сам із ворогом у разі ескалації конфлікту (що є наслідком Будапештського меморандуму), а не з реальними діями Заходу на підтримку України в конфлікті з Росією. У нинішній ситуації вона не дозволить Північноатлантичному альянсу ще раз наблизитися до своїх кордонів (приклад України, Грузії та Молдови).

Безперечно, слід розширювати в рамках Альянсу співпрацю для підтримки України, але нинішня формула цього робити не дозволяє, а політичної волі до змін у головних акторів немає. Окремі держави розвивають двосторонні відносини у військовій площині та поглиблюють співпрацю з Україною (зокрема Канада, Великобританія, Туреччина). Проте нинішній стан відносин є тягарем для європейських та північноатлантичних прагнень України. Ефективність військового співробітництва Україна – НАТО залежить не лише від самої України – її готовності та динаміки виконання зобов'язань, а й від волі членів Альянсу, принаймні найсильніших. У нинішньому форматі, з розпорошеністю цілей і відсутністю спільних стратегій щодо України, неможливо виробити ефективні рішення. У таких умовах Польща може працювати на користь наближення Україну до Альянсу опосередковано, тобто через двосторонню політичну і військову співпрацю, а також у центральноєвропейських форматах, головним чином у Люблінському трикутнику.

2.2.3.2. Польща та Центральна Європа на підтримку євроатлантичних прагнень України. Альянс повинен стабілізувати систему безпеки в умовах невизначеності, гарантувати безпеку регіону від загроз з боку Росії, посилити демократичні зміни в регіоні.

Україна у своєму прагненні до євроатлантичних структур може розраховувати на підтримку Польщі та більшості країн Центральної Європи. Проте не всі країни Євросоюзу зацікавлені у вступі України до ЄС та НАТО, бо зважають на позицію Росії. Для Центральної Європи, в контексті загрози з боку Росії, Україна має ключове значення. Проте сама вона не дбає про відповідне ставлення країн регіону, орієнтуючись на сильні західноєвропейські держави. Ініціатива самої України

є необхідною для формування позитивного ставлення центральноєвропейських держав до її євроатлантичної геополітичної стратегії. Інструментом для цього можуть бути центральноєвропейські інституції, такі як Ініціатива трьох морів та Бухарестська дев'ятка, які також провадили б до мультилатералізації партнерства між Польщею та Україною.

Глибокі та радикальні реформи Збройних Сил України мають бути тісно пов'язані з реформуванням державного апарату, ліквідацією олігархічної системи та зменшенням рівня корупції. Виконання цих умов необхідне для ефективної та безпечної допомоги Україні з боку Польщі та інших країн Центральної Європи у реформуванні Збройних Сил України з метою адаптації їх до стандартів Альянсу та для реальної співпраці у разі загрози з боку Росії. Польща разом із Туреччиною може багато зробити у цій сфері співпраці з Україною, оскільки лише ці дві країни (і частково Румунія) мають значний військовий потенціал на східному фланзі НАТО. Здається, що розширення східного флангу НАТО без співпраці зі Збройними Силами України може бути малоефективним у ситуації дедалі більшого підпорядкування Білорусі Росії.

2.2.3.3. Співпраця у сфері адаптації Збройних Сил України до стандартів НАТО. Для Польщі ключовою справою є прийняття Україною стандартів НАТО у збройних силах, оскільки дії ЄС у військових питаннях не сприймаються як пріоритетні (PESCO, Європейський оборонний союз, Європейський оборонний фонд).

Очікується комплексний підхід України до реформування своїх збройних сил. Цінним потенціалом українських воїнів є бойовий досвід у гібридній війні з Росією, що відрізняється від конвенційної війни, до якої звикли країни Альянсу. Це створює ситуації, коли діяльність Альянсу не відповідає реальним потребам України (напр., Канада проводить військові навчання в Україні за формулою ОПМ (операції з підтримки миру), до якої Україна ставиться дуже прохолодно). У цьому контексті рекомендується розпочати конструктивний діалог з командуванням Збройних Сил України з метою діагностувати його очікування та достосувати дії Альянсу до реальних потреб.

2.2.3.4. Синхронізація військових стратегій і військового планування стає неодмінним елементом співпраці в контексті агресивної та гібридної проєкції сили Росії в умовах значної асиметрії її військового потенціалу на користь НАТО. Співпраця збройних сил Польщі та України на сьогоднішній день дає багато позитивних прикладів. Її мета – адаптувати українську армію до стандартів НАТО, а також поділитися досвідом реальної війни з Росією. Ці знання надзвичайно цінні для проведення операцій під час симетричних конфліктів (або проти сильнішого ворога), а не суто миротворчих операцій. У свою чергу, співпраця між Польщею та Україною у сфері озброєнь стикалася з проблемами – багато проєктів залишалося на рівні урядових домовленостей, що було наслідком як відсутності політичної волі, так і відсутності ефективної комунікації. Військова співпраця буде обмежена рівнем двосторонніх відносин, поки союзники в НАТО не розроблять спільної стратегії щодо України.

Варто подумати про збільшення кількості спільних польсько-українських навчань (зокрема у форматі Люблінського трикутника), тренувань, маневрів підрозділів окремих країн, а також делегування польських інструкторів до підрозділів в Україні. Польща може підтримати Україну у створенні військ територіальної оборони, які стали важливим п'ятим видом польських збройних сил. З точки зору співпраці між польським та українським оборонним сектором варто покращити стратегічну комунікацію, а також провести реальний огляд можливостей співпраці в середньостроковій перспективі.

2.2.3.5. Розширення ЛитПолУкрбриг. На сьогоднішній день бригада нараховує бл. 4500 солдатів (у Любліні штаб бригади складається з 81 військового і 13 цивільних працівників). Підлеглі підрозділи, що приписані до бригади, дислокуються у своїх гарнізонах (напр., з України це 80-та окрема десантно-штурмова бригада у Львові). Великі ініціативи, такі як розширення Бригади, можуть із логістичної точки зору бути заважкими для литовської сторони (необхідність делегувати офіцерів до додаткових підрозділів), тому варто діагностувати потреби та реальні можливості партнерів (особливо Литви). Однією з пропозицій може бути використання наявних форматів

військової співпраці (Бухарестська дев'ятка – Б9) для розширення сфери партнерства з Україною. Найбільшим викликом є не розмір бригади чи дислокація в окремих країнах, а її використання в реальних операціях. Не можна обмежувати функціонування бригади лише до штабних навчань. При створенні Бригади політики детально не визначили можливостей її застосування. Дедалі частіше лунають питання про доцільність існування Бригади. Рішенням проблеми може бути участь Бригади в місіях, наприклад, у Косово в складі KFOR або UNIFIL у Лівані.

2.2.3.6. Співпраця у сфері протидії пропаганді та дезінформації.

Інформаційно-психологічні операції стосуються дуже чутливої сфери діяльності. Значна частина пропаганди/дезінформації — це вміле використання суперечок та розбіжностей в інтерпретації фактів. Йдеться не лише про кремлівську пропаганду, а й про антагонізми, що впливають із відмінних історичних наративів. Важливо поглиблювати співпрацю у площині стратегічної комунікації між окремими міністерствами та підрозділами. Розуміння владою обох країн значення проблеми дезінформації та кіберзагроз створює можливості для розширення співпраці в цих сферах. У реалізації історичної політики Польщею та Україною важливо формувати наратив на основі толерантності та взаєморозуміння. Націоналістичні настрої з обох боків досить вміло використовуються (інспіруються) Росією, що породжує проблеми, на яких концентруються політичні еліти, не будучи в змозі їх вирішити.

Рекомендації

- 1.** Підтримка процесу розробки державами-членами Альянсу спільної стратегії щодо України в перспективі довгострокової (членство в НАТО) та середньострокової (адаптація до стандартів НАТО та співпраця у сфері безпеки).
- 2.** Оптимальне використання наявних механізмів співпраці Україна – НАТО, зокрема формули особливого партнерства. Крім того, варто розглянути можливість формування центральноєвропейської мережі підтримки членства України в НАТО.

3. Інтенсифікація політичної та військової співпраці на двосторонньому рівні та в центральноевропейському форматі (Люблінський трикутник, Б9 + Україна).
4. Підтримка та залучення Польщі до процесів реформування Збройних Сил України та адаптації української армії до стандартів НАТО. Для цього необхідно розглянути можливість створення під егідою НАТО польсько-української консультативної комісії з питань впровадження стандартів НАТО. Рекомендується розпочати конструктивний діалог з командуванням Збройних Сил України з метою аналізу їхніх очікувань та наближення діяльності Альянсу до реальних потреб України у сфері реформування армії за стандартами НАТО.

2.3. Центральна Європа у міжнародному порядку, що змінюється

2.3.1. Перспектива регіональних лідерів

Польща та Україна як стратегічні партнери можуть грати роль регіональних лідерів з метою політичної, економічної та соціальної консолідації Центральної Європи. Немає сумнівів, що посилення суб'єктності Центральної Європи є в інтересах Польщі та України. Інтеграція центральноевропейського простору призведе до посилення суб'єктності, значення та ефективності центральноевропейських держав у міжнародних відносинах, обмежуючи можливості Росії реалізувати свою стратегію повернення до концепції «європейського концерту» великих держав та поділу Європи на сфери впливу. Враховуючи провал політики «перезавантаження» адміністрації Барака Обами, глибокого аналізу вимагає теж політика адміністрації Джо Байдена щодо Росії.

На посилення геополітичної позиції країн Центральної Європи вплине включення даного регіону у стратегічні транспортно-комунікаційні артерії, що з'єднують Центральну Європу з регіоном Каспійського моря та Китаєм, а Північну Європу – з Балканами, Близьким Сходом та Північною Африкою. Збільшення транзитної ролі країн Центральної Європи у європейському та глобальному

транспортно-комунікаційному просторі сприятиме економічному розвитку регіону та стане противагою зусиллям Росії, яка послідовно намагається маргіналізувати транзитне значення України та Польщі в сфері стратегічного постачання газу до Західної Європи. Проте зосередження в центральноевропейському регіоні стратегічних потоків сировини і товарів вимагає побудови або модернізації інфраструктури транспортної (автостради, швидкісні дороги, залізниці, аеропорти та порти) і енергетичної (нафтопроводи, газопроводи, електромережа), пристосованої до потреб і стандартів сучасної міжнародної торгівлі.

2.3.2 Польща та Україна перед лицем гібридних викликів і загроз

Процес **формування міжнародного порядку після холодної війни** ще не завершено. Цей процес пов'язаний зі зміною співвідношення сил між великими державами, що провадить до **нестабільності** міжнародного середовища в регіональному та глобальному вимірі. Реорганізація наявного міжнародного порядку змушує держави активно пристосовуватися до багатовимірних викликів і загроз середовища (не)безпеки, що склалося після холодної війни.

Найбільшим викликом для безпеки і розвитку Польщі, України та інших країн Центральної Європи є неоімперська політика Росії **на пострадянському просторі**, що проявила себе у військових інтервенціях в Грузії та Україні. Агресивна, антизахідна риторика та військові операції **Росії відображають стратегічну мету**, що полягає у призупиненні процесів демократизації та модернізації в Центральній і Східній Європі.

Слід визнати, що експансіоністський характер зовнішньої політики Росії не лише залишиться незмінним, а фактично посилиться. Влада цієї країни звертається до неоімперської та націоналістичної політики (в рамках ідеології «русского мира») з метою зменшення рівня невдоволення російського суспільства. Цю політику супроводжуватимуть заходи, спрямовані на посилення впливів та внутрішньої дестабілізації центральноевропейських держав, а також фактичний енергетичний шантаж.

Викликом для безпеки Центральної Європи залишається очевидна слабкість міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, ЄС та інших), створених для вирішення проблем регіональної та світової безпеки, але на практиці позбавлених політичної волі, мандату, досвіду та здатності ефективно протистояти ревізійній політиці Росії. Реактивність і слабка відповідь міжнародних організацій на дії Росії щодо України підбивають довіру до цих інституцій. **Вони також ведуть до висновку, що НАТО незмінно залишається найважливішим гарантом стабільності та безпеки всього північноатлантичного простору та міжнародною структурою, що стримує агресивну політику Росії щодо держав Центральної Європи.**

Рекомендації

1. Польська та українська влада мають формувати стратегічне партнерство двох країн у контексті тандему регіональних лідерів, які стабілізують ситуацію в центральноєвропейському регіоні, підвищують його суб'єктність та забезпечують можливість співпраці та розвитку.
2. Стратегія співпраці в рамках стратегічного партнерства між Польщею та Україною має включати елементи протидії наявним загрозам, зокрема гібридній війні Росії проти України та інших країн регіону.
3. В рамках міжнародних організацій Польща та Україна повинні солідарно підкреслювати роль і значення міжнародних інституцій і міжнародного права для глобального порядку і безпеки, а також робити все можливе в рамках ООН, ОБСЄ та інших організацій, аби Росія відповіла за свою агресію проти Молдови, Грузії та України.

3. Центральноєвропейський простір стратегічного партнерства між Польщею та Україною

3.1. Геостратегічне розташування Польщі та України в Центральній Європі

3.1.1. Потенціал Центральної Європи

Центральна Європа має унікальний статус у зовнішній політиці та політиці безпеки Польщі, що є результатом діагностики політичної реальності, міжнародного середовища та динаміки відносин у Європі. Значення потенціалу Центральної Європи на континенті зросло у зв'язку з: 1) виходом Великобританії з ЄС; 2) яскравою демонстрацією імперіалістичної політики Росії, що прагне взяти під свій контроль Східну Європу (Україна, Білорусь, Грузія, Вірменія, Молдова), а з Центральної Європи зробити інфільтровану і залежну зону впливу;

3) поглибленням економічної співпраці між Німеччиною та Росією; 4) посиленням активності США в регіоні під час президентства Д. Трамп (східний фланг НАТО, Ініціатива трьох морів, інвестиції та оборонні контракти); 5) кризою всередині ЄС; 6) виснаженням ресурсів розвитку Західної Європи через демографічну кризу та провал міграційної політики.

Польща – це осьова держава Центральної Європи. Історичний досвід свідчить, що без суверенної та суб'єктної Республіки Польщі Центральна Європа не існує. Міжнародний статус Польщі та її стратегія у зовнішній політиці безпосередньо впливають на незалежність країн Балтії, європейські шанси Молдови та можливість захисту регіону від загрози з боку Росії. На даний момент Польща не впливає на територіальну цілісність України (внаслідок утворення Нормандського формату та підписання Мінських домовленостей) і результати боротьби Росії та України за Крим, а також на швидкі темпи підпорядкування Білорусі Росії. Україна, погоджуючись на Нормандський формат, відмовилася від участі Польщі у врегулюванні конфлікту з Росією, незважаючи на геостратегічне значення незалежності України для Польщі та попри польський потенціал, який дозволяє вести активну безпекову політику. Реалізація проєкту мережевої співпраці країн Центральної Європи з включенням України, якому Польща надає перевагу, має велике значення для міжнародної суб'єктності країн цього регіону.

Рекомендації

1. Поглиблення співпраці між Польщею та Україною може стати (проте не обов'язково) центром кристалізації центральноєвропейської ідентичності. Без України Центральна Європа може бути лише регіоном співпраці всередині ЄС і НАТО, з дуже обмеженими фактичними можливостями визначення стратегічних напрямків обох цих міжнародних організацій.
2. У середньостроковій перспективі потреби України можуть створювати додаткові сфери, необхідні для розвитку економіки регіону, оскільки в багатьох галузях Україна може бути дуже привабливою для країн Центральної Європи.

3.1.2. Центральноевропейська ідентичність, визначення та політична консолідація регіону в контексті національних інтересів Польщі та України

У дискусії про міжнародні справи слід підкреслювати географічну, історичну та культурну своєрідність центральноєвропейського регіону, особливо відносно Східної Європи, де домінує Росія. У дискусіях про ідентичності Польщі та України необхідно вказувати на приналежність обох країн і народів до Центральної Європи, протиставляючись історичним, цивілізаційним та політичним наративам, які пов'язують центральноєвропейський регіон з Російською імперією, СРСР та сучасною Росією.

Польща та Україна повинні незалежно одне від одного переосмислити розуміння Центральної Європи в напрямку від партикулярного до універсального. Центральна Європа – це регіон, сформований вздовж двох осей: Захід-Схід та Північ-Південь. Перша з цих осей має радше «виключний» характер, оскільки Німеччина та Росія є зовнішніми щодо цього регіону державами. Натомість вісь Північ-Південь має характер «включний» щодо нордичного, кавказького та балканського регіонів. Зрозуміло, такий підхід означає, що можливі лише мережеві зв'язки в регіоні у вигляді різних форматів. Польщі необхідно відмовитися від зведення Центральної Європи лише до В4 і до спадщини Ягеллонів та Габсбургів. Політичним елітам України варто відмовитися від мультисекторності зовнішньої політики та подвійного сприйняття Центральної Європи як центрально-східноєвропейської чи навіть східноєвропейської. Рух України у напрямку центральноєвропейської ідентичності означає визнання країн цього регіону стратегічними партнерами. Це є в національних інтересах як Польщі, так і України.

Розвиток співпраці між Польщею та Україною в багатосторонньому (євроатлантичному) та двосторонньому контексті відповідає інтересам обох країн. Потреба у розвитку двосторонньої співпраці зростає внаслідок дедалі більшої непередбачуваності наддержавної політики Росії. До розвитку польсько-українських відносин спонукає також очевидна відсутність політичної волі великих європейських держав

у справі активного захисту прав та інтересів України, а також інших країн Центральної Європи.

Рекомендації

- 1.** Зміни в геополітичному просторі Польщі та України вимагають «нового початку», спільної адаптації до сучасних викликів і безпекових загроз та розробки функціональної моделі двосторонніх відносин, орієнтованих на сьогоднішнє і майбутнє, визначених спільними геополітичними та економічними інтересами. Бажано, щоб співпраця між Польщею та Україною характеризувалася довірою, стратегічним баченням, довгостроковою перспективою, взаємоповагою, реалізмом і прагматизмом.
- 2.** Обидві держави повинні звільнити свої взаємні стосунки від важливого, але часто надто акцентованого історичного контексту. Польсько-українські історичні суперечки не повинні впливати на динаміку поточної міждержавної співпраці. Необхідно також відійти від антагоністичного наративу в історичній політиці.
- 3.** Польща та Україна повинні незалежно одне від одного переосмислити розуміння Центральної Європи в напрямку від партикулярного до універсального, вкоріненого в європейській культурі та традиціях, відмінного від східноєвропейського (євразійського). У рамках зовнішньої політики Польща та Україна повинні виділити політику центральноєвропейську.

3.1.3. Геополітичні та геоекономічні стратегії Польщі та України щодо Центральної Європи

Події на зламі XX і XXI століть викликають необхідність зміни геополітичного мислення в Україні у зв'язку з: 1) значним посиленням Центральної Європи в ЄС та НАТО; 2) запереченням Росією суверенітету і суб'єктності України та існування окремої української нації; 3) безпосередньою участю США в справах Центральної Європи; 4) глобальним американо-китайським суперництвом та підтримкою Росії прагнень КНР демонтувати гегемоністську систему безпеки; 5) виходом Великобританії з ЄС. Слід підкреслити, що орієнтація України на підтримку Німеччини буде неефективною і може становити

стратегічну загрозу для України, оскільки для Німеччини основним партнером на Сході є Росія і її інтереси будуть поставлені вище за інтереси України. Геополітичне мислення Польщі суттєво не змінилося з міжвоєнного періоду, коли тодішня Польща прийняла стратегічний спосіб визначення своєї ролі в регіоні та на континенті. Принципова корекція відбулася із вступом Польщі до ЄС та НАТО, тобто організацій, до яких належить Німеччина, таким чином обидві країни опинилися в євроатлантичній зоні. За цих умов потрібна співпраця між Польщею та Україною на рівні визначення геополітичних та гео економічних стратегій обох країн у змінному регіональному та глобальному геополітичному просторі. Без України регіон Центральної Європи буде неповноцінним. Створення його політичної ідентичності є умовою його суб'єктності та стратегією запобігання підпорядкуванню України Росії. Перешкодою на шляху формування центральноєвропейської політичної ідентичності є низька суспільна свідомість у цьому регіоні щодо важливості такої співпраці, а також суперечки, які ведуться в багатьох країнах, щодо центральноєвропейської стратегії.

Рекомендації

1. Корисним і доцільним було б створення польською та українською владою «карти» спільних інтересів щодо низки ключових проблем розвитку та безпеки Центральної Європи.
2. Необхідним видається інституціоналізувати та пришвидшити співпрацю між Польщею та Україною (напр., циклічні зустрічі на рівні президентів обох країн та міжміністерські зустрічі). Бажано розширити інституціоналізацію діалогу *президентів та урядів*, підключаючи також парламентську дипломатію.
3. Варто проаналізувати можливість створення під патронатом президентів обох країн Польсько-української комісії з геостратегічних питань, до складу якого ввійшли б аналітики та політики, що займаються зовнішньою політикою в стратегічному та геополітичному контексті.

3.1.4. Політика інтеграції України в Центральну Європу

Інтеграція України в Центральну Європу має вирішальне значення для демонтажу дуже шкідливого дихотомічного поділу континенту на західну та східну частини. Результатом інтеграції України в Центральну Європу буде значне розширення плюралізму в регіоні з точки зору культури, мови та етнічної приналежності, але також це означатиме привнесення у цей простір українських проблем, пов'язаних переважно з моделлю української нації (етнічна спільнота – політична спільнота) та національної політики (етнополітики).

Подібність безпекових проблем центральноєвропейських країн дозволяє Бухарестській дев'ятці (Б9) залишатися потенційно корисною платформою для діалогу та співпраці у сфері безпеки між країнами східного флангу НАТО та Україною. Імплементация такого розширеного бухарестського формату, з залученням також Молдови та Грузії, сприяла би зменшенню «сірої зони» безпеки, яка досі існує в Центральній Європі, та подальшій стабілізації регіону. Це рішення дозволило би також сусіднім державам брати активнішу участь у ширшій міжсоюзницькій дискусії з питань міжнародної безпеки.

Рекомендації

1. Включення України до основних євроінтеграційних процесів посилить просторову, комунікаційну та транспортну цілісність Центральної Європи, поглибить інтеграцію центральноєвропейського регіону в політичному та економічному вимірах, розширить зону стабільності та добробуту.
2. Необхідно поступово включати Україну до структур багатосторонньої співпраці держав Центральної Європи у формі держави-спостерігача або асоційованого члена.

3.1.5. Інструменти формування центральноєвропейської ідентичності

Гарним взірцем, який може повторити Україна, є «литовський маневр», здійснений після зміни влади в Польщі у 2015 р. Саме тоді Литва визнала себе державою-наступницею Речі Посполитої Обох Народів,

використовуючи її цивілізаційні та політичні досягнення. Незважаючи на історичні суперечки про конкретні події в історії Першої Речі Посполитої (переважно про козацькі повстання), варто погодитися, що ця держава найповніше втілила традиції Київської Русі та пізніших удільних князівств, що можна побачити в духовній та матеріальній культурі тієї державності. Вона на століття стала депозитарієм київської традиції, а ворогом цієї традиції була Росія.

Одним з найважливіших інструментів формування центральноєвропейської ідентичності є історична політика, а також освітня політика на різних рівнях, насамперед у сфері історії та літератури. Проте не можна очікувати, що історичні політики Польщі та України будуть подібними, оскільки вони за своєю природою мають служити формуванню різних державностей та зміцненню, відповідно, польської та української політичної ідентичності. З іншого боку, хотілось б очікувати, що надто болючі історичні проблеми будуть дещо приглушені, тому необхідно вести систематичні консультації між міністерствами, що займаються в обох країнах питаннями освіти, культури, виховання та історії, а також між установами, відповідальними за політику пам'яті в Польщі та Україні.

Рекомендації

1. Польща повинна запропонувати Україні участь, принаймні у якості спостерігача, у багатьох ініціативах в сфері культури, освіти, науки та історії, які реалізуються під егідою різних центральноєвропейських організацій. Очікується створення центральноєвропейської наукової мережі, яка б включала університети, наукові дослідження та бібліометричні бази даних, з метою піднесення рівня співпраці центральноєвропейських наукових установ до рівня співпраці з партнерами у Західній Європі. Спільні наукові дослідження і навчальні проекти дадуть синергетичний ефект для регіону та сприятимуть розвитку центральноєвропейської ідентичності в Україні, де роками університети орієнтувалися на співпрацю з російськими університетами.
2. Істотним елементом також залишається культурна та економічна дипломатія, яка б несла в собі виражену центральноє-

ропейську ідею і реалізувалася у співпраці з владою Польщі та України, польськими та українськими університетами, театрами, видавцями, спілками кінематографістів, відомими митцями, громадськими організаціями, радіо- та телевізійними станціями, представниками органів місцевого самоврядування та підприємствами з обох країн.

3. Співпраця між Польщею та Україною, спрямована на розвиток та популяризацію центральноєвропейської ідеї (*брендинг*), могла би включати: програму обміну викладачами та студентами, створення освітніх програм, створення спільного університету, циклічні культурні заходи, молодіжний обмін, т. зв. релігійну дипломатію, співпрацю міст-побратимів та структур місцевого самоврядування тощо.

3.2. Польща та Україна в ініціативах співпраці у Центральній Європі

3.2.1. Включення України як партнера до ініціатив у Центральній Європі

Включення України до міжнародних інституцій, що функціонують у Центральній Європі, своєрідну мультилатералізацію відносин між двома країнами, слід диференціювати залежно від прийнятої форми інституції та стосунків партнерів із Центральної Європи. Україну треба включати в діалог та оперативну діяльність.

3.2.1.1. Ініціатива трьох морів (ІТМ) є одним із найважливіших форматів регіональної співпраці, в якому бере участь Польща. Метою угруповання є співпраця у площині енергетики, транспорту, ІТ та телекомунікацій у Центральній Європі. Підхід України до ІТМ з самого початку був неоднозначним. Після подій Євромайдану у 2013–2014 рр. нова українська влада зосередилася на розвитку відносин з Німеччиною та Францією, шукаючи у найбільших західноєвропейських країн підтримки у зв'язку з анексією Криму та агресією Росії на Донбасі. З огляду на такі пріоритети регіональна політика України відійшла

на другий план. У 2016 р. Україна не скористалася запрошенням на перший саміт ІТМ у Дубровнику.

Тому необхідно розробити формат участі України в основних інвестиційних проєктах ІТМ інфраструктурного типу. Масштаби участі третіх країн у пріоритетних проєктах ІТМ є дуже різними. Без сумніву, найактивнішою в цій сфері є Україна, яка бере участь аж у 14 пріоритетних проєктах. Проєктом, який могли би реалізувати спільно обидві сторони, є нафтопровід Одеса – Броди – Гданськ. Треба проаналізувати можливість будівництва відгалужень дороги Віа Карпатія у напрямку кордону з Україною у поєднанні з розширенням прикордонної інфраструктури.

На думку Польщі, сценарій членства України в ІТМ поки що неможливий. Це проєкт, спрямований насамперед на розвиток інфраструктурної співпраці в рамках ЄС, і членство України могло би бути розцінене як надання ІТМ геополітичного значення. Статус спостерігача у ІТМ, який мають лише Німеччина та США, можна би було надати також Україні. Варто проаналізувати мінімалістичний формат співпраці *ad hoc*, тобто ІТМ +.

З точки зору України, можна виділити дві основні проблеми у її відносинах з ІТМ. По-перше, українські політики невірно приписують ініціативі характер оборонної організації з геополітичними цілями, пов'язуючи її з ідеєю Міжмор'я. По-друге, бракує формату, в якому можна було б провадити діалог між Україною та державами ІТМ.

3.2.1.2. Вишеградська група (В4/V4) є формою інституціоналізації співпраці між чотирма центральноєвропейськими державами. Протягом багатьох років країни В4 формують свою пропозицію допомоги країнам Східної Європи через спеціальну програму, яка реалізується в рамках Міжнародного Вишеградського фонду – «Вишеград для Східного Партнерства» (V4EaP). У рамках V4EaP здійснюється спеціальна стипендіальна програма для магістрів та аспірантів, зокрема з України. Для України доступною є також програма «Вишеград+», започаткована у 2008 р. з метою управління та фінансування проєктів, що сприяють процесам демократизації та трансформації в окремих країнах та регіонах за межами ЄС. В Україні мало усвідомлюють

значення В4. Тому необхідно домовитися про спільні інформаційні заходи та можливе розширення наукової та академічної співпраці.

Проте конфлікт між Росією та Україною підкреслив значні відмінності між країнами В4 у підході до оцінки ситуації, ролі Росії та реакції членів ЄС на події на Донбасі й анексію Криму. Це призвело до проблем із формулюванням узгодженої та спільної позиції партнерами В4, незважаючи на зближення в початковий період конфлікту. Цей конфлікт став фактором, який негативно вплинув на внутрішню згуртованість В4. Істотною проблемою є відсутність спільної стратегії В4 щодо Росії. Угорщина підтримує зняття санкцій ЄС з Росії, а також політичну та енергетичну співпрацю з нею. Деякі політики в Чехії та Словаччині критикують збереження санкцій, займаючи неоднозначну позицію щодо будівництва «Північного потоку-2». Незважаючи на декларацію В4 про солідарність із Чехією у зв'язку з операцією офіцерів ГРУ у Врбетіце в 2014 р., Угорщина не наважилася вислати російських дипломатів.

Реалізація заявленого раніше бажання України приєднатися до В4 є малоімовірною з політичних причин. Перевереною формою співпраці є зустрічі країн Вишеградської четвірки з Україною у форматі В4+, які проводяться вже багато років. Проте протягом останніх років динаміка співпраці в цьому форматі втратила своє значення через пасивне ставлення України щодо налагодження відносин, наприклад, з Угорщиною. З одного боку, це можна пояснити зміщенням уваги В4 на внутрішні проблеми, такі як пошук спільної відповіді на міграційну кризу ЄС або розбіжності всередині Групи у ставленні до зовнішньої політики Росії. З іншого боку, пояснення може полягати в неповному розумінні Україною того, як працює В4 і якими є механізми співпраці та потенціал партнерів. З'являються також думки, що Україна концентрується на відносинах із сильними міжнародними гравцями, такими як США, Канада, Німеччина, Великобританія та Франція. Незважаючи на цю тенденцію, необхідно активізувати співпрацю у перевірених площинах. Треба продовжувати військову співпрацю в рамках Бойової тактичної групи В4. Україна також є одним із найбільших іноземних грантоотримувачів Вишеградського фонду

за межами регіону В4, тому необхідно створити нові шляхи фінансової підтримки українського третього сектору, студентів та науковців.

3.2.1.3. Варто проаналізувати можливість перебудови тристоронньої структури **Трилогу (Польща-Туреччина-Румунія)** у структуру, що складалася б із п'яти держав після приєднання до неї України та Грузії. Ці країни об'єднує загроза з боку Росії у багатьох площинах. Ця нова форма багатостороннього діалогу була б опосередковано пов'язана з Бухарестською дев'яткою, в якій головну роль відіграють Польща та Румунія. Перспективною також могла би бути співпраця згаданих п'яти країн у військових питаннях, оскільки Україна не має шансів на участь у Бухарестській дев'ятці.

3.2.1.4. Н+В9 (Балтійський регіон) – країни Балтійського регіону тривалий час підтримують тісну співпрацю з нашим східним партнером, а досвід трансформації та реформ дає змогу будувати добросусідські відносини шляхом обміну знаннями у сфері інтегрованого управління кордонами (ІВМ), державного управління, регіональної співпраці, транспорту та інших. Країни Балтії підтримують зміцнення економічних зв'язків та процеси лібералізації візового режиму, які наближають Україну до стандартів ЄС, а також діляться знаннями в сфері оптимізації технічних, інституційних та фінансових (зокрема Балтійський інвестиційний фонд) рішень. Литва, Латвія та Естонія дотримуються позиції, що відносини з країнами Східного партнерства, зокрема з Україною, мають залишатися одним із пріоритетів східного виміру зовнішньої політики ЄС. Особливо інтенсивна співпраця з Україною присутня вже багато років у зовнішній політиці Литви. Литва була партнером у багатьох політичних і соціальних проєктах, спрямованих на поглиблення інтеграції України з європейськими структурами, таких як Балто-Чорноморська вісь або Спільнота демократичного вибору. Позитивним прикладом міжпарламентського діалогу, який варто використовувати у майбутньому, є тристороння співпраця під час спільних сесій Міжпарламентської асамблеї Верховної Ради України, Сейму і Сенату Республіки Польща та Сейму Литовської Республіки. Співпраця з Україною – це не лише один із напрямків двосторонніх відносин кожної з балтійських держав, а й окрема сфера діяльності

в рамках Балтійської асамблеї. Під її егідою, у співпраці з представниками країн Бенілюксу, нордичних країн, В4 та ГУАМ проводяться циклічні конференції, присвячені Східному партнерству.

Україна посідає також особливе місце у діяльності, спрямованій на допомогу розвитку держав, яку провадять нордичні країни. Надані ними Україні кошти фінансують проекти, спрямовані на поширення демократії (розвиток громадянського суспільства, посилення захисту прав людини, гендерна рівність), охорону довкілля та енергетичну трансформацію, а також на економічне зростання (розвиток ринку праці, протидію корупції або підтримку малих та середніх підприємств).

Балтійські та нордичні держави є одними з найбільш активних у сфері співпраці з Україною. Метою є престиж і посилення міжнародної ролі, але насамперед забезпечення стабільності та безпеки в регіоні. Таким чином, позиція цих держав наближає їх до польської перспективи та дає можливість активізувати такого роду співпрацю в Балтійському регіоні.

Неформальна та неінституційна співпраця, здається, створює більше можливостей діяти на користь України, ніж балтійські інституційні формати, до яких входить Росія (Рада країн Балтійського моря), що значно перешкоджає артикуляції потреб та діям на користь України. З цієї причини РДБМ не може бути платформою для включення України у співпрацю з цими державами.

3.2.2. Посилення участі України в «Європі Карпат»

Україні необхідно активізувати свою участь у «Європі Карпат», оскільки за останні 3–4 роки інтенсивність контактів знизилася. Причини були виразно політичні. Особливістю «Європи Карпат» є інституціоналізація зв'язків через канали парламентської дипломатії, де з боку Польщі, Словаччини та Угорщини домінують прихильники політичної ідентичності Центральної Європи та політики сталого розвитку, яка може бути цінною моделлю для України.

3.2.3. Люблінський трикутник

Наповнення Люблінського трикутника змістом та соціальна інституціоналізація цієї ініціативи дасть змогу реалізувати тристоронню співп-

рацю між Польщею, Литвою та Україною в Балто-Чорноморському регіоні. Цей формат вимагає соціальної та політичної інституціоналізації. Перша полягає в тому, щоб переконати суспільства трьох держав у важливості такої співпраці та пояснити її цілі. Друга полягає в необхідності формування міжурядових, міжвідомчих і міжпарламентських структур, а також інших інституційних форм на рівні «мозкових» та аналітичних центрів. Люблінський трикутник повинен якнайшвидше вийти із зародкової та декларативної фази, має повстати середньостроковий план його розвитку. Розвиток Трикутника слід поділити на співпрацю «жорстку» (політичну, військову) та «м'яку» (історична та освітня політика, спрямована на активізацію ментальних процесів).

Метою Трикутника має бути розвиток співпраці між державами-спадкоємцями Речі Посполитої Обох Народів (фактично Трьох Народів). Польща вже достатньо дозріла, аби не розглядати себе як єдиного депозитарія цієї традиції і визнати, що ця традиція впливає на численні політичні рішення у Литві, Латвії та Україні, а також на діяльність демократичної опозиції в Білорусі (у певному сенсі, спадкоємцями цієї традиції є також Молдова та Ізраїль).

У Люблінському трикутнику Україна отримує можливість поєднати чорноморську та балтійську співпрацю, що дуже важливо з огляду на прагнення Росії взяти під свій контроль усе північне узбережжя Чорного моря. Люблінський трикутник є найпростішим інституційним рішенням, здатним підкреслити приналежність його учасників до регіону Центральної Європи на відміну від Європи Східної. Він також дає Україні можливість покликатися на традиції демократії, парламентаризму, толерантності та конституціоналізму. Тут можна вбачати коріння незалежності України та її відмінності від Росії, а також включення традиції Київської Русі в історію Європи (заперечення права Московської Русі на цю спадщину).

Рекомендації

1. Потрібна активна участь Польщі в «Кримській платформі» на всіх можливих рівнях співпраці.
2. Польща має шанс стати своєрідним промоутером заходів з деокупації Криму та Донбасу, а також інтеграції цих регіонів з Цен-

тральною Європою, зокрема під час польського головування в ОБСЄ. Вона також може збільшити свою активність у сфері політики безпеки в Чорноморському регіоні.

3. Не менш важливим є залучення до співпраці третього сектору та експертних установ, які займаються українською проблематикою (Інститут Центральної Європи, Центр східноєвропейських досліджень, Центр Східної Європи УМКС).

3.2.4. Створення мережі центральноєвропейських університетів і аналітичних центрів.

Існує необхідність у створенні мережі центральноєвропейських університетів за участю українських вишів. Вона потрібна, по-перше, для досягнення синергії у сфері наукових досліджень у різних галузях і дисциплінах. По-друге, для формування майбутньої інтелектуальної еліти в дусі центральноєвропейської ідентичності. По-третє, для подолання асиметрії доступу центральноєвропейських наукових закладів до міжнародних баз даних. У цій площині необхідна угода між міністерствами науки та освіти країн Центральної Європи. Можна використати формат Ініціативи трьох морів або В4+, включаючи Україну як партнера проекту (а також інші центральноєвропейські країни). Відомча угода визначить рамки, обсяг, форми та правові основи співпраці.

Рекомендації

1. Наукова і дидактична співпраця в регіоні за участю науково-дидактичних закладів України сприятиме залученню українських університетів до нової центральноєвропейської мережі університетів.
2. Слід розглянути питання про створення Польсько-українського мережевого університету в Любліні. Треба працювати над створенням форуму для центральноєвропейських аналітичних центрів.

4. Виміри симетричного стратегічного партнерства між Польщею та Україною

4.1. Інституційно-договірний вимір та політичний діалог

4.1.1. Інституційно-договірний вимір стратегічного партнерства

Договірний та інституційний вимір стратегічного партнерства потребує розробки ефективної форми співпраці та кооперації на інституційному рівні на основі комплексної договірної бази, що відповідає задекларованому статусу стратегічного партнерства між Польщею та Україною.

Сформована договірно-правова база українсько-польських відносин включає понад 140 різноманітних договорів та домовленостей, що охоплюють усі рівні та найважливіші сфери двосторонніх відносин. Важливою частиною цієї бази є двосторонні домовленості між суб'єк-

тами адміністративно-територіального устрою (бл. 500 документів). Особливе значення набуває співвідношення формальних і матеріальних аспектів (реалізація) договірно-правової бази, яке потребує упорядкування, вдосконалення та доповнення, що відповідає би статусу стратегічного партнерства та новим викликам і загрозам.

Польща та Україна розробили належні інституційні основи для взаємовідносин на президентському, міжурядовому та міжпарламентському рівнях, а також на рівні місцевого самоврядування. Стратегічне партнерство потребує регулярних зустрічей (принаймні один раз на рік) не лише глав держав та Консультаційного комітету президентів України та Республіки Польща, а й прем'єр-міністрів та Українсько-польської міжурядової комісії з питань економічного співробітництва. Удосконалення потребують інституційні форми міжвідомчої співпраці, особливо в таких галузях, як інфраструктура, транспорт, енергетика, оборонна промисловість, безпека тощо.

Сторони виробили якісну інституційно-договірну базу взаємовідносин, що дозволяє державам після її вдосконалення та доповнення ефективно вийти на задекларовану формулу стратегічного партнерства.

30-та річниця підписання між Польщею та Україною договору про добросусідство є гарною нагодою провести загальний огляд договірно-правової бази і підготувати найважливіші документи, що потребують доповнення з огляду на нові виклики та загрози для Польщі, України та регіону ЦСЄ. Є необхідність підписання нових документів про співпрацю у галузі протидії загрозам у сфері інформаційної та кібербезпеки і зокрема протидії ворожій пропаганді та дезінформації. Урегулювання потребують питання переміщення робочої сили та захисту трудових прав працівників-мігрантів. Важливою сферою співпраці залишається польський та український інформаційний простір, спільне виробництво та обмін у галузі т. зв. медійного та культурного продукту, що дозволить формувати позитивний імідж відповідно Польщі та України, а також звертатися до традиції Речі Посполитої Трьох Народів у контексті центральноєвропейської ідентичності. Реальний вимір стратегічного партнерства вимагає особливої уваги до вдосконалення договірно-правової бази у наступних сферах: торгівля,

економіка, енергетика, транспорт, оборонна промисловість, ІТ, інформаційна безпека, транскордонна співпраця, охорона навколишнього середовища та інші. Потрібно створити та провадити єдиний реєстр договірно-правової бази польсько-українських відносин у відкритому доступі. Інституційні основи двосторонніх стосунків потребують доопрацювання з метою комплексного підходу до справ та підвищення ефективності встановлених інституційних форм співпраці. Слід чітко зазначити, що без ефективного функціонування інституційних механізмів співпраці неможливо досягти високого рівня ефективності та матеріалізації. Статус стратегічного партнерства між Польщею та Україною неодмінно має знаходити своє підтвердження у співпраці держав на політичному, економічному та безпековому рівнях.

Рекомендації

1. Підписання Меморандуму про стратегічне партнерство між Польщею та Україною, приурочене до 30-ї річниці договору про добросусідство та 25-ї річниці оголошення стратегічного партнерства дозволить подолати складний період у взаємовідносинах і відповісти на нові виклики та загрози безпеці як країн, так і всього регіону ЦСЄ.
2. Підтримка тісної інституційної співпраці не лише на рівні парламентів і президентів, але й проведення зустрічей прем'єр-міністрів та урядів принаймні один раз на рік. Організація регулярних (щорічних) засідань Українсько-польської міжурядової комісії з питань економічного співробітництва з метою прийняття плану дій та моніторингу його виконання. Створення у її складі кількох підкомітетів з питань співпраці, зокрема у секторі енергетики, оборонної промисловості, інфраструктури та транспорту.
3. Створення Міжурядового центру стратегічного партнерства Польщі та України на чолі з Уповноваженим Уряду з питань стратегічного партнерства Польщі та України дозволить упорядкувати попередні форми співпраці та прискорити процес виходу на формулу стратегічного партнерства.
4. Запровадження зустрічей на вищому рівні за участю президентів та прем'єр-міністрів у формі Постійної ради стратегічного

партнерства Польщі та України, а також регулярних політичних консультацій на рівні міністрів закордонних справ та оборони у форматі «2 на 2».

4.1.2. Політичний діалог і матеріальний вимір стратегічного партнерства

Ефективний політичний діалог та матеріалізація стратегічного партнерства між Польщею та Україною вимагають комплексного бачення та послідовної реалізації стратегії дій, незважаючи на поділи. Політичний діалог ініціювали і здомінували президенти, що представляли різні політичні табори. Це дозволило вийти на формулу стратегічного партнерства, але відсунуло на другий план прем'єр-міністрів та уряди, що негативно позначилося на її реалізації. Президенти зустрічаються регулярно, тоді як на рівні прем'єр-міністрів можна зауважити брак таких контактів, що шкодить динаміці та матеріалізації стратегічного партнерства. Прикладом розходження між інтенсивним політичним діалогом та реалізацією інвестиційних проєктів стратегічного значення є будівництво нафтопроводу Одеса-Броди-Гданськ та (не)реалізація спільних інфраструктурних проєктів (транспортні коридори захід-схід та північ-південь) під час підготовки до Євро-2012. В останні роки веденню політичного діалогу заважали історичні суперечки, що негативно впливало на матеріальний вимір стратегічного партнерства.

Польща підтримує процес інтеграції України до ЄС та НАТО, зокрема співпрацю в рамках Східного партнерства та надання Україні плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). Польща підтримує незалежність і територіальну цілісність свого сусіда і засуджує агресію Росії щодо України. Агресивна політика Росії створює пряму загрозу безпеці Польщі та України. Польща послідовно підтримує включення України до процесів субрегіональної інтеграції в рамках Центральноєвропейської ініціативи, В4+, Б9+, ІТМ+, «Європи Карпат» та Люблінського трикутника. У Польщі існує відносний консенсус політичних еліт щодо ролі та значення України для безпеки Польщі та регіону (концепції: федерація Півсудського та УЛБ Гедройця).

Реалізації формули стратегічного партнерства не сприяла також позиція правлячого класу України, яка вагалася між стратегією врів-

новаження інтересів (балансування між Сходом і Заходом) та стратегією геополітичного вибору. Україна лише у 2003–2004 рр. чіткіше сформулювала свої геостратегічні інтереси – інтеграція з ЄС та НАТО. Терези схилилися в бік вищезгаданої геополітичної орієнтації після Революції Гідності (2014 р.). Реалізація зазначеної стратегії разом із модернізацією (європеїзацією) України створить нову якість формування стратегічного партнерства між Польщею та Україною. Політична еліта України не виробила цілісної та послідовно реалізованої геополітичної стратегії, зокрема й української версії доктрини Гедройця-Мерошевського, яку можна окреслити аббревіатурою ПЛБ (Польща, Литва, Білорусь).

Політичний діалог вимагає комплексного та паралельного ведення на рівні президентів і прем'єр-міністрів. Статус стратегічного партнерства потребує поглибленого політичного діалогу на всіх рівнях. Історичні суперечки не повинні обумовлювати відносин між стратегічними партнерами, перешкоджаючи системній та прагматичній співпраці. Паралельне ведення діалогу в політичній та історичній площинах дозволить з'ясувати історичні питання без шкоди для політичних та економічних відносин, уможливлючи при цьому реалізацію (матеріалізацію) конкретних ініціатив у сфері, зокрема, інфраструктури, енергетичної безпеки та оборонної промисловості. Політичний діалог стратегічних партнерів вимагає продуманої політики жестів і символів. Геостратегічне значення України та Польщі сприяє формуванню в регіоні ЦСЄ тандему регіональних лідерів, здатних протистояти викликам і загрозам у змінному міжнародному порядку. Послідовна і прагматична співпраця в рамках інтенсивного політичного діалогу має призводити до збільшення товарообігу (до 10–12 млрд доларів) у середньостроковій перспективі, будівництва нафто- та газопроводів, інтеграції енергетичних систем та будівництва транспортної інфраструктури. Виклики та загрози безпеці ЦСЄ, зокрема агресивна політика Росії, зумовлюють розвиток військового партнерства та співпрацю в секторі оборонної промисловості. Маючи тривалі матеріальні основи стратегічного партнерства між Польщею та Україною, легше буде продовжувати процес діалогу, порозуміння та примирення у майбутньому.

Рекомендації

1. Використання у взаємних відносинах **принципу двох площин діалогу** відокремлення історичних суперечок від практики стратегічного партнерства.
2. Повернення до інтенсивного політичного діалогу президентів, прем'єр-міністрів, міністрів і парламентарів на **принципах прагматизму** з метою наповнити змістом (матеріалізувати) стратегічне партнерство.
3. Повернення до **позитивної практики** спільного відзначення «Волинської трагедії» згідно з принципом «так треба робити для польсько-українського діалогу і порозуміння» (Л. Качинський) та політикою жестів і символів.
4. Розробка **Стратегії розвитку стратегічного партнерства між Україною та Польщею**, елементом якої буде **Дорожня карта** як документ операційно-тактичного значення.
5. Здійснення під час головування Польщі в ОБСЄ **дипломатичного наступу** на Росію з метою дотримання нею міжнародного права та формування в регіоні ЦСЄ зони безпеки та співпраці.

4.2. Соціально-економічний та транскордонний вимір

4.2.1 Правові основи економічної співпраці

Політичні еліти Польщі та України від початку наголошували на важливості економічних контактів у розвитку добросусідських відносин, тим більше, що після 1991 р. Польща була для України другим після СНД торговельним партнером. Правовою основою економічної співпраці після здобуття Україною незалежності стала Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польщі про торгівлю та економічне співробітництво, підписана у Варшаві 4 жовтня 1991 р. Польща та Україна надали одна одній принцип найбільшого сприяння щодо мита, податків та формальностей, пов'язаних з імпортом та експортом товарів та послуг. З огляду на вступ Польщі до ЄС термін дії цієї угоди закінчився 30 квітня 2004 р.

У документі найвищого рангу щодо співпраці обох держав – Договорі між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. у ст. 7 є положення, що «сторони сприятимуть взаємовигідному економічному співробітництву, в тому числі торговому, яке б спиралося на ринкові принципи ... з урахуванням захисту інвестицій, технологій, авторських і патентних прав, здійснюватимуть відповідне міжнародно-правове регулювання в сфері обігу капіталів, пересування робочої сили, товарів і послуг». Також було прийнято рішення про обмін досвідом та взаємну підтримку в процесі створення та розвитку ринкової економіки та співпраці в прикордонних районах.

У лютому 1993 р. у Кракові відбувся українсько-польський економічний форум, під час якого створено українсько-польську Змішану комісію з питань торгівлі та економічного співробітництва (перше засідання – у березні 1993 р.). 4 березня 2005 р. в Києві було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво, яка передбачала інтенсифікацію двосторонніх економічних відносин у сфері інвестицій, інновацій та фінансування економічних проєктів, розбудову транспортної інфраструктури та системи транспортування енергоносіїв, розвиток міжрегіональної економічної співпраці. На основі договору була створена українсько-польська Міжурядова комісія з питань економічного співробітництва, завданням якої є підготовка пропозицій щодо подальшого розвитку економічної співпраці, ідентифікація проблем, що її обмежують, та пропонування відповідних заходів з метою усунення перешкод. Комісія є найважливішим механізмом підтримки економічної співпраці. У її рамках створено робочі групи з питань: торгівлі та інвестицій, співпраці в паливно-енергетичному секторі, у сфері туризму, фінансових ринків, транспорту, стандартизації сільського господарства, ветеринарної медицини, геопросторової інформації, співпраці у використанні космічного простору. Перше засідання Комісії відбулося в Києві 15 листопада 2006 р., останнє – 29 квітня 2021 р. Перерви між засіданнями були наслідком охолодження політичних відносин між двома країнами.

З 2014 р. діє Угода про асоціацію (УА) між Україною та ЄС, а з 1 січня 2016 р. набула чинності (тимчасове застосування IV і V розділів УА)

угода про вільну торгівлю між Україною та ЄС (ПВЗВТ – Поглиблена і всеохопна зона вільної торгівлі), що визначає рамки економічної співпраці між Польщею та Україною. З 2016 р. найважливішим торговельним партнером України є Європейський Союз, а не Росія. Польща для України є найбільшим ринком збуту серед країн Європейського Союзу та другим, після Німеччини, торговим партнером (серед країн ЄС).

Розвиток економічних відносин, поступове збільшення товарообігу між Польщею та Україною, розмір українського ринку, паритет купівельної спроможності ринків України та Польщі, ступінь комплементарності їхніх економік, як і розташування на перетині транспортних коридорів північ-південь та схід-захід, створюють потребу в міждержавних і міжсекторних нормативно-правових актах, що стосуються чітко визначених сфер у рамках економічної співпраці (на сьогодні підписано бл. 150 двосторонніх документів, що регулюють відносини між Польщею та Україною).

Рекомендації

1. Польща може ініціювати створення в рамках економічної дипломатії Центру партнерства Польщі та України (за підтримки президентів або МЗС обох країн). Раніше вже звучала подібна пропозиція щодо відкриття українсько-польського центру добросусідства, який би сприяв різним формам співпраці.
2. Поглиблення стратегічної співпраці між Польщею та Україною потребує подальшого розвитку та вдосконалення наявної договірно-правової бази. Підготовка подальших двосторонніх документів має залежати від глобальних, регіональних та внутрішніх економічних викликів, з якими стикаються обидві країни (як, напр., збільшення кількості українських трудових мігрантів у Польщі створило необхідність врегулювання питання подвійного оподаткування та ухилення від сплати податків; нестача медичного персоналу в службі охорони здоров'я зумовила полегшення процедури прийняття на роботу в Польщі українських лікарів).

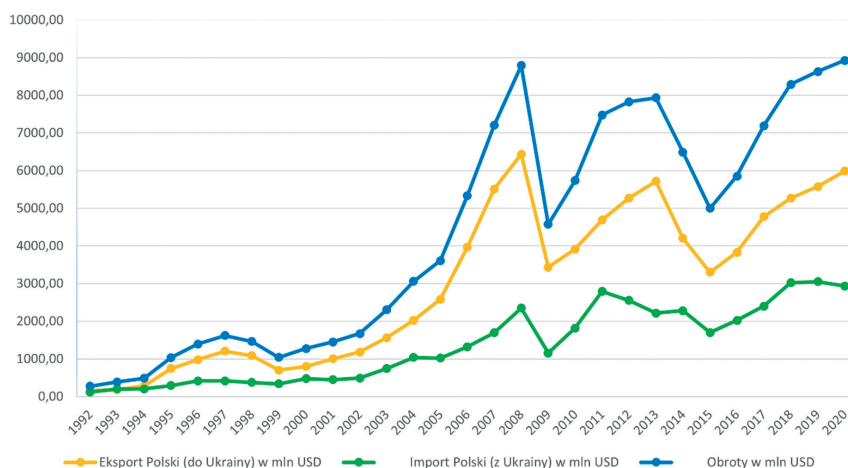
3. Необхідно забезпечити єдині стандарти дотримання правових норм, а також практичні інструменти та механізми їх реалізації. Правовим нормам вищого рівня мають відповідати стратегії/програми/проекти, які реалізуються на нижчих рівнях.
4. Польща має стати для України партнером і провідником по ринках ЄС на шляху до єдиного європейського ринку. Варто здійснити регулярний перегляд угод (особливо з 1990-х рр.), які не відповідають новим економічним умовам, та актуалізувати їх.
5. Економічна співпраця між Польщею та Україною має базуватися на «дорожніх картах», підготовлених (українсько-польською Міжурядовою комісією з питань економічного співробітництва) з урахуванням очікувань обох країн у контексті відносин ЄС – Польща – Україна на основі стратегії розвитку ЄС.

4.2.2. Торговий обмін та інвестиційна співпраця

Товарообіг між Польщею та Україною у 2020 р. склав 8,9 млрд дол. США (зростання на 3,4 %), з яких експорт польських товарів до України склав 5,98 млрд дол. США (зростання на 7,4 %), а імпорт українських товарів до Польщі – 2,9 млрд дол. (зменшення на 3,8 %). Зміна вектора, що відбулася не лише в політиці, а й в економічних пріоритетах України після початку російської агресії у 2014 р., наблизила її до Центральної та Західної Європи і особливо до Польщі. Польща є важливішим торговельним партнером для України (третє місце після Китаю та Німеччини), ніж Україна для Польщі (14 місце в рейтингу країн-імпортерів польських товарів; 21 місце серед експортерів товарів до Польщі). Ключовими в економічній співпраці стають проекти, що підвищують рівень безпеки та енергетичної незалежності Польщі та України, а також усього регіону Центрально-Східної Європи (напр., будівництво польсько-українського газового інтерконектора, продовження нафтопроводу Одеса – Броди до Польщі (Адамово), розширення необхідної інфраструктури у випадку постачання сировини через регазифікаційні термінали у Свіноуйсці та Гданську, інфраструктура зеленої енергетики, видобуток газу компаніями PGNiG та «Нафтогаз України» тощо).

Проте масштаби торговельної співпраці України з Польщею (та іншими країнами ЄС) використовуються не повністю і не вирішують проблем України. В Україні є нагальна потреба у пошуку нових ринків збуту української продукції, а також у створенні умов для економічного розвитку, особливо відновленні виробництва високотехнологічної продукції. У цьому плані Польща може стати найважливішим партнером для України, оскільки сприймається українськими підприємцями як вікно для виходу «меншою ціною» і «по-сусідськи» на спільний ринок Європейського Союзу.

Таблиця 1. Торговля Польщі з Україною 1992–2020

Джерело: розроблено М. Драбчук за даними Державної служби статистики України, <http://www.ukrstat.gov.ua/>

На сьогодні спостерігається асиметрія зацікавленості економічною співпрацею по різні боки кордону: падає інтерес польських компаній до українського ринку, натомість зростає інтерес українських компаній до польського ринку, часто як елемент стратегії ширшої інтернаціоналізації українських підприємств. Зниження рівня зацікавленості польських підприємців українським ринком зумовлено відсутністю там прозорості, недотриманням умов контрактів, корупцією в місцевій адміністрації (особливо в податковій службі), політичною непередбачуваністю, неефективною правовою системою і судочинством.

В інвестиційній співпраці Польщі та України існує диспропорція на користь польських інвестицій в Україну. Обсяг польських ПІІ в Україні в 6,5 рази перевищує обсяг ПІІ України в Польщі. Інвестиційний потенціал Польщі також буде більшим, особливо в умовах покращення інвестиційного клімату в Україні. Для України Польща є ключем до виходу на європейський ринок. Оцінка фактичного стану українських інвестицій у Польщі ускладнюється через проблему з визначенням країни походження капіталу компаній, зареєстрованих у «податкових гаванях», які розміщують інвестиції в Польщі як іноземні, але не українські.

За оцінками Державної служби статистики України, у 2020 р. польські підприємства інвестували в Україну 712 млн дол. США (7 місце серед країн ЄС і 10 місце у світі). Це означає збільшення сумарної вартості польських інвестицій на 2,6 % (на 18,3 млн дол. США) при одночасному зменшенні загального обсягу ПІІ в Україну на 12 % (на 434 млн. дол. США). Найбільше інвестицій зафіксовано в промисловості – бл. 50 %, особливо у переробній; страхуванні та фінансах – 26 %, оптовій та роздрібній торгівлі, включаючи ремонт автотранспорту і мотоциклів – 10,7 %, сільськогосподарському виробництві – 6,4 %¹.

Враховуючи економічну співпрацю між Україною та Польщею, можна виділити ряд потенційно перспективних напрямів: енергетичний сектор (постачання обладнання для електростанцій, пристроїв та технологій для їх модернізації); будівництво (особливо будівництво української інфраструктури, тобто залізничного, дорожно-транспортного, авіаційного, морського та річкового секторів); агропродовольчий сектор (сільськогосподарська інфраструктура, техніка, технології, особливо для харчової промисловості, зокрема для виробництва та переробки рослинних жирів і олій, оскільки Україна є світовим лідером з експорту цих товарів; продукти тривалого зберігання, напр., зернові продукти, консерви); галузь ІТ (складальні підприємства, центри аутсорсингу); машинобудування (напр., виробництво автомобільних запчастин).

¹ <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/229-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-polyshheju>

**Таблиця 2. Прямі іноземні інвестиції в Україну
(в цілому та з Польщі)**

Рік	Загальний обсяг ПІІ в Україну, млн дол. США	Польські ПІІ в Україну, млн дол. США	Відношення польських ПІІ до загального об'єму ПІІ
2016 (01.01.2017)	3284	509.1	1,6 %
2017 (01.01.2018)	2202	571.3	2,6
2018 (01.01.2019)	2355	632.1	2,7 %
2019 (31.12.2019)	3070	693.7	2,6 %
2020* (11 місяців)	2727	712	2,6 %

* Оцінка відтоку ПІІ у 2020 р. за даними Національного банку України (НБУ)

Джерело: розроблено М. Драбчук за даними Державної служби статистики України, <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Найбільшими польськими інвесторами в Україні є виробники та експортери: кераміки (Cersanit S.A.), упаковок (Cannpack S.A.), автозапчастин (Groclin S.A.), сталевих конструкцій (Polimex Mostostal S.A.), фарб (ТзОВ «Снежка-Україна» з польським капіталом), дерев'яних підлог (Barlinek), меблів (Nowy Styl), полімерних матеріалів (Plastics Group Sp. z o. o.), одягу (LPP S.A.), побутової хімії та засобів гігієни (Bella Center), алюмінієвих конструкцій (Aluprof S.A.).

На українському ринку активно працюють постачальники послуг, зокрема будівельних IDS-BUD S.A. і UNIBEP S.A. (Банк BGK у 2019 р. надав цій компанії кредит у розмірі 90 млн євро на будівництво торгових центрів у Києві та Харкові) та фінансових: Кредобанк, PZU Україна, Getin Holding S.A. (10 листопада 2021 р. Getin Holding S.A. підписав з First Ukrainian International Bank попередню угоду про продаж 100% акцій Idea Bank Ukraina).

За даними Національного банку Польщі (НБП), спостерігається тенденція українських деінвестицій (відхід прямих інвесторів)², у 2020 р. відбувся відтік інвестицій (крім інвестицій у боргові фінансові інструменти) на рівні -508,9 млн дол. США. Станом на кінець 2019 р. інвестиції в Польщу становили 8,1 млн дол. США (0,1 % від загального обсягу українських ПІІ), зокрема інвестиції в промисловість – 36,4 %, у поштові, фінансові, страхові та освітні послуги – 37%, у машинобу-

² <https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/publikacje/zib/zib.html>

дування – 21,2 %, в оптову та роздрібну торгівлю, включаючи ремонт автотранспорту і мотоциклів – 23,5 %.

Найбільший дохід отримують інвестори, які володіють частками в польських суб'єктах прямого інвестування, пов'язаних із переробною промисловістю: напр., переробні заводи T.B. Fruit Dwikozy і T.B. Fruit Anporol – інвестором є українська компанія T.B. Fruit (власник торгових брендів «Яблуневий дар» та «Galicia»), яка у 2019 р. розпочала у селі Бжостовець будівництво свого третього в Польщі переробного заводу. Він може стати одним із найбільших у Європі за переробними потужностями (бл. 4,5 тис. тонн яблук і 700 тонн ягід на добу), загальна сума цієї інвестиції – 40 млн євро. На польському ринку добре працюють виробники: освітлення/лампочок Helios Sp. z o. o. (головний інвестор – «Іскра»), сирів Ostrowia (група компаній Milkiland), птиці Pan Kurczak, косметики Elfa, IT-компанії Miratech та SoftServe, польський металургійний завод «Гута Ченстохова» (корпорація «Індустріальний союз Донбасу»)³.

Зростає присутність та популярність українських брендів на польському ринку (продукти імпортовані з України), зокрема внаслідок збільшення чисельності українців, які працюють, навчаються та проживають у Польщі. За останні роки грошові перекази українців, що мігрують за кордон, перевищили обсяг польських ПІІ. У 2020 р. кількість громадян України, які ведуть індивідуальну підприємницьку діяльність у Польщі, зросла на 22 % (5961 особа). За даними польського Управління соціального страхування (ZUS), українці становлять 25 % від загальної кількості самозайнятих іноземців⁴. Великою перешкодою для українських підприємців, що починають свій бізнес у Польщі, є величезна бюрократія, пов'язана з отриманням дозволу на тимчасове проживання та працю в Польщі. З одного боку, ці процедури дають можливість знеохотити людей, які не планують вести у Польщі реальний бізнес, а лише намагаються легалізувати перебування, з іншого ж боку, вони ускладнюють відкриття, ведення та

³ <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/229-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-polyshheju>

⁴ <https://edialog.media/2021/01/26/wiecej-ukrainskich-przedsiębiorcow/>

розвиток бізнесу. Підприємець без знання польської мови може мати труднощі з підготовкою та заповненням усіх необхідних документів. Він може скористатися допомогою юридичних фірм, які надають послуги з заповнення такої документації, але зазвичай такі фірми не несуть жодної відповідальності за результати. Українські підприємці часто вирішують відмовитися від ведення діяльності в Польщі на користь інших країн ЄС.

Україна посіла 15 місце в базовому рейтингу найбільш перспективних напрямків для польських підприємств і 2 місце в рейтингу інвестицій, спрямованих на зниження витрат⁵. Президент Зеленський та уряд України оголосили низку реформ і структурних змін, які сприятимуть зростанню ПІІ з Польщі. 14 жовтня 2020 р. Міністерство цифрової трансформації України запустило пілотний проєкт з обміну електронними рахунками-фактурами між українськими та польськими компаніями через платформу eDelivery у мережі Peppol. Закон про державну підтримку інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями, прийнятий Верховною Радою в липні 2020 р., встановлює організаційні, правові та фінансові правила підтримки державою інвестиційних проєктів з інвестиціями понад 20 млн євро (т. зв. закон про «інвест-нянь»). 22 жовтня 2020 р. на засіданні Уряду України було представлено концепцію розвитку фінансового ринку України, згідно з якою планується створення Українського міжнародного фінансового центру (УМФЦ), в рамках якого діятимуть, зокрема, бюро зв'язків з інвесторами та арбітражний центр (з метою обмеження ризиків, які є наслідком нестабільності української системи правосуддя). 21 січня 2021 р. Рада Міністрів розглянула проєкт меморандуму щодо створення УМФЦ. Повний запуск запланований на осінь 2023 р. Україна, як і Польща, впроваджує інноваційні технологічні інструменти для підтримки боротьби з податковим шахрайством. 28 серпня 2020 р. міністри фінансів України Сергій Марченко та Польщі Тадеуш Косцінський підписали в Києві спільну декларацію про поглиблення співпраці у боротьбі з податковими злочинами та каруселями ПДВ. За останні два роки було започатковано низку змін, які можуть

⁵ Raport „W poszukiwaniu okazji inwestycyjnych”, <https://www.pfrtfi.pl/Fundusz-Ekspansji-Zagranicznej/raport-w-poszukiwaniu-okazji-inwestycyjnych.html>

привабити польського інвестора, зокрема відкриття аграрного ринку, реалізація програми Великої приватизації, лібералізація алкогольної галузі. Насамперед нового значення набуває географічна близькість і великий ринок з великою кількістю споживачів (бл. 41,2 млн осіб), важливі з огляду на потребу зниження витрат та скорочення ланцюга поставок у ситуації пандемії COVID-19. Провідними партнерами для Польщі є Марокко, Україна, Білорусь, Болгарія та Румунія.

З точки зору бізнес-спільноти, важливо продовжувати поступову лібералізацію торгівлі, передбачену Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Після огляду стану виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС у 2021 р., Україна планує у найближчі роки запровадити «5 безвізів» (спільних ринків з ЄС) – «промисловий безвіз» (укладення Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів (АСАА)); «авіаційний безвіз» (Угода про спільний авіаційний простір, підписана 12 жовтня 2021 р.), «цифровий безвіз» (з 2020 р. реалізується Дорожня карта інтеграції України з цифровим ринком ЄС); «енергетичний безвіз» (приєднання до європейської енергомережі ENTSO-E у 2023 р.) та «митний безвіз» (обмін митними даними між Україною та країнами ЄС та спрощення митних процедур для «білого бізнесу», а за кілька років – приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту). Наступний рік буде присвячений оцінці відповідності законодавства України вимогам Угоди про асоціацію. 12 лютого 2021 р. Рада асоціації Україна – ЄС визначила пріоритети економічної співпраці між Україною та ЄС, що, безсумнівно, також вплине на економічні відносини між Польщею та Україною.

Польща є країною, яку найчастіше обирають українські трудові мігранти, як досвідчені, так і ті, що їдуть працювати за кордон уперше. За 5 років кількість українців у Польщі зросла в чотири рази. У 2019 р. на польському ринку праці було бл. 1,5 млн громадян України, які генерували бл. 1 % ВВП на рік. За даними Міністерства сім'ї, праці та соціальної політики Польщі, у 2019 р. 330 тис. (бл. 27 %) українців були працевлаштовані на підставі дозволів на роботу, решта – за заявами працедавців. За даними польського Управління соціального страхування (ZUS) з березня 2019 р. внески на пенсійне страхування платили бл. 499 тис. українців. Українські мігранти стали «необхід-

ною ланкою» на польському ринку праці і зазвичай їх радо сприймають як працедавці, так і польське суспільство. Унаслідок пандемії COVID-19 зменшився приплив нових іммігрантів, але люди з уже здобутим міграційним досвідом переважно залишилися в Польщі і частіше, ніж до того, заявляли про бажання продовжити своє перебування в Польщі протягом наступних років. Трудові мігранти сприяють розвитку економіки України. За даними Світового банку, потоки грошових переказів в Україну у 2019 р. склали бл. 16 млрд дол. США (за даними Національного банку України – 12 млрд дол.), тобто понад 10 % ВВП, зокрема 3,8 млрд дол. з Польщі.

Рекомендації

1. Розвиток співпраці між Україною та ЄС у рамках ПВЗВТ, безсумнівно, матиме позитивний вплив на обсяги двосторонньої торгівлі. Варто було б розглянути можливість створення українсько-польського постійного механізму/інституції з метою ідентифікації викликів і проблем та напрацювання рішень для польського бізнесу в Україні та українського бізнесу в Польщі (напр., у рамках робочих груп українсько-польської Міжурядової комісії з питань економічного співробітництва), оскільки польські та українські підприємці вказують на проблеми, пов'язані з застосуванням обома країнами адміністративних обмежень або демпінгової практики.
2. З метою інтенсифікації торговельних контактів та економічної діяльності необхідно розробити календар циклічних галузевих зустрічей (напр., організованих Польсько-українською господарчою палатою чи Польським агентством розвитку підприємництва), а рекомендації, схвалені на цих зустрічах, обговорювати з представниками Міністерства фондів та регіональної політики РП, Міністерства закордонних справ РП, Міністерства економіки України, Міністерства закордонних справ України на спеціально створеній платформі або форумі.
3. Польщі та Україні слід подбати про покращення обміну інформацією про законодавчі зміни та розглянути можливість прове-

дення регулярних консультацій щодо змін у правилах ведення діяльності суб'єктів господарювання в обох країнах.

4. Україна та Польща на міжурядовому рівні мають проводити скоординовану політику у сфері трудової міграції, процедур перетину кордону, перебування та працевлаштування, щоб забезпечити захист прав мігрантів з України та швидку реакцію на потенційні кризи.
5. Польща повинна підвищувати рівень обізнаності молодих підприємців та наукових працівників про моделі комерціалізації ідей у Польщі та можливості отримання суб'єктами польського ринку капіталу фінансування для таких проєктів, зокрема з фондів прямих інвестицій і венчурного капіталу (*Private Equity & Venture Capital*). Прикладом позитивної практики у цій сфері є проєкт *Polish-Ukrainian Startup Bridge*, що реалізується фундацією «Фонд співпраці» в рамках програми «Польська допомога» (бенефіціар Україна), яка фінансується Міністерством закордонних справ РП, а також програма *Poland Prize*, що реалізується Польським агентством розвитку підприємництва з метою підтримки іноземних стартапів у започаткуванні та розвитку діяльності в Польщі.

4.2.3. Транспорт і логістична інфраструктура

Суттєвим ускладненням у ефективному функціонуванні торгівлі між Польщею та Україною залишається обмежена пропускна здатність пунктів перетину кордону. Уже багато років підприємці вказують на потребу введення в дію нових контрольно-пропускних пунктів з огляду на те, що панівним видом транспорту в торговельному обміні між Польщею та Україною досі залишається автомобільний транспорт.

Необхідністю стає втілення мультимодальних рішень. Мультимодальні, комбіновані та інтермодальні перевезення, в яких важливу роль відіграє залізничний, морський та річковий транспорт, є більш екологічно чистим, дешевшим і швидшим рішенням, ніж унімодальні перевезення, які в наш час найчастіше забезпечуються автомобільним транспортом. Розвиток мультимодального транспорту підтримується Європейською Комісією та Європейським Парламентом. Він лежить в основі стратегії, записаної в так званій «Білій

книзі – Транспорт». Згідно з положеннями «Білої книги – Транспорт», у перспективі найближчих 10 років 30 % автомобільних вантажних перевезень на відстані понад 30 км повинні бути переведені на інші види транспорту, наприклад, залізницю чи морський транспорт, а до 2050 р. перевезень цього типу має бути понад 50 %. «План створення єдиного європейського транспортного простору – прагнення сформувати конкурентноспроможну та ресурсоефективну транспортну систему» передбачає розширення політики у сфері транспорту та інфраструктури на безпосередніх сусідів, у тому числі розроблення планів збереження мобільності з метою досягнення тіснішої ринкової інтеграції. План Європейської Комісії передбачає створення до 2030 р. цілком функціональної мультимодальної базової мережі TEN-T, що має охоплювати ЄС у цілому⁶, а до 2050 р. – досягнення високої якості й пропускної здатності цієї мережі, а також створення відповідних інформаційних послуг. Оптимізаційні заходи щодо мультимодальних логістичних ланцюгів, зокрема шляхом ширшого використання більш енергоощадних видів транспорту, стосуються також Східної Польщі, зокрема воєводств, які межують з Україною (Люблінське, Підкарпатське). Розбудова і модернізація мультимодальних, залізничних рішень на кордоні між Польщею та Україною дозволить також збільшити пропускну здатність пунктів перетину кордону, знизити транспортні витрати, скоротити транзитний час (*transit time*). Використання рентген-телевізійної технології на кордоні (для огляду вмісту вагонів, контейнерів, причепів), ширша співпраця митних органів Польщі та України в рамках різноманітних ініціатив ВМО (Всесвітньої митної організації), так звані попередні повідомлення про намір ввезти товари значно прискорюють контроль і митне оформлення на кордоні. Важливим елементом на шляху цих удосконалень є інтермодальна технологія, відома як *piggy-back*, що дозволяє перевозити цілі автопоїзди (тягач із напівпричепом) на спеціальних залізничних платформах (контрейлерних платформах). Важливим елементом Плану Європейської Комісії є також введення в дію «пункту комплексно-

⁶ <https://psml.pl/wp-content/uploads/2020/12/Polska-a-Nowy-Szlak-Jedwabny-raport.pdf>

го обслуговування» і «адміністративного обслуговування в одному пункті» шляхом запровадження і застосування єдиного перевізного документа в електронній формі (електронний перевізний документ) та створення відповідних рамок для використання технології відстеження руху і походження товарів, радіочастотної ідентифікації тощо.

Президент України Володимир Зеленський ініціював програму «Велике будівництво», яка має на меті будівництво дорожньої інфраструктури. В участі у модернізаційних проєктах та розбудові транспортної інфраструктури в Україні зацікавлені польські фірми. Під час зустрічі президента України Володимира Зеленського та президента Польщі Анджея Дуди у жовтні 2020 р. було підписано Меморандум про наміри між Державним підприємством «Адміністрація морських портів України» та Адміністрацією порту Гданськ. Україна і Польща задекларували розвиток сучасної інфраструктури транспортного коридору з метою покращення ефективності економічної співпраці.

Рекомендації

1. З огляду на те, що значний відсоток перевезень через польсько-український кордон відбувається транзитом, транзитні перевезення можуть оформлятися ще з українського боку або в терміналах, що функціонують із польського боку. У цій сфері необхідно вжити заходів на державному й міждержавному рівні. Позитивним прикладом є практика Швейцарії, Австрії, Німеччини та Італії, які вже багато років використовують схожі рішення у випадку транзитних перевезень.
2. Варто задуматися над можливостями використання потенціалу перевантаження товарів (напр., склади для консолідації та деконсолідації товарів із Китаю в Холмі, Замості, Волі Баранецькій). Перевантажувальні термінали у зоні польсько-українського кордону є перспективними з точки зору залучення держав до проєкту Нового шовкового шляху і функціонування Центрального коридору. Цей транспортний коридор сьогодні набагато рідше використовується, ніж шлях через Казахстан, Росію, Білорусь і Польщу до Гамбурга і/або Дуйсбурга. Згідно з Планом дій Україна-КНР щодо реалізації ініціативи спільного будівництва «Еко-

номічного поясу шовкового шляху» та «Морського шовкового шляху XXI століття», Україна і Китай зобов'язалися спільно інвестувати у залізничну, портову та термінальну інфраструктуру на території України, що дозволить Україні стати важливим учасником глобального проєкту. Цю інвестиційну і торговельну активність в очах обох сторін має зміцнити договір про зону вільної торгівлі, який є нині предметом переговорів між Україною та Китаєм.

3. У контексті Транскаспійського транспортного коридору з Китаю через Казахстан, Каспійське море, Азербайджан, Грузію, Чорне море і далі через Україну до Польщі та країн ЄС Україна має шанс стати ключовою державою для перевантаження товарів на Новому шовковому шляху. А отже, варто розвивати співпрацю Польщі та України, спрямовану на створення на карті перевезень логістичного ланцюга з використанням контейнерних терміналів у Медиці (площею 13 га) з великим складським павільйоном і коліями шириною 1 520 мм (які використовуються, зокрема, в Україні та пострадянських державах) та коліями шириною 1 435 мм (які використовуються у Західній Європі та залізничним перевізником PKP Cargo у Польщі).
4. Економічні відносини Польщі та України мають важливе значення для економіки регіону Центральної і Східної Європи. Україна, зацікавлена співпрацею в рамках Ініціативи трьох морів, є природним елементом інтеграції регіону на осі Північ – Південь. Для розвитку торговельного обміну в умовах реорганізації ланцюгів постачання та творення транзитно-логістичних центрів (під впливом пандемії COVID-19) потрібна інфраструктура та транспортні коридори (сухопутні та морські). Сторони повинні подбати про регулярні міжурядові та міжвідомчі зустрічі, щоб могли сприяти суб'єктам, залученим у реалізацію проєктів по обидва боки кордону.

4.2.4 Транскордонна співпраця органів місцевого самоврядування

Важливою частиною договірно-правової бази Польщі та України є двосторонні домовленості між суб'єктами адміністративно-територіального устрою обох країн (на даний момент налічується понад 500 таких документів). Правові основи територіальної співпраці викладено у ст. 10 Договору між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (1992 р.), положення якого стверджують, що сторони сприятимуть встановленню і розвиткові безпосередніх зв'язків та співробітництва між регіонами, адміністративно-територіальними одиницями та містами України і Республіки Польщі. Особлива увага приділятиметься прикордонному співробітництву. Сторони співпрацюватимуть у галузі перспективного планування розвитку прикордонних регіонів. З метою реалізації цих домовленостей у 1995 р. була покликана українсько-польська Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва. На даний момент відбулося 15 засідань цієї Ради.

24 травня 1993 р. в Києві було підписано Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво. У ст. 4 Угоди передбачалося, що сторони всіляко сприятимуть здійсненню співробітництва в галузі розвитку регіонів, міст та сільських місцевостей, зокрема, в таких сферах, як будівництво та облаштування території, транспорт, комунальне господарство, промисловість, торгівля, сільське господарство (розвиток аграрної культури, переробка та збут сільськогосподарської продукції), охорона природи (національні та ландшафтні парки, території та об'єкти відпочинку), охорона навколишнього середовища (боротьба з забрудненням вод, повітря та ґрунту), охорона здоров'я, туризм та спорт, взаємна інформаційна допомога у випадках катастроф та екологічного лиха, інші сфери, що становлять взаємний інтерес⁷. Цей документ також створив правову базу для укладання двосторонніх домовленостей щодо співпраці у вищезазначених сферах.

⁷ Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, від 24 травня 1993 р., https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_171#Text

Основні повноваження щодо зовнішньої співпраці українських адміністративно-територіальних одиниць були включені в нещодавно оновлений закон про місцеве самоврядування від 1997 р. У ст. 15 п. 2 цього Закону зазначено, що органи місцевого самоврядування та їх асоціації можуть входити до відповідних міжнародних асоціацій, інших добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування. У квітні 2021 року уряд України також видав постанову про Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 рр. Метою програми є, зокрема, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів України шляхом активізації та розвитку транскордонного співробітництва, сприяння встановленню і поглибленню економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних, туристичних та інших відносин між суб'єктами та учасниками таких відносин України та інших держав. Варто додати, що у безпосередній реалізації цілей цієї програми дуже мало задіяні новостворені органи місцевого самоврядування в Україні. Підкреслено важливість співпраці в рамках стратегії ЄС для Карпатського та Дунайського регіонів. Ніде, натомість, не згадано про співпрацю з польськими регіонами.

На рівні місцевого самоврядування у відносинах між Польщею та Україною повстали інституційні форми співпраці. Фундамент для спільних дій створила українська-польська Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва, в рамках якої створено шість міжурядових комісій⁸. Іншою формою співпраці є транскордонні договори та угоди, що укладаються на основі міждержавних домовленостей і стосуються, наприклад, стратегій транскордонного розвитку чи спільних програм охорони навколишнього середовища. Третьою формою співпраці місцевого самоврядування – це єврорегіони. Йдеться не лише про діяльність в рамках єврорегіональних асоціацій, але й про співпрацю та реалізацію спільних партнерських ініціатив. Цю категорію співпраці називають транскордонною співпра-

⁸ 1) Комісія з питань пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури; 2) Комісія з питань використання Європейських фондів; 3) Комісія з питань транскордонної співпраці; 4) Комісія з питань міжрегіональної співпраці; 5) Комісія з питань гуманітарної співпраці; 6) Комісія з питань просторового планування.

цею⁹. Європейська правова основа для цієї співпраці міститься в Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або органами влади від 21 травня 1980 р., а фінансові підвалини для цієї співпраці формуються Європейським Союзом у рамках передакесійних програм Phare, TACIS CBC та Ініціативи INTERREG, яка функціонує з 2004 р. Польські органи місцевого самоврядування мають можливість реалізовувати різноманітні заходи разом із партнерами, зокрема з України. Ще одна форма співпраці – це договори між сільськими та міським органами самоврядування, як з прикордонних регіонів, так і з таких, що з собою не межують. Такий вид співпраці відіграє дедалі більшу роль. Громади міст-побратимів згідно з підписаними договорами та угодами, діляться добрими практиками у плануванні та реалізації політики розвитку, активізують співробітництво у сфері бізнесу, спільно працюють в рамках підготовки та реалізації проєктів, обмінюються фахівцями та досвідом.

Карпатський євро регіон першим став такою платформою для співпраці польських та українських органів місцевого самоврядування. Його створено 14 лютого 1993 р. Ще один важливий у цій частині Європи – євро регіон «Буг», створений у 1995 р. Також варто згадати успішну ініціативу створення євро регіону «Розточчя», яка на початку 2021 року отримала згоду МЗС на вступ місцевих самоврядування до Міжнародної Асоціації територіальних спільнот.

В останні роки (до пандемії COVID-19) польсько-українська співпраця органів місцевого самоврядування розвивалася динамічно. Особливо в період, що передував остаточному ухваленню реформи місцевого самоврядування в Україні, реалізувалося багато партнерських проєктів, спрямованих переважно на обмін досвідом у сфері державного управління та протидії корупції на місцевому рівні. За даними Асоціації міст Польщі, 315 сільських та міських громад у Польщі підписали декларації або угоди про співпрацю з органами місцевого самоврядування в Україні. Якщо ж ідеться про районні адміністрації,

⁹ Рамкова конвенція про транскордонне співробітництво визначає її як будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text

то таких договорів є 93. Варто додати, що партнери з України та Німеччини є лідерами у цій сфері. Усі воєводські органи самоврядування в Польщі мають угоди про співпрацю з однією або кількома областями в Україні. Найбільшу кількість таких угод мають Люблінське та Підкарпатське воєводства.

Рекомендації

1. Польща може ініціювати підготовку спільної комплексної стратегії співпраці місцевих громад по обидва боки кордону (реалізуючи її на національному рівні) з метою просування як держави, так і партнерства між Польщею та Україною на міжнародній арені.
2. Місцеві та регіональні органи влади в Україні часто розглядають партнерські органи самоврядування з Польщі «як посередників у контактах з ЄС». Головно це пов'язано з перспективою отримання коштів ЄС, тобто мотивами більш прагматичними та інструментальними, ніж взаємна дружба. У багатьох випадках транскордонна співпраця українських суб'єктів адміністративно-територіального устрою сприймається як менш пріоритетна. Проблемою є також низький рівень участі у транскордонній співпраці підприємницького сектору та неурядових організацій, які часто співпрацюють несистемно і лише в рамках проєктів, що співфінансуються із зовнішніх коштів. Рішенням цієї проблеми могло би бути впровадження моделі триангуляції міжнародної співпраці, що базується на партнерській співпраці між органами місцевого самоврядування, підприємцями та неурядовими організаціями. Можливо, варто було б подумати над концепцією створення організацій, які об'єднують представників різних секторів на зразок т.зв. місцевих груп дій, які функціонують в ЄС у рамках програми LEADER. Звісно, вони б склалися з представників різних секторів по обидва боки кордону, які на першому етапі розробили б принципи спільної стратегії місцевого розвитку. А вже на наступному етапі партнери могли б отримати зовнішнє фінансування для проєктів, запланованих у стратегії. Така модель могла би бути впроваджена у формі конкурсу воєводським органом самоврядування або Міністерством закордонних справ.

3. Необхідно посилити позицію єврорегіонів на східному кордоні Польщі та включити їх у створення ширших трисекторних партнерств, які б координували разом із воєводським самоврядуванням співпрацю інших органів самоврядування.

4.2.5 Інституціоналізація транскордонної співпраці

Важливим кроком до інституціоналізації транскордонної співпраці стало створення Карпатського єврорегіону у 1993 р. Завдяки значному природному потенціалу важливу роль в єврорегіоні відіграють питання охорони природних ресурсів та транскордонний туризм. Серйозним викликом є потреба розвитку транспортної інфраструктури та економічної співпраці.

Одним із пріоритетних напрямків діяльності Карпатського єврорегіону в майбутньому є концепція «Єврорегіон+». Вона передбачає інтеграцію структур та інституційних ініціатив з усієї території Карпат під егідою єврорегіону. Відсутність консультацій з іншими єврорегіонами у справі втілення цієї концепції свідчить про малоімовірність створення найближчим часом єдиного Карпатського єврорегіону. Водночас з'являються теж думки, що занадто великий Карпатський єврорегіон може бути мало функціональним.

Також варто згадати окрему ініціативу польської сторони Карпатського єврорегіону – «Карпатський Горизонт 2020», яка передбачає заходи, спрямовані на створення спеціальної операційної програми розвитку Східних Карпат. Запланована Карпатська програма повинна мати бюджет бл. 150–500 млн євро. Це дало б змогу співфінансувати як «м'які» проекти, що підтримують співпрацю місцевих громад у Східних Карпатах, так і великі інвестиційні проекти, пов'язані з інфраструктурою, охороною довкілля та розвитком туризму. Карпатський єврорегіон як інституція мав би отримати змогу автономно керувати програмою. На даний момент бракує спільного лобювання державами-членами в інституціях ЄС рішення про створення програми.

Польсько-українсько-білоруський єврорегіон «Буг» було створено у 1995 р. З українського боку він охопив Волинську область, а з польського — колишні Холмське, Люблінське, Тарнобжезьке, Замойське та Білопідляське воєводства (нині - Люблінське воєводство). Два згадані

еврорегіони охоплюють весь кордон Польщі та України і є найбільшими структурами такого типу в обох державах. Проте з огляду на свій розмір, вони є мало функціональними суб'єктами. Останнім часом на східному кордоні Польщі відбуваються дезінтеграційні процеси та з'являються менші транскордонні ініціативи, що просуваються локальними спільнотами. У травні 2020 р. відбулися установчі збори, на яких було створено невеликий еврорегіон «Розточчя», до складу якого входять органи місцевого самоврядування з Люблінського та Підкарпатського воєводств, а також із Західної України.

Значним імпульсом для активізації співпраці на західному кордоні України стало запровадження ЄС спеціальних транскордонних програм. Після вступу Польщі до ЄС у 2004 р. розпочалась реалізація програми транскордонної співпраці Польща-Білорусь-Україна, метою якої було покращення соціально-економічної ситуації в прикордонних регіонах, а також інституціональний розвиток транскордонного партнерства. Перша програма реалізувалася в 2004-2006 рр. За цей період із виділеного ЄС бюджету у розмірі 45,8 млн євро було профінансовано 167 проєктів, спрямованих на розвиток прикордонних територій. Однак фінансування проєктів для України та Білорусі становило лише бл. 7 млн євро. У 2007-2013 рр. програма реалізовувалася в рамках Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства (ЄІСП). Фінансування ЄС було збільшено до 170 млн євро, що дало змогу реалізувати 117 проєктів. Це були великі інфраструктурні, звичайні та парасолькові проєкти. Програма на 2014-2020 рр. мала бюджет у розмірі понад 170 мільйонів євро, призначених на 167 проєктів.

Серед факторів, які наразі ускладнюють повне використання можливостей транскордонної співпраці в Україні, можна назвати: 1) відсутність цілісної концепції політики регіонального розвитку держави, її інституціоналізації з урахуванням національного та регіонального рівнів; 2) низький рівень участі у транскордонній співпраці представників приватного та громадського секторів; 3) сприйняття центральними, регіональними та місцевими органами виконавчої влади України транскордонної співпраці як однієї зі сфер міжнародного співробітництва та недооцінювання її ролі в економічному та суспільному розвитку. Помітним негативним фактором є також відмінності

в механізмах надання допомоги з боку ЄС країнам Центрально-Східної Європи. Україна, як країна, що залишається поза структурами ЄС, у порівнянні з Польщею, має обмежений доступ до коштів, які надає ЄС у рамках своїх програм чи ініціатив.

Рекомендації

1. Мала кількість пунктів перетину кордону не сприяє польсько-українській прикордонній співпраці, а їх пропускна здатність не відповідає темпам розвитку економічних та суспільних відносин між Україною та Польщею. У цьому питанні транскордонна співпраця не виправдала очікувань, що безумовно впливає на її негативне сприйняття по обидва боки кордону. Для вирішення даної проблеми необхідно вжити заходів на урядовому рівні (з конкретним графіком).
2. Фактором, що перешкоджає транскордонній співпраці, є також низький рівень розвитку мережі доріг та відповідної інфраструктури. На території українських областей, що знаходяться поблизу кордону з Польщею, до першої категорії належить лише незначний відсоток доріг. У цій сфері потрібний двосторонній план заходів на рівні профільних міністерств за участю органів місцевого самоврядування транскордонних регіонів.
3. Не менш важливим є розвиток транскордонної співпраці у сфері туризму та дозвілля. Незважаючи на наявність на прикордонних теренах значних природних, туристично-рекреаційних та культурно-історичних ресурсів, надалі існують невикористані резерви для розвитку туристичної галузі. Транскордонному туризму перешкоджає недостатній рівень інформаційно-промоційної підтримки туристичної сфери в Україні. Для розвитку транскордонної співпраці між Польщею та Україною у сфері туризму необхідно було б ініціювати розробку державної програми створення туристичного іміджу України на міжнародному туристичному ринку, а передусім у Польщі.
4. Варто розробити європейську довгострокову стратегію підтримки транскордонної співпраці на зовнішньому східному кордоні ЄС. Така потреба є тим більш очевидне, що зовнішні регіони ЄС

та їхня співпраця з країнами-партнерами підпадають під одну з цілей політики згуртованості ЄС.

5. Необхідно розпочати і допровадити до розробки документації та планів облаштування територій для прикордонних регіонів Польщі на сході, що дасть змогу більш плідно та фінансово ефективно керувати розвитком інфраструктури на прикордонних територіях. Необхідно запровадити однорідний режим охорони на територіях, які мають особливу природну цінність та утворюють єдиний фізико-географічний комплекс, розділений державним кордоном. Режим охорони має охопити, зокрема, територію Карпат, Розточчя, Полісся та долини Бугу. Необхідно створити систему охорони матеріальних і нематеріальних компонентів культурної спадщини прикордонних регіонів.
6. Підтримки потребує розвиток сервісних, торговельних (зокрема виставкових), логістичних, складських та перевантажувальних центрів уздовж основних комунікаційних коридорів, що ведуть до прикордонних пунктів, – це дозволить їм у майбутньому стати місцевими осередками економічного зростання. Необхідно забезпечити розвиток та модернізацію мережі доріг місцевого та районного значення, щоб гарантувати громадам, які проживають у прикордонній зоні, транспортну доступність та участь в економічному зростанні, зумовленому динамічним розвитком прикордонного руху. Необхідно підвищити ефективність використання залізничних ліній, що проходять через кордон, та стабільність їх функціонування. Особливо корисно було б відновити залізничне сполучення зі Львова до Любліна та Ряшова без необхідності зупиняти потяги на кордоні. Також видається доцільним активніше, ніж досі, використовувати Металургійну ширококоліїну лінію (LHS) не лише для вантажного, але й для пасажирського сполучення. Економічно вигідно було б також створити хоча б один залізничний термінал на базі інфраструктури LHS (найвигіднішим місцем для цього міг би бути Грубешів). Органи місцевої влади прикордонних регіонів декларують необхідність відкриття нових пунктів перетину кордону у наступних місцевостях: Волошини, Збереже, Воля Угруська, Дубенка, Матче,

Крилів, Осердів, Щеп'ятин, Уліків, Будомир, Михневець, Бандрів, Смольник, Волосате, Дениска Старе, Мальговичі, а також пішохідного переходу у Бещадах на кордоні із Закарпатською областю.

7. Необхідно зберегти фінансування програми транскордонної співпраці Польща-Білорусь-Україна принаймні на теперішньому рівні, що, однак, може бути значним викликом у час, коли змінюються пріоритети ЄС та триває пандемія коронавірусу. У довгостроковій перспективі доцільно створити окрему Карпатську програму, яка б охоплювала територію Карпатського євро регіону. У зв'язку з цим необхідно теж провести оцінку діяльності трьох євро регіонів, які функціонують на польсько-українському кордоні. Також можна було б розглянути питання покликання нової інституції в ЄС – європейських об'єднань територіального співробітництва з транскордонною правосуб'єктністю.

4.2.6 Співпраця між громадами

Економічна співпраця Польщі та України веде до нівелювання спричинених кордонами бар'єрів для відносин між місцевими громадами, підприємцями та громадськими організаціями. Беручи до уваги масштаб економічної міграції українців до Польщі, можна ризикнути ствердити, що сьогодні для кожного поляка українець є одним із друзів, сусідів, знайомих чи співробітників. Позитивні приклади економічної співпраці, присутність польських фірм в Україні та українських у Польщі змінюють взаємне сприйняття. Польська й українська спільноти пізнають одна одну завдяки співпраці органів самоврядування по обидва боки кордону або партнерству між містами. Одним із прикладів є Явір та Бердичів – органи самоврядування обох міст щороку обмінюються запрошеннями до участі у великих культурних заходах. У Бердичеві це Дні польської культури, а в Яворі – Свято хліба і пряника. Іншим прикладом заангажування у партнерство органів самоврядування є реалізована щороку акція «Пакунок від святого Миколая для Збаража» – збір матеріальної допомоги для учнів зі Збаража. У цю акцію залучені всі школи з території гміни Болеславець. Важливим елементом є також співпраця з польською діаспорою, наприклад партнерство між містом Єльч-Лясковіце та Щирцем в Україні,

між Болеславцем та Збаражем чи між Сицувом і Ямполем. Прикладом може бути також співпраця у рамках транскордонного маршруту, який сполучає місця, пов'язані з зародженням та історією нафтового промислу. Його головна вісь проходить у Польщі через Ясло, Кросно, Сянок, Лесько, Устрики-Долішні, а в Україні – через Самбір, Борислав, Дрогобич та Львів.

Як вказують результати анкетного дослідження, проведеного серед органів місцевого самоврядування Підкарпатського воєводства у 2014 р., найчастішими формами закордонної співпраці (зокрема, з партнерами з України) є спільні періодичні та одноразові міжнародні заходи (60% анкетованих), періодичні презентації взаємного доробку й досягнень (54%), спільні конференції та конгреси (49%), спільне ведення переговорів щодо планованої співпраці (32%), участь у туристичних, економічних та інвестиційних виставково-ярмаркових заходах (25%)¹⁰. На жаль, між Україною та Польщею й досі існують історичні ресентименти, які в деяких випадках перешкоджають контактам між місцевими громадами обох країн. Найчастіше, особливо в останні роки, це стосується українських партнерів. Пов'язане це головним чином із прославленням націоналістичних символів. Як приклад можна навести призупинення співпраці між Замостям та Тернополем внаслідок ухвалення 5 березня 2021 р. Тернопільською міською радою рішення присвоїти місцевому стадіону ім'я Романа Шухевича, командувача УПА, співвідповідального за масові вбивства поляків на Волині.

Польські підприємці часто підкреслюють, що бізнес в Україні «ведеться на основі міжлюдських контактів, а поразки мають місце під час контактів із українською державною адміністрацією». Проблемою є також те, що ініціативи у сфері бізнесу не мають безпосереднього впливу на економічне чи соціальне життя регіону, часто єдиним помітним проявом присутності польських фірм в Україні є додаткові робочі місця для місцевого населення чи впорядкована територія інвестиції і прилеглі до неї території.

¹⁰ Ł. Buczkowski, L.J. Żukowski, *Formy współpracy międzynarodowej lokalnych jednostek samorządu terytorialnego*, s. 56-57, <http://www.wspia.eu/file/18697/05-Buczkowski+Żukowski.pdf>.

Приклади торговельної співпраці між польськими та українськими партнерами рідко експонуються й популяризуються у контексті відчутної соціальної, економічної, а також політичної користі не тільки для самоврядування та місцевих громад, але й у загальнодержавному вимірі. З іншого боку, органи місцевого самоврядування дедалі частіше помічають переваги, що впливають із міжнародної співпраці органів самоврядування у формі співпраці між підприємцями, просування місцевих і регіональних продуктів, налагодження зв'язків і бізнес-партнерства. Польські підприємці можуть користатися консультаційними послугами й допомогою двох закордонних представництв на території України – Закордонного *торговельного бюро* Польського агентства інвестицій і торгівлі та Відділу сприяння *торгівлі та інвестиціям Посольства Республіки Польща. Підтримку різноманітної діяльності, що має на меті збільшення обсягів економічного обміну й обороту товарів між Польщею та Україною, здійснює також Міжнародне товариство польських підприємців в Україні. Товариство є платформом, на базі якої поляки, що працюють у компаніях із польським і українським капіталом та в міжнародних корпораціях в Україні, створюють середовище взаємної підтримки. Діють також інші професійні організації, що зосереджують спеціалістів (не лише з Польщі), які працюють у певній сфері – як, наприклад, Товариство польських лікарів, Товариство польських учителів. Однак спектр можливостей (організаційних, фінансових, юридичних) у цих організацій невеликий.*

Рекомендації

1. Співпраця між громадами Польщі та України залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників – політичних, економічних і соціальних. Важливо регулярно вести польсько-український діалог, проводити консультації та зустрічі на всіх рівнях прийняття рішень. Слід подбати про тяглість формулювання нових норм співпраці у різних сферах громадського і суспільного життя з залученням суб'єктів економічної діяльності. Варто замислитися над можливістю створення і спільного фінансування двостороннього фонду для підтримки спільних економічних інтересів

шляхом спільних заходів, форумів, виставок, проєктів, до яких у майбутньому можна буде залучати інші держави регіону Центральної і Східної Європи (варто замислитись над створенням такого фонду разом із Литвою в рамках Люблінського трикутника).

2. Не вистачає повної інформації про фактичну й актуальну економічну співпрацю Польщі та України, що ускладнює дослідження соціально-економічних явищ у прикордонних регіонах, але також у загальнодержавному масштабі. Доцільним було б також ініціювання платформи, де представлена була б інформація не лише про культурну чи освітню співпрацю органів самоврядування, але передовсім про здійснювані інвестиції чи реалізовані економічні проєкти.
3. Створення показового проєкту/конкурсу, який став би «брендом» економічної дипломатії Польщі та України, а з часом розпізнавальним знаком ефективних економічних відносин обох держав, був би успішним інструментом консолідації польського бізнесу в Україні й українського у Польщі.
4. Треба розвивати й просувати контакти у рамках польсько-українського публічно-приватного партнерства (і результати їхнього функціонування) як інструменту розвитку громадянських суспільств Польщі та України.

4.3. Історичний і культурний виміри

4.3.1 Історична чутливість у взаємовідносинах

На позитивний розвиток відносин між Польщею та Україною (зростання торговельного обміну, переміщення населення) досі кидає тінь історія. Найбільше спірних питань у польсько-українських відносинах викликає історія ХХ сторіччя, особливо боротьба між українцями і поляками за Львів, політика польської влади щодо українського населення у міжвоєнний період, а передовсім діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА), а також постать Степана Бандери. Останній зі згаданих пунктів особливим чином впливає на польсько-українські відносини, що

впливає з різного значення діяльності ОУН, УПА і Степана Бандери для Польщі та України, а також із різних інтерпретацій цих явищ та численних міфів, якими вони обросли.

Наступною проблемою, яка впливає на наростання конфліктів пам'яті між Польщею та Україною, є дезінформаційна діяльність російської влади. Росія в інформаційній війні проти України часто використовує такі інтерпретації історичної політики України, які завдають шкоди цій державі у відносинах із партнерами в зовнішній політиці. Однією з таких дій є підкреслювання центральної ролі Степана Бандери у політиці пам'яті постмайданної України. Наступною проблемою є неадекватне формулювання законопроектів, які стосуються спільного минулого Польщі та України. Одним із прикладів із польського боку є проєкт внесення змін до закону про Інститут національної пам'яті, поданий депутатами Сейму – членами угруповання «Кукіз'15». Депутатський проєкт містить положення про роль ІНП у документуванні й розслідуванні злочинів, скоєних проти поляків і громадян Польщі, а також репресій з політичних мотивів, здійснених у 1917–1990 роках. У документі говориться про два види злочинів: нацистські й комуністичні. У проєкті змін до закону запропоновано додати формулювання: «злочини українських націоналістів і членів українських формувань, що колаборували з німецьким Третім Райхом». Проєкт викликав багато дискусій як з українського, так і з польського боку. За поданням президента Анджея Дуди законопроект був переданий до Конституційного Трибуналу, який у 2019 р. виніс рішення, що проєкт суперечить конституції. Наступним прикладом відсутності історичної чутливості було те, що виступ президента Броніслава Коморовського у Верховній Раді України був запланований на 9 квітня 2015 р. – день прийняття так званого «декомунізаційного пакету законів», який прославляв УПА.

Рекомендації

1. Історичну політику обох держав належить формувати автономно, із врахуванням взаємної історичної чутливості, зосереджуючись на пошуку в минулому спільних символів, прийнятних для обох сторін.

2. Польщі необхідно звернути більшу увагу на роль третіх держав, передовсім Росії, у провокуванні конфліктів пам'яті між Польщею та Україною. У інтересах Росії не лежить гармонійний розвиток відносин між Польщею та Україною. Питання, пов'язані зі спільним минулим, з огляду на їхній конфліктогенний характер, використовуються російською пропагандою.
3. Потрібно також із великою тактовністю підходити до проєктів законів, що регулюють історичну політику (різне розуміння деяких понять, наприклад, націоналізму). Варто теж підкреслити, що історична політика є елементом зовнішньої політики держави. Певні рішення у сфері історичної політики можуть впливати на міжнародний імідж держави та її відносини з іноземними партнерами. Із цього випливає, що необхідно більше уваги звертати на кадрові питання у державних установах, які мають реальний вплив на вигляд історичної політики держави.

4.3.2 Польща і Україна з точки зору політичної, історичної та культурної ідентичності Центральної Європи

Польщу та Україну єднають спільні політичні традиції, генеза яких сягає Середньовіччя і припадає на період перебування в рамках одного державного організму, яким була Річ Посполита Обох (Багатьох) Народів. Поділену між Литвою і Польщею територію України возз'єднала Люблінська унія. Західні культурні і політичні впливи потрапляли на територію України польськими каналами, а перебування в складі одного державного організму формувало спільну історичну, культурну та політичну ідентичність поляків і українців. Багатонаціональна і багатоконфесійна Річ Посполита у XVI ст. була однією з найбільш толерантних держав Європи (Варшавська конфедерація 1573 р.), де робилися спроби подолати цивілізаційні відмінності, що розділяли Європу на західну частину і на східну, пов'язану з візантійською спадщиною. Впливи Ренесансу і Реформації дійшли на українські землі й дали імпульс культурному відродженню. Річ Посполита Обох Народів відіграла дуже важливу роль у Східній Європі, роблячи важливий внесок у розвиток європейської політики, культури і цивілізації.

Водночас цей внесок у суспільній свідомості асоціюється переважно з Польщею, тоді як культурна присутність України в європейській цивілізації залишається майже непомітною. Звернення уваги на цю присутність і належна її оцінка дозволить уникнути патерналізму і присвоєння спільної спадщини, як це має місце у відносинах між Україною та Росією.

Рекомендації

1. Необхідно зосередитися на ідентифікації у минулому досвіду, який віддзеркалює спільну центральноєвропейську ідентичність, що полягає на творенні цивілізаційної моделі, базованої на культурному, у тому числі релігійно-конфесійному плюралізмі.
2. У контексті європейських прагнень України та її культурної спадщини можна говорити про «реінтеграцію» в культурну і політичну Європу, тим самим відсилаючи до спадщини Речі Посполитої Обох (де-факто Трьох) Народів. Рекомендується звернути увагу на досягнення українців у цей період і їхній внесок у європейський цивілізаційний доробок (напр., Острозька академія, Києво-Могилянська академія, конституція Пилипа Орлика). Крім того, потрібно підкреслювати роль і значення руської (української) православної шляхти у розвитку Речі Посполитої та формування у рамках спільного культурного простору козацької шляхти (напр., навчання у православних і єзуїтських колегіях/академіях Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та ін.).
3. Потрібно вести діяльність, спрямовану на збереження багатокультурної спадщини, її взаємне пізнавання і популяризацію. Важливим елементом є інституціоналізація формування рівноправних відносин, тому необхідно підтримувати ініціативу щодо створення філії Українського інституту в Польщі. Шляхом апелювання до спільної спадщини і підкреслення європейських цінностей у політичній, історичній та культурній ідентичності України Польща сприятиме звільненню України від культурних впливів Росії, підтримуватиме європейську частину української ідентичності, даватиме зразки партнерських стосунків.

4. Підтримка досліджень ідентичності (напр., цикли конференцій, конкурси дипломних робіт). Поширення знання про спільну культурну, політичну та історичну ідентичність шляхом радіо- і телепрограм, художніх конкурсів.
5. Ініціювання стипендіальних програм для гідів та екскурсоводів, учителів історії та перекладачів із метою просування позитивного історичного досвіду.
6. Підтримка діяльності, спрямованої на підвищення культурної свідомості присутності України у Польщі, її внеску до європейської спадщини, зокрема за допомогою програм обміну молоддю, літніх шкіл, конкурсів тощо. Використання присутності мігрантів з України і залучення їх до спільної діяльності.
7. Підтримка спільних аудіовізуальних проєктів у сфері поширення спадщини Речі Посполитої Обох/Трьох Народів.
8. Інтенсифікація інституційної співпраці культурних установ із Польщі та України шляхом стажування, візитів та ініціювання спільних грантових програм.
9. Розробка каналів взаємного інформування і творення позитивного іміджу (напр., інтернет-портали, інформаційні служби тощо).
10. Організація Року Речі Посполитої Багатьох Народів у Польщі, в Україні, можливо, також у Литві.

4.3.3 Традиції «Речі Посполитої Трьох Народів»

У публічному дискурсі в Польщі й Україні та в історичній політиці обох держав Річ Посполита сприймається по-різному. Для поляків поняття «Річ Посполита» є понадчасовою легітимізацією польської державності та основною точкою відліку для діяльності держави. Це видно вже з назв, які упродовж століть обирала для себе Польща. Відроджену у 1918 р. державу було названо Другою Річчю Посполитою, що мало підкреслювати історичну спадкоємність державності й водночас її легітимізувати. Схоже виглядала справа після трансформацій 1989 року. У Конституції Республіки Польща з 1997 р. Польща була названа Третьою Річчю Посполитою. У наш час у польському публічному дискурсі Річ Посполита і Річ Посполита Обох Народів сприймається великою мірою як «період золотого віку». З огляду на теперішню

суспільно-політичну ситуацію України колишня Річ Посполита не займає настільки важливого місця в дискурсах історії і пам'яті, як це є у випадку Польщі. Причиною цього є, зокрема, те, що у середині XVII сторіччя, тобто після повстання під проводом Хмельницького, на території теперішньої України сформувалася паралельна політична модель – козацький гетьманат, який відіграє роль історичної точки відліку для сучасної державності України. Як результат, у культурній пам'яті українців Річ Посполита Обох Народів зафіксувалася амбівалентно, якщо не сказати критично. Сам акт Люблінської унії часто розцінюється як включення території України до Речі Посполитої. Другою з-поміж панівних тенденцій в українському дискурсі історичної пам'яті є сприйняття підписання унії як моменту відкриття на Захід. Згідно з цим підходом, Річ Посполита Обох Народів сприймається як джерело певних характерних для України рис організації держави і політичних традицій, які водночас відрізняють Україну від Росії, або ширше – від Сходу. Варто підкреслити, що йдеться тут не стільки про саму Річ Посполиту, скільки про її приналежність до іншого культурного ареалу, ніж Росія. Цей підхід влучно передають слова історика Ігоря Шевченка: «*Захід прийшов в Україну в польському кунтуші*».

Рекомендації

1. У контексті сказаного вище Річ Посполита може сприйматися як джерело історичних символів, що єднують Польщу та Україну. У спільних проєктах варто зосереджуватися на таких елементах, як організація держави, політичні традиції, спільний внесок у культурну спадщину Центрально-Східної Європи (питання Греко-католицької церкви).
2. У теперішній ситуації України на міжнародній арені цікавими будуть, зокрема, ініціативи (напр., у рамках Люблінського трикутника), які вказуватимуть на джерело політичної системи України в центральноєвропейському, а отже, західному цивілізаційному ареалі. Це також елемент, за допомогою якого Польща може зміцнювати свої позиції в Україні.
3. З цією метою рекомендується створення інституційних рамок для співпраці польських та українських істориків, які зосередити

лися б на дослідженнях спільної історичної та культурної спадщини Речі Посполитої Обох Народів. До роботи в такій комісії варто було б залучити також істориків із Литви та Білорусі. Варто також налагодити співпрацю з установами, які діють у сфері публічної історії в Україні, напр., музеями, з метою організації виставок у музеях і просто неба, присвячених спільній спадщині Речі Посполитої, з врахуванням внеску окремих націй.

4. Варто також звернути більшу увагу на проблему збереження польської культурної спадщини в Україні та української в Польщі. Підтримка програм реставрації пам'яток, інвентаризації й оцифрування бібліотечних та архівних фондів. Велике значення може мати також підтримка видавничих проєктів, у тому числі джерельних видань, які знайомили б зі спільною традицією і співпрацею Польщі й України упродовж століть.
5. Організація конкурсів знань про Польщу в Україні, за підтримки Польських інститутів, та знань про Україну в Польщі.
6. Велике значення могло б мати заснування премії ім. проф. Шимона Ашкеназі чи проф. Єжи Клочовського, якою нагороджувалися б за участі представників державних властей видатні українські історики, які ретельно досліджують минуле і діють на благо польсько-українського примирення.
7. Створення мережі установ які займаються популяризацією історії (установи, що працюють у сфері публічної історії, як, напр., Осередок «Брама Гродська – Театр NN») у публічному просторі в Польщі та Україні. Створення платформи для обміну інформацією у формі періодичних зустрічей людей, заангажованих у популяризацію історичних знань про відносини Польщі та України.
8. Просування спільних елементів у кулінарній культурі Польщі та України (пероги – вареники), історія кулінарних впливів (український борщ, руські пероги). Популяризація кулінарної спадщини може бути поєднана з продовольчими ярмарками.
9. Поїздки польської та української шкільної молоді до партнерської держави, поєднані з освітньою програмою (історичні міські квести, організовані, наприклад, у Любліні та у Львові).

10. Проєкт усної історії, адресований шкільній молоді та студентам – досвід Другої світової війни у пам'яті найстарших поколінь, що мешкають на пограниччі Польщі та України.
11. Пересувна виставка, присвячена історичному вбранню та народному одягу в Польщі й Україні.
12. Заснування стипендіальної програми для молодих науковців, що дозволить ученим із Польщі та України реалізувати наукові проєкти, присвячені спільній історичній спадщині.
13. Просування наукових і видавничих проєктів, які показують позитивні приклади співпраці Польщі та України.

4.3.4 Релігійні традиції

Розмаїття конфесійного життя визначало, з одного боку, культурний колорит багатонаціональної Речі Посполитої, а з іншого – збільшувало напругу конфесійного та етнічного характеру. Практично до ХХ ст. приналежність до конкретного віросповідання ототожнювалася з декларуванням національної приналежності. Православна церква Московського патріархату зосереджувала навколо себе проросійськи налаштованих прихильників. До 1917 р. українська ідентичність у рамках Православної церкви була цілком маргіналізована, а з будь-якими її проявами велася нещадна боротьба. Схожим було становище української мови. Ситуація змінилася після 1905 р., після указу про зміцнення засад віротерпимості та маніфесту 17 жовтня, коли дозволено було використовувати українську мову і розпочалося нав'язування «малоросійського» варіанту, в рамках якого українське населення трактувалося як частина «триєдиного руського народу». Римо-католицька церква однозначно ототожнювалася російськими елітами з польським варіантом, натомість греко-католиків представляли як полонізовану Православну церкву. Ці поділи частково збереглися до сьогодні, оскільки Росія досі має дуже сильні впливи у конфесійній сфері. Неофіційно Православна церква Московського патріархату не сприймає Україну як повноцінний суб'єкт, неодноразово заперечуючи її право на суверенність і розташовуючи її у «російському світі». Так само вона сприймає Православну Церкву України, заперечуючи її канонічність і маргіналізуючи багатовікову традицію Київської Церкви, що

сягає початків християнства в цій частині Європи. Греко-католицька церква сприймається як «езуїтська інтрига» Заходу, основною метою якої є дезінтеграція Православної церкви, натомість Римо-католицька церква – як елемент, чужий у конфесійному й культурному вимірі.

Рекомендації

1. Ключове значення має просування наративу, який суперечить пропонованому Росією баченню міжконфесійних відносин в Україні та Польщі. Експонування спільної спадщини та багатокультурного минулого Польщі й України, а також традицій Київської православної церкви, які упродовж століть були чинником культурного єднання польських та українських земель та переплетення східної й західної традицій. Обидві великою мірою присутні в матеріальній і духовній спадщині. Західна архітектура й мистецтво упродовж століть чинили великий вплив на сакральну архітектуру й мистецтво Православної та Греко-католицької церков, з іншого боку, сакральний живопис став невід'ємною частиною спільної віросповідної традиції (культ Ченстоховської, Холмської чи Остробрамської ікон Богородиці). Варто про це нагадувати і показувати внесок різних конфесійних спільнот у культурну спадщину Польщі та України.
2. Підтримка організованих релігійними спільнотами польсько-українських обмінів під час канікул, майстер-класів, таборів, літніх шкіл.
3. Організація історичних конкурсів, які підкреслюють спільну спадщину Київської церкви, традиції Греко-католицької та Римо-католицької церкви в Польщі та Україні.
4. Організація спільних польсько-українських майстер-класів для музейних працівників, істориків мистецтва, істориків Церкви.
5. Організація майстер-класів сакрального живопису, іконопису, підтримка спільних програм реставрації пам'яток сакрального мистецтва.

4.3.5 Конфлікти та взаємодія поляків і українців у історії

Упродовж тисячолітнього сусідства поляків та українців відносини між цими націями характеризувалися як конфліктами, так і взаємодією. На тлі періодів мирного співіснування і взаємодії періоди конфліктів займають відносно невеликий відрізок часу. Водночас драматичні сторінки історії переважають, а їхня парадигма нав'язує жорсткі рамки і не залишає великого простору для маневру. Під впливом російської історіографії та пропагандистського нарративу з колективної свідомості як поляків, так і передовсім українців було витіснено свідомість спільного протистояння агресії зі сходу (московській, турецькій, татарській, більшовицькій), позитивних зразків поведінки, взаємопідтримки і просто мирного співіснування.

Дискусія з приводу джерел національної ідентичності, яка триває в Польщі й Україні, поєднується з проблемою конфліктів, які пережили наші народи упродовж століть. Варто пам'ятати, що багато ключових подій з точки зору нашої історії, в тому числі, зокрема, Люблінська унія, Берестейська унія, козацьке повстання, проголошення Конституції 3 травня, польсько-більшовицька війна чи Волинська трагедія, по-різному інтерпретуються польськими й українськими істориками. Варто пам'ятати, що національна ідентичність литовців, білорусів чи українців не раз поставала в опозиції до нарративу Польщі чи Росії. На творення історичного нарративу та стереотипів у сприйнятті минулого наклалися російська й радянська історіографія, які суттєво зміцнили антипольський і антинімецький контекст у дослідженнях і представленні спільного минулого. Це сприяло зміцненню антипольських стереотипів і маргіналізації внеску Польщі в культурну спадщину України. З іншого боку, польські дослідники часто також не помічають внеску української культури. Маргіналізується значення багатоетнічного і багатоконфесійного доробку. Варто підкреслити, що кожна нація має право на власну інтерпретацію історії і прославлення своїх національних героїв, а будь-який історичний нарратив – це певний конструкт, що нерідко стає продуктом поточної суспільно-політичної ситуації в державі. Варто також пам'ятати, що історія знає багато випадків, коли «герої для одних для інших ставали зло-

чинцями». Україна, творячи власних героїв, особливо в період війни з Росією, повинна також усвідомлювати, що для Польщі діяльність ОУН і Степана Бандери, спрямована проти інтересів їхньої держави, мала злочинний характер. Сучасні стосунки Польщі та України не можуть бути заручниками конфлікту між поляками й українцями, що виник на території Східної Галичини у період прагнення націй до самовизначення на території Австро-Угорщини (так зв. «галицький синдром»). Зосередження уваги на історії конфліктів і воєн пов'язане з ризиком неврахування цілого культурного багатства, яке об'єднує обидва народи, та багатовікової історії добросусідства. Експонування кривавих і складних сторінок спільного минулого є на руку Росії, яка прагне відбудовувати неоімперські впливи в регіоні, провокуючи конфлікти між націями Центрально-Східної Європи.

Рекомендації

1. Щоб історія польсько-українських конфліктів не стала непереборним бар'єром у двосторонніх відносинах, вона не повинна домінувати у відносинах між Польщею та Україною. Трактуючи історію як платформу між минулим і майбутнім, варто звертатися до тих сторінок в історії, які дають позитивні зразки поведінки (як, напр., Омелян Ковч, Марко Безручко та ін.) і пропонують вихід за рамки традиційної парадигми. Не можна залишати без реакції проявів ворожнечі й ненависті до української громади у Польщі. Варто вводити до публічного дискурсу позитивний зміст, популяризує епізоди братерства по зброї в історії.
2. Варто просувати ініціативи, які підкреслюють позитивні сторінки історії Польщі та України, показують європейське коріння наших держав та спільну історичну спадщину. Творити інклюзивний наратив про спільне минуле, показуючи різні інтерпретації й різнобарвність історичних постатей та складність і багатомірність історичних подій. Необхідно також просувати наратив, який бореться з історичними стереотипами, присутніми в історичному дискурсі в Польщі та Україні. Популяризація постатей, які в часи ескалації напруги і конфліктів відважувалися допомагати жертвам без огляду на їхню національність і віросповідання.

3. Організація історичних майстер-класів, присвячених складним аспектам спільної історії (напр., Волинській трагедії, операції «Вісла», депортаціям поляків і українців після Другої світової війни, акції руйнування церков на Холмщині, акції руйнування костелів на Волині), поєднаних із зустрічами зі свідками історії та відомими дослідниками. Варто залучити до таких ініціатив учнів і студентів із Польщі та України.
4. Нагородження людей, які в моменти спалахів взаємної ворожечі вирішували нести допомогу постраждалим без огляду на їхню національність і віросповідання. Варто, щоб такі ініціативи у Польщі й Україні були винесені на державний рівень.
5. Організація спільних вшанувань пам'яті жертв конфліктів між поляками й українцями. Впорядкування цвинтарів, встановлення символічних пам'ятників над братськими могилами, беззастережна ексгумація жертв.
6. Організація польсько-українських таборів для молоді, в рамках яких учасники зможуть спільно впорядковувати цвинтарі й місця пам'яті, зустрітися зі свідками історії та краще пізнати спільну історію.
7. Підтримка досліджень, присвячених позитивному досвіду співпраці в польсько-українській історії (напр., цикли конференцій, конкурси дипломних робіт).
8. Поширення цих досліджень за допомогою науково-популярних публікацій, радіо- і телепрограм.
9. Спільні відзначення важливих річниць, пов'язаних із братерством по зброї (напр., Хотинська битва 1621 р.; Конотопська битва 1659 р.; союз Пилсудського і Петлюри 1920 р.).
10. Конкурс знань про взаємодію поляків та українців.

4.3.6 Роль Церков у процесі діалогу і примирення

Варто підкреслити, що упродовж трьох останніх десятиріч було дуже багато зроблено для будівництва польсько-українського міжконфесійного діалогу. Особливі заслуги мала в цій сфері Римо-католицька церква на чолі з Іваном Павлом II та Греко-католицька церква. Варто зауважити, що після ліквідації Української греко-католицької церкви

у 1946 р. саме польська Римо-католицька церква і зокрема Люблінський католицький університет підтримували підпільну Греко-католицьку церкву і надавали можливість для навчання священників. Після падіння комунізму обидві сторони неодноразово виступали з екуменічними ініціативами, закликали до взаємного прощення і примирення. Їхній результат не був таким видовищним, як у випадку польсько-німецького примирення і частково це поєднувалося з конфліктами, пов'язаними зі звинуваченнями у прозелітичній діяльності, побоюваннями втратити вірян чи майновими суперечками. До цього часу діяльність української Православної церкви в екуменічному діалозі була невеликою. Надання автокефалії ПЦУ відкриває нове поле для ініціювання діалогу і примирення поляків та українців, що варто використати. Однак теперішнє ставлення Польської автокефальної православної церкви до автокефалії Православної церкви в Україні суттєво ускладнює поглиблення діяльності у цій сфері.

Рекомендації

1. Влада не може жодним чином втручатися в діяльність релігійних організацій і нав'язувати їм певну діяльність, адже це суперечило б ідеї відокремлення церкви від держави. Проте можна підтримувати ініціативи, які просувають екуменізм і примирення поляків та українців, шляхом дофінансування поїздок, майстер-класів, літніх шкіл чи конференцій та симпозіумів. Така діяльність у довгостроковій перспективі приносить значні результати, що показує досвід примирення поляків та німців.
2. Підтримка організації екуменічних богослужінь, підтримка екуменічного діалогу. Дофінансування навчальних візитів студентів семінарій різних віросповідань у Польщі та в Україні.
3. Організація періодичних симпозіумів і конференцій, присвячених видатним речникам польсько-українського примирення: Андрію та Климентію Шептицьким, Іванові Павлу II, патріарху Любомиру Гузару тощо.
4. Підтримка благодійних ініціатив, організованих релігійними спільнотами у Польщі та в Україні. Допомога соціально виключеним людям, внутрішньо переміщеним особам із Донбасу та

Криму, сім'ям загиблих на сході України, людям, які постраждали внаслідок воєнних дій.

4.4. Публічна дипломатія і стратегічна комунікація

4.4.1 Стратегічна комунікація Польщі та України

Відносини між Польщею та Україною не мають достатньо стабільної і стратегічної комунікаційної бази, внаслідок чого інформація про взаємовідносини подається фрагментарно і найчастіше у контексті негативних подій. Ситуацію ускладнює відсутність спільних практичних заходів – проєктів (інфраструктурних, енергетичних чи інших), які стали б основою для презентації стратегічного партнерства.

Провина за це лежить на обох сторонах. На рівні стратегічної комунікації позитивний імідж держави обумовлює **політичне рішення**. У відносинах Польщі та України не визначено відчутної спільної мети та стратегічного інтересу, який був би відправною точкою для прийняття таких політичних рішень. Стратегічне партнерство повинно мати **спільну мету та стратегічний інтерес**.

У відносинах із Україною ми досі підкреслюємо недостатньо елементів, які нас об'єднують, а **елементи, які розділяють, дуже охоче використовуються з політичною метою**, в тому числі іншими суб'єктами (напр., Росією). Провісником позитивних змін у цій сфері є Вільнюська декларація, підписана на зустрічі Люблінського трикутника, в якій підкреслюється наша спільна ідентичність. Слід брати до уваги те, що питання ідентичності є надзвичайно істотними і, наприклад, Росія не без причини послідовно намагається будувати наратив про спільноту російсько-української ідентичності.

Імідж **Польщі як адвоката України** в питаннях європейської та євроатлантичної інтеграції втратив свою актуальність і однозначність. Знову-таки, винні обидві сторони – через занедбання, брак рішучості, відсутність політичної волі. З одного боку, упродовж останніх кількох років Польща не перебувала у гроні найважливіших закордонних партнерів України, а з іншого – Польща не робила по-

мітних спроб змінити такий стан речей. І знову сигналом позитивних змін є затвердження президентом Зеленським Стратегії **зовнішньополітичної діяльності** України, в якій **стратегічне партнерство з Польщею** в європейському, євроатлантичному, регіональному та двосторонньому вимірах визнається одним із головних пріоритетів зовнішньополітичної діяльності України. Позитивним сигналом була також присутність президента Польщі на саміті ініціативи «Кримська платформа» та однозначна декларація підтримки України.

Польща недостатньо активна у комунікаційному вимірі у відносинах із Україною. Стратегічна комунікація Польщі стосовно України недостатньо ефективна. Як приклад можна навести питання надання «ковідної» допомоги, ледве помічене в українських ЗМІ (набагато більше уваги українські ЗМІ присвятили значно скромнішій допомозі з Литви). Також резолюція парламенту Республіки Польща у справі газопроводу «Північний потік-2» лишилася майже непоміченою в українському медійному просторі (її текст потрібно було відразу ж перекласти українською мовою і розіслати до всіх центрів впливу на громадську думку).

Для стратегічної комунікації важливою є також **експертна база**. У питанні відносин Польщі та України у цій сфері панує виразна асиметрія. Коло експертів у Польщі, які працюють з українською проблематикою, дуже широке, тоді як в Україні коло експертів із питань Польщі дуже обмежене.

Рекомендації

1. Необхідно визначити мету та стратегічний інтерес польсько-української співпраці, оскільки це становить основу стратегічної комунікації (комунікат, який однозначно формує бажаний імідж держав і міждержавних відносин).
2. Потрібно підтримувати експертні кола, особливо в Україні. Необхідно інтенсифікувати й розвивати співпрацю польських та українських аналітичних центрів та створити платформу на зразок Think Visegrad.
3. Потрібно підтримувати, як у Польщі, так і в Україні, інформаційну діяльність, присвячену відносинам між обома державами.

4. З точки зору стратегічного партнерства Польщі та України надзвичайно важливим є розвиток регіональної співпраці в рамках наявних форматів.

4.4.2 Імідж Польщі в Україні та України у Польщі

Згідно з дослідженнями польського Центру дослідження громадської думки (CBOS) з 2021 року, присвяченого ставленню до інших націй, українці у рейтингу симпатій поляків займають 16 місце. 43% респондентів ставляться до українців із симпатією, 26% є байдужими, 26% відчують неприязнь, 5% не мають сформованого ставлення¹¹. А отже, потрібно зауважити, що у ставленні польських респондентів до українців **симпатія переважає над неприязню**. Натомість якщо проаналізувати ставлення до українців у довгостроковій перспективі, за період майже 30 років мало місце зростання симпатії на понад 30 відсоткових пунктів (з 12% у 1993 р. до 43% у 2021 р.) та зменшення неприязні (з 65% у 1993 р. до 26% у 2021 р.). Зростання симпатії відбувалося, як правило, у складні для України моменти (Помаранчева революція і Революція Гідності). Під час Революції Гідності 63% поляків підтримали протестувальників на Майдані та зміну влади в Україні¹². Анексію Криму Росією засудили 65% респондентів. Поляки підтримують членство України в ЄС і НАТО.

Ставлення українців до поляків великою мірою визначають результати системної трансформації у Польщі, які дають підстави для стабільного функціонування політичної та економічної системи польської держави, яка підтримує європейські прагнення України. Дослідження Research & Branding Group показують, що у 2012 і 2017 рр. найбільше українців сприймало Польщу крізь призму сусідства (35–36%), відповідно 35% і 28% як державу, дружню до України, відповідно 11% і 13% окреслили відносини між державами як стратегічне партнерство, а для 10% респондентів відносини з Польщею мають визначатися як братерські¹³. Наступне опитування, проведене Соціологічною

¹¹ Stosunek Polaków do innych narodów. Komunikat z badań CBOS, nr 30/2021

¹² Stosunek do protestów na Ukrainie, Komunikat z badań CBOS, nr 21/2014, s. 1 i n.

¹³ Більшість українців вважають, що в історії України та Польщі "було всяке", https://dt.ua/UKRAINE/bilshist-ukrayinciv-vvazhayut-scho-v-istoriyi-ukrayini-ta-polschi-bulo-vsyake-244750_.html [дата доступу: 02.07.2021].

групою «Рейтинг» наприкінці квітня – на початку травня 2017 р., показало, що **найбільшу симпатію українці відчувають до Польщі** та Білорусі. Понад 68% респондентів виявили прихильне ставлення до західного сусіда, тоді як негативне ставлення – лише 4% опитаних¹⁴. Польщу як державу, дружню до українців, визначили 81% опитаних¹⁵.

Образ Польщі в українських ЗМІ. Образ Польщі в українських ЗМІ є неповний, спрощений, часом пов'язаний із політичними симпатіями українських кіл у Польщі. Необхідно підкреслити, що українські ЗМІ (особливо основні українські телеканали) не мають у Польщі постійних кореспондентів. Як наслідок, новини з Польщі і про Польщу досить рідко з'являються в інформаційному просторі України. Нерідко ЗМІ обмежуються передачею інформації, скопійованої з західних інформаційних агенцій, при цьому однозначно **не вистачає ретельного аналізу явищ, які відбуваються у Польщі**. Польськими справами цікавляться переважно журналісти і ЗМІ з Західної України, а оскільки на цій території найсильніші історичні ресентименти, це зацікавлення не конче має дружній характер. Натомість проросійські ЗМІ не присвячують Польщі занадто багато уваги, сприймаючи її як частину Заходу, а отже неприхильно (відсилаючи, зокрема, до українсько-польських антагонізмів). Ситуацію певною мірою виправляють численні блоги українців, що мешкають у Польщі.

Польські ЗМІ в Україні не відіграють помітної ролі в інформуванні українського суспільства про Польщу, оскільки видаються польською мовою і адресовані до вузького кола читачів (польської меншини в Україні). Не рекомендується засновувати ЗМІ, які поширювали б інформацію на Україну з Польщі, натомість доцільно було б розширити пакети провайдерів кабельного телебачення в Україні польськими телеканалами.

Образ України у польських ЗМІ. Питання, пов'язані з Україною, належать до найважливіших тем у Польщі, пов'язаних із зовнішньою політикою, поруч із проблематикою Європейського Союзу, США, Ки-

¹⁴ Польща та Білорусь лідирують у симпатіях українців до різних країн, <http://ua.interfax.com.ua/news/general/427276.html> [дата доступу: 02.07.2021].

¹⁵ T. Stryjek, J. Konieczna-Salamatin, K. Zacharuk, *Ukraińcy o historii, kulturze i stosunkach polsko-ukraińskich*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2017.

таю та Росії. Це впливає з геополітичного значення України, її безпосереднього сусідства з Польщею та внутрішніх процесів в Україні, які мають закріпити її місце у трансатлантичній та європейській спільноті. Підкреслюється позиція Росії, яка не згоджується з вибором Україною західної моделі розвитку.

Медійний образ України у Польщі створюють як друковані, так і електронні ЗМІ. Однак набагато більше місця міжнародним справам, у тому числі Україні, присвячують друковані ЗМІ. Цей образ є ширший і більш поглиблений. Проте доходить він до вужчого кола адресатів і тому меншою мірою впливає на польське суспільство. У електронних ЗМІ цей образ завужений, більш поверховий, але сильніше впливає на пересічних адресатів, які отримують інформацію передовсім із цього джерела.

Більшість основних ЗМІ у Польщі політизована (експонування в публікаціях чітко вираженої ідейно-політичної лінії), тому дуже часто поява української тематики в ЗМІ служить тому, щоб атакувати політичного опонента у внутрішньопольській дискусії.

Багато ЗМІ у Польщі не можуть дозволити собі утримувати в Україні постійних кореспондентів, тому з'явилася небезпечна тенденція переважання в медійному дискурсі журналістських інтерпретаційних форм. Суть цього явища полягає в тому, що відсутність актуальної й перевіреної інформації та аналізів компенсується надміром приватних поглядів та оцінок, базованих на неповних даних, узятих із повідомлень інформаційних агенцій. Повідомлення, яке твориться таким чином, може значно відбігати від реального стану описуваного явища або процесу.

У медійних повідомленнях домінують три теми. По-перше, це історичні питання, у тому числі передовсім Волинська трагедія, яка найбільшою мірою блокує можливості польсько-української співпраці. Однак схоже на те, що польські журналісти з найголовніших ЗМІ досить об'єктивно оцінюють дії в Україні, і Польщі. Вони проголошують необхідність терплячого з'ясування взаємних претензій і увічнення пам'яті про всі злочини та закликають до примирення. ЗМІ головної течії критично ставляться до поглядів, що виражаються деякими політичними й медійними колами в Україні, згідно з якими волинський

злочин був вигаданий радянською владою для того, щоб посварити поляків та українців. Однак вони також негативно оцінюють голоси маргінальних польських політиків і ЗМІ, які стверджують, ніби всі українці вбивали поляків і те, що відбувається нині на сході України – це відродження українського націоналізму. Журналісти основних польських ЗМІ розташовують такі радикальні погляди, що виражаються з боку і України, і Польщі, на маргінесі дискусії про історичні питання. Проте такі голоси є джерелом даних, що використовуються у пропаганді Росії.

По-друге, це внутрішня ситуація в Україні, її прозахідна зовнішня діяльність і збройний конфлікт із Росією на Донбасі. У контексті цих проблем симпатія польських журналістів, які працюють у найважливіших ЗМІ, перебуває на боці України, таку позицію можна визначити як «заангажована доброзичливість». Водночас коментатори й публіцисти чесно з'ясовують внутрішні проблеми України, які стосуються головним чином олігархізації соціально-економічного життя, слабкості державних установ та системної корупції. У довшій часовій перспективі з огляду на два сильні соціально-політичні потрясіння (2004, 2014) Україна у загальній свідомості у Польщі може сприйматися як держава, радше політично нестабільна. Справи України більш глибоко, а водночас із пристосуванням до можливостей сприйняття адресатів, найчастіше заторкуються у загальнопольській загальноінформаційній щоденній пресі: і провладній («Gazeta Polska Codziennie»), і такій, що зберігає дистанцію щодо влади («Rzeczpospolita», «Dziennik. Gazeta Prawna»), і антиурядовій («Gazeta Wyborcza»). Електронні ЗМІ питання міжнародної політики, у тому числі справи України, трактують дуже побіжно.

Третя тема пов'язана з присутністю українців, які працюють і навчаються у Польщі. Попри те, що трапляються голоси, критичні щодо цього явища, однозначно переважають голоси, які підкреслюють переваги цієї ситуації. Оскільки нині у Польщі не вистачає робочої сили, підкреслюється значення присутності працівників з України для сільського господарства, будівельної галузі та гастрономії. Преса повідомляє також про труднощі, з якими зіштовхуються працівники з України, особливо у контексті непристосованості польських установ

до їх обслуговування та нечесності польських роботодавців, які пропонують працевлаштування без належного соціального забезпечення. Як і у випадку історичних питань, ця сфера польсько-українських відносин охоче використовується російською пропагандою в інтернеті.

У медійних повідомленнях журналісти повинні уникати упреждень, міфів і стереотипів, які ускладнюють польсько-українське примирення. У медійних повідомленнях потрібно не ставити на першому місці історичні питання, а вказувати, що в наш час не менш важливими або й більш суттєвими є питання політичної, економічної, соціальної та культурної співпраці – як у контексті двосторонніх відносин, західних прагнень України, так і імперської політики Росії в регіоні Центральної і Східної Європи. У історичному контексті ЗМІ повинні подавати більше перевіреної інформації на тему націєтворчих процесів, які призвели до формування української нації, її політичних традицій та генези державності України.

Рекомендації

1. Потрібно вести діяльність, спрямовану на інформування українських журналістів про польські справи (навчальні візити, майстер-класи для журналістів, спільні медійні проекти).
2. Слід ініціювати діяльність, спрямовану на збільшення присутності польських ЗМІ в Україні, наприклад, шляхом розширення пакетів провайдерів кабельного телебачення в Україні за рахунок польських телеканалів.
3. Польська преса, що виходить в Україні, повинна публікуватися також українською мовою, що збільшить кількість її читачів і радіус її впливу.

4.4.3 Культурна дипломатія Польщі в Україні та України у Польщі

Україна має Стратегію публічної дипломатії, в якій як одна зі сфер згадується культурна дипломатія. У цьому документі Польща визначається як стратегічний партнер та пріоритетна держава у контексті культурної дипломатії. Цей факт необхідно оцінювати позитивно, натомість відсутність фінансових і людських ресурсів ускладнює

культурну співпрацю між Польщею та Україною. Що цікаво, Польща не фігурує в цьому документі у контексті освітніх шансів і наукової дипломатії. Від 2017 р. в Україні діє **Український інститут** – державна установа, яка займається просуванням української культури та формуванням іміджу України за кордоном. У стратегічних документах Інституту Польща також згадується як пріоритетний партнер. Натомість у сфері культурної дипломатії Україна не має закордонної інфраструктури. Ця сфера перебуває на етапі творення і варто підкреслити, що українські експерти радять узяти за зразок структуру і концепцію діяльності Польських інститутів. За просування української культури у Польщі відповідає Культурно-гуманітарний відділ Посольства України в Республіці Польща.

Поки що культурна дипломатія України у Польщі не є надто ефективною. Це впливає з досить обмежених ресурсів, а отже – обмеження впливу цієї діяльності до вузького кола адресатів, які цікавляться Україною. Безперечно, ефективність просування збільшиться в результаті відкриття представництва Українського інституту у Варшаві.

Українську культуру в Польщі також намагаються просувати громадські організації. Їхня діяльність, однак, має досить специфічний характер. З одного боку, функціонують організації української меншини, яка проживає в Польщі вже багато поколінь, а з іншого – організації, створені й керовані мігрантами з України. Українська меншина у Польщі та мігранти мають відмінні програми. Представники меншості популяризують українську культуру в ширшому масштабі (для поляків) та локально (у регіонах) для «своїх» (тобто представників меншини), тоді як мігранти (особливо новоприбулі) більше зосереджені на інтеграційних зустрічах, своїх потребах і найбільш охоче беруть участь у музичних концертах українських колективів. Мігранти, які приїхали до Польщі 10–15–20 років тому, вже більше зацікавлені організацією масштабніших заходів, спрямованих на просування української культури у Польщі.

Польща має розбудовану інфраструктуру культурної дипломатії, у тому числі представництва за кордоном. Діяльність Польського інституту в Києві слід оцінити позитивно. Інститут веде дуже різноманітну і в міру можливості досить багату промоційну діяльність. До

успішних ініціатив останніх років, які були добре сприйняті в Україні, належать, наприклад: проєкт «Відлуння Вернигори» за участі відомих українських артистів, у цьому випадку українського барда Тараса Компаніченка, який є нагадуванням про спільний польсько-український культурний простір і відсиланням до спільного коріння; виставка в київському метро, присвячена 1920 року; проєкт, присвячений популяризації творчості Станіслава Лема (у зв'язку з відзначенням Року Лема у Польщі), яка дуже популярна в Україні. Загалом слід зауважити, що фантастична і науково-фантастична література користується величезною популярністю в Україні, а Польща має в цій царині значний доробок, що варто використати у ширшому масштабі. Крім того, потрібно підкреслити, що премії, засновані Інститутом (ім. Джозефа Конрада і Казимира Малевича) є знаними й поцінованими в Україні. Польську культуру в Україні просувають також інші установи, музеї, громадські організації.

Просування польської культури в Україні, що здійснюється зусиллями як державних, так і громадських установ, досить добре присутнє в Україні. Польська присутність помітна під час кожної значущої культурної події в Україні.

Рекомендації

1. У просуванні польської культури в Україні потрібно поєднувати елементи історії та сучасності. Варто було б уникати надмірного експонування історичних елементів, особливо в повідомленнях, адресованих молодшому поколінню українців. Варто задуматися над створенням ширшого культурного простору, напр., на зразок того, що робить Інститут ім. Гете. Приміщення Польського інституту в Києві досить невелике і має більш адміністративний характер, ніж відкритий для публіки. Просування польської культури в Україні повинно мати ширший масштаб і не обмежуватися переважно до Києва та Львова.
2. Сферою, в якій можна було б інтенсифікувати польську діяльність, є кіно- і телевізійне виробництво. У Польщі виробляється багато фільмів і серіалів, які могли б користуватися популярністю в Україні. Наприклад, дуже добре сприйнятий був серіал «Епоха честі».

4.4.4 Інституції громадянського суспільства у формуванні польсько-української співпраці

Співпраця між громадськими організаціями Польщі й України була започаткована 30 років тому – разом із проголошенням незалежності Україною почали виникати організації третього сектору. Не маючи досвіду (результат суспільно-політичної специфіки радянського устрою), вони прагнули до співпраці з відповідними організаціями з Польщі, де, попри системні обмеження, традиція самоврядності й громадянської активності, була сильніша і глибше вкорінена. Співпраця такого роду була також реалізацією положень Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво з 1992 р.

Співпраця польських і українських громадських організацій, особливо в останньому десятиріччі ХХ ст., часто реалізувалася у порозумінні з західними партнерами – як державами (напр., Німеччина, США), що здійснювали підтримку через спеціалізовані установи, так і з міжнародними структурами – передовсім Європейським Союзом та Радою Європи. Їхня участь полягала передовсім на **фінансуванні** дво- і багатосторонніх проектів та ініціатив співпраці (по суті, без зовнішнього фінансування ані польські, ані українські НУО не були б спроможні реалізувати спільні заходи). У цей період співпраця НУО зосереджувалася головним чином на питаннях «трансферу» польського досвіду в сфері демократизації, реформ держави та ЗМІ (такого роду проекти просувалися і фінансувалися західними грантодавцями, напр., РАУСІ – Польсько-американсько-українською ініціативою про співпрацю) та обміну молоддю, що мало служити взаємопізнанню й нівелюванню упереджень. Польські НУО відіграли вагомую роль «кузні кадрів» у процесі демократизації України. Водночас інтенсифікації співпраці сприяли демократичні трансформації в Україні – спершу Помаранчева революція у 2004 р., а потім Революція Гідності у 2014 р. Після анексії Криму та збройної агресії Росії на сході України з Польщі надходила гуманітарна допомога, великою мірою завдяки посередництву громадських організацій (одночасно в Україні стрімко почав розвиватися сектор громадських організацій – зростання громадянської свідомості збіглося в часі з зумовленою конфліктом на Донбасі консолідацією національної ідентичності).

В останні роки співпраця на рівні громадських організацій була значно обмежена, організації третього сектора рідко з'являються в публічному просторі. Сьогодні співпраця Польщі та України, особливо транскордонна, здійснюється передовсім на рівні органів самоврядування і регіонів (див., напр., діяльність Єврорегіону «Буг», Фонду розвитку місцевої демократії). У цьому вимірі й далі функціонує тема передачі українським органам самоврядування польського досвіду (що вписується у цілі та принципи Східного партнерства), однак інтенсивність цієї співпраці невелика – напр., згаданий Фонд розвитку місцевої демократії упродовж останнього десятиріччя реалізував лише кілька проєктів із українськими партнерами (стосувалися вони децентралізації, реформи місцевого самоврядування та транскордонної співпраці). Зрештою, такого роду співпраця (транскордонна на рівні регіонів та територіальних громад) підтримується і фінансується ЄС та його інструментами, такими як Програма транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна, що діє у рамках Європейського інструменту сусідства (у фінансовій перспективі 2014–2020 бюджет програми становив понад 170 млн євро, програмний період 2021–2027 перебуває на стадії підготовки). Натомість співпраця громадських організацій зосереджується переважно навколо питань культури в широкому розумінні слова – організуються театральні, мистецькі заходи, ярмарки тощо.

Обмежений характер співпраці польських та українських НУО обумовлений багатьма чинниками. По-перше, теперішній досвід Польщі не є вже таким значущим чи привабливим для України (прикладом може бути процес децентралізації держави, що вже пройшов в Україні і тепер лише підтримується в разі потреби польськими експертами/консультантами на комерційних засадах). По-друге, бар'єром для співпраці, не лише у контексті третього сектора, були, а до деякої міри й досі залишаються упередження, стереотипи та неприязнь, спричинені ворожістю на тлі історичних подій, особливо з періоду Другої світової війни (треба додати, що цю неприязнь послідовно й ефективно підсилює Росія, використовуючи розбудований інструментарій пропаганди та дезінформації). Відмінності щодо оцінок історичних подій і періодичне наростання напруги на цьому тлі на рівні як держав, так

і суспільств суттєвим чином ускладнюють глибшу співпрацю Польщі та України на багатьох рівнях, також у рамках громадянського суспільства¹⁶. Зокрема з цієї причини ця співпраця часто обмежується, як уже згадувалося, до «нейтральної» сфери культури, яка завужує поле можливих конфліктів і суперечностей. По-третє, ці проблеми стосуються також співпраці на рівні органів самоврядування – вона не має регулярного і системного характеру, відбувається від часу до часу, передовсім залежно від доступності джерел фінансування, якими й далі є передовсім зовнішні кошти, що здобуваються в рамках проектів на конкретні цілі. Після закінчення проекту співпраця зазвичай не продовжується, більше того: часто її єдиним (або основним) мотивом є умова наявності іноземного партнера, без якого не можна клопотатися про дотацію/грант¹⁷. Нерідко спостерігається кон'юнктурний підхід, особливо з боку українських суб'єктів, які очікують відчутної матеріальної користі. По-четверте, по обидва боки кордону проблемою є засилля бюрократії, особливо в аспекті процедур здобуття громадськими організаціями фінансових коштів на їхню статутну діяльність. Крім бюрократичних бар'єрів, навесні 2020 р. з'явилися бар'єри, пов'язані з пандемією коронавірусу, що також впливає на ефективність діяльності НУО¹⁸. По-п'яте, на думку представників громадських організацій (але також органів самоврядування), ключовими проблемами, які ускладнюють співпрацю НУО, є недостатні джерела фінансування і незмінна упродовж багатьох років ситуація на польсько-українському кордоні, який, на загальне переконання, є кордоном неприязним і таким, що спричиняє антагонізми.

Необхідно підкреслити, що до цього часу імпульсами, які динамізували співпрацю Польщі та України, були вагомі політичні та суспільні

¹⁶ Це помітно, наприклад, у випадку співпраці міст і територіальних громад – прикладом може бути призупинення владою Замостя (на початку 2021 р.) співпраці з містом-партнером в Україні – Тернополем. Причиною було привоєння міському стадіону в Тернополі імені Романа Шухевича, командувача УПА.

¹⁷ Прикладом може бути практика, що використовується норвезькими фондами та ЄЕЗ – заявку на отримання дотації можна подавати у партнерстві з партнерами з-поза ЄЕЗ, які межують із Польщею, тобто з Україною, Білоруссю і Росією.

¹⁸ Згідно з рапортом Асоціації «Klon/Jawor» під назвою «Робота в пандемії. Рапорт із дослідження громадських організацій 2020/2021», 59% організацій вважають, що пандемія ускладнила ведення їхньої діяльності – рапорт стосується передовсім польських організацій, які діють на території Польщі, однак схоже на те, що у випадку організацій, які ведуть міжнародну діяльність, пандемія може бути ще більш серйозною проблемою, якщо взяти до уваги закриття кордонів.

події: згадана Помаранчева революція, події на Майдані, підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. У останні роки подій такого роду бракувало, а конфлікт на Донбасі у загальній свідомості поляків дещо «баналізувався». Політичні відносини між обома державами, особливо в період президентства Петра Порошенка, втратили свій ранг і значення, а в результаті забракло стратегічної спільної політичної мети, яка б об'єднувала обидві держави й давала імпульс до співпраці не лише на площині політичних відносин¹⁹.

Окрема проблема – це пасивність більшості українців, що перебувають у Польщі. Сотні тисяч українських працівників і студентів досить неохоче беруть участь у різного роду польсько-українських ініціативах (напр., культурних), але також у заходах, адресованих переважно українській діаспорі – а такі ініціативи реалізуються і великими організаціями, такими як Об'єднання українців у Польщі, і локальними установами, такими як Український дім у Варшаві, що діє при Фонді «Наш вибір» (який також видає щомісячник «Наш вибір»). Зацікавлення викликає практична інформація, що стосується питання формальностей у публічних установах, охорони здоров'я, доступності дитячих садочків тощо. Ширше залучення, напр., у культурну, громадську діяльність, волонтерство, зустрічається відносно рідко, навіть серед студентів. На думку представників громадських організацій, причин такого стану речей багато: атомізація української діаспори у Польщі, переконаність у «тимчасовості» перебування в Польщі, можливо, також схильність до асиміляції з польським суспільством, що для багатьох іммігрантів з України є досить легким.

На думку представників громадських організацій, потенціал для співпраці існує, але для того, щоб його використати, треба взяти до уваги дисфункціональність польсько-українського кордону, який є основним бар'єром у розвитку будь-якої співпраці на рівні суспільств (занадто мала кількість пунктів перетину кордону, їхня невисока пропускна здатність, скандальна поведінка прикордонних і митних

¹⁹ На відсутність спільноти на рівні політичної стратегії часто звертають увагу експерти, які досліджують міжнародні відносини, натомість імплікації такого стану речей для відносин на рівні суспільств з'являються в оцінках багатьох людей, які багато років співпрацювали з Україною в рамках громадських організацій – зрештою, цей текст постав великою мірою завдяки міркуванням цих людей та отриманій від них інформації.

служб), особливо в контексті декларацій на політичному рівні, які передбачають стратегічне партнерство між обома державами.

Рекомендації

1. Необхідно радикально покращити функціонування прикордонної інфраструктури, а також рівень обслуговування прикордонного руху по обидва боки кордону.
2. Створення системи фінансування громадських організацій на базі наявних інституцій (це також питання творення іміджу держави) – особливо у сфері прав людини, громадянського суспільства та ЗМІ.

4.4.5 Співпраця у сфері освіти

У реалізації стратегічного партнерства Польщі та України на рівні публічної дипломатії важливу роль відіграє освіта, спрямована на пізнання мови і культури іншої сторони. **З боку України** найважливіші університетські центри, які мають у своїх програмах польську філологію – це університети у Києві, Львові та Житомирі. Крім того, польську мову викладають у 10 інших університетах. Існують також освітні установи, в яких можна вивчати польську мову. Це школи і класи з польською мовою навчання; польська мова вивчається як друга іноземна; пропонуються факультативні заняття з польської мови у школах; в установах позашкільної освіти пропонуються курси польської мови для українців, які виїжджають працювати або навчатися до Польщі.

Зацікавлення вивченням польської мови в Україні дуже велике, як на рівні школи, так і вищої освіти. В Україні польську мову не можна здавати на випускних іспитах як іноземну. Необхідно вжити заходів, щоб зробити це можливим. Це додатково збільшило б популярність польської мови.

Із боку Польщі. Українська мова вивчається у Польщі поруч із литовською, словацькою чи чеською. Її можна вивчати у різних навчальних закладах і на різних рівнях, починаючи від початкової школи і закінчуючи вищою школою. Унаслідок історично-політичних чинників сьогодні пункти, де ведеться навчання української мови, дуже

розпорошені. На збільшення популярності цієї мови вплинула міграція громадян України до Польщі, особливо помітна після 2014 р. Вони засновують інституції, де діти і молодь можуть зберігати свою мову і культуру.

Сьогодні навчання української мови як рідної ведеться у чотирьох школах з українською мовою навчання; у класах з українською мовою навчання; численних групах, що сформовані зі школярів різних класів чи відділень, а також із вихованців різних дитячих садків. Заняття можуть проходити у центрах, де навчаються діти із кількох шкіл, які створюються там, де кількість учнів не дозволяє утворити класів. Це найпопулярніші осередки вивчення української як рідної мови для меншини. Такі центри навчання розташовані у понад 150 населених пунктах в одинадцяти воєводствах.

З огляду на те, що діти – громадяни України не можуть вивчати рідну мову на тих самих засадах, що представники меншини, розпочалися спроби організації різних форм навчання, призначених для дітей мігрантів. Школи з українською мовою навчання становлять лише кілька відсотків усіх установ, де діти можуть вивчати рідну мову. Вони призначені головним чином для представників меншини, однак у них навчаються також діти мігрантів з України. Що важливо, після закінчення середньої школи можна скласти випускний іспит з української мови.

Українська мова викладається також у вищих навчальних закладах. Навчання в рамках окремих спеціальностей, що орієнтовані на українську специфіку чи потреби, ведеться у Варшавському університеті, Ягеллонському університеті, Вроцлавському університеті, Університеті Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Університеті ім. Адама Міцкевича в Познані та у Вармінсько-Мазурському університеті в Ольштині (6 університетів). У рамках освітніх програм, що пропонуються у цих закладах вищої освіти, ведуться заняття, присвячені культурі, історії та суспільному життю України. Крім того, українську мову в рамках інших спеціальностей викладають також у деяких інших вищих навчальних закладах, зокрема в Люблінському католицькому університеті Івана Павла II.

Станом на 31 грудня 2020 р. у вищих навчальних закладах Польщі навчалось 1215,3 тис. осіб, у тому числі 84,7 тис. іноземців. Більшість іноземців були родом з європейських держав, причому найбільш численну групу склали студенти з України – 38,5 тис. (45,5% усіх іноземців)²⁰. Громадяни України займають перше місце в рамках навчання на першому і другому рівнях вищої освіти, а також у рамках цілісної магістерської програми. Серед 14,8 тис. іноземних випускників найбільше також походило з України – 51,7% (за даними Головного статистичного управління).

29% українців, які здобували вищу освіту в Польщі, після навчання планували переїхати до іншої держави ЄС, 28% планували залишитися у Польщі, 26% не знали, що робитимуть після навчання, і лише 8% студентів хотіли повернутися в Україну, а 9% планували переїхати до держави з-поза ЄС. Ті, що планували залишитися у Польщі, найчастіше як причину такого рішення вказували: вищу заробітну платню, кращі умови життя, а також кращі можливості роботи за спеціальністю.

Спеціальності, які найбільш охоче обирає молодь з України – це міжнародні відносини, адміністрування та право. Спостерігається відсутність зацікавлення інженерною освітою або освітою в галузі догляду за літніми людьми. Причинами приїзду молодих людей з України до Польщі були передовсім нижчі кошти проживання порівняно з іншими державами, перспектива безкоштовного навчання або пільг за навчання, легкість вступу до вишів, перспектива знайдення роботи у сфері, що відповідає здобутій освіті, та висока якість навчання на даному факультеті або в даному виші.

На думку студентів, головні причини, які можуть схилити більше людей з України приїхати на навчання до Польщі, наступні: можливість отримання стипендії (74%), допомога у працевлаштуванні (58%), більше забезпечення юридичними консультаціями (34%), ши-

²⁰ За даними Головного статистичного управління Республіки Польща, аж до 2019/2020 навчального року кількість українських студентів і випускників постійно зростала. У 2012/2013 навчальному році у польських вищих навчальних закладах здобували освіту 9747 студентів з України, у 2013/2014 навчальному році – 15 123 студентів. У 2016/2017 навчальному році кількість студентів з України зросла до 35 584 осіб, а у 2019/2020 – до 39 017 осіб.

рше розповсюдження інформації про можливості навчання у Польщі (30%), більші можливості роботи з неповною зайнятістю (27%), більша кількість запропонованих програм навчання англійською мовою (23%).

Рекомендації

1. Рекомендується розвиток україністичної вищої освіти у Польщі та можливості вивчення польської мови і культури на філологічних факультетах українських університетів, а також ініціювання спільних дослідницьких проєктів в університетах обох держав.
2. Необхідно підтримувати практику обміну студентами, тобто навчання упродовж 1 року на аналогічному факультеті в університетах обох держав, а також науково-викладацькими кадрами.
3. Варто задуматися над наданням Україні фінансової допомоги, призначеної на переклад і видання наукової та навчальної літератури (переклад наукової літератури українською мовою виявився нерентабельним і у зв'язку з цим російськомовна література досі користується в Україні великою популярністю).
4. Потрібно полегшувати можливість обміну університетськими кадрами з метою ведення навчальних занять в університетах обох держав.

4.5. Формула партнерства та стратегія модернізації і розвитку

4.5.1 Формула рівноправного і симетричного партнерства

Необхідна розробка стратегії рівноправного і симетричного партнерства, яке сприяло б реалізації спільних інтересів Польщі та України в умовах наявної асиметрії між обома державами. Ідеться про партнерство, позбавлене месіанства й патерналізму, спрямоване на взаємовигідну співпрацю в політичному, економічному, соціальному вимірі та у сфері міжнародної безпеки. Розробка оптимальної моделі стратегічного партнерства. Важливим аспектом залишається взає-

модія Польщі та України на різних міжнародних форумах (ООН, РЄ, ОБСЄ). Формула симетричного партнерства передбачає підтримку Польщею процесу інтеграції України в ЄС і НАТО в контексті вибору геополітичної моделі (безпека) та моделі внутрішньої трансформації (європеїзація). Слід пам'ятати, що партнерство Польщі та України важливе для конфігурації геополітичного простору в Центральній і Східній Європі й обумовлюється зміною глобального геополітичного простору.

Формула рівноправного і симетричного партнерства Польщі та України вимагає розробки і ухвалення обома сторонами стратегічного документа (Стратегії стратегічного партнерства Польщі і України) та оперативно-тактичного документа (Дорожньої карти). Згадані документи повинні містити докладний аналіз фактичного стану відносин між сторонами з врахуванням контексту міжнародного середовища на центральноєвропейському, європейському та глобальному рівні. Крім того, стратегія повинна вказувати на спільні цілі й засоби, а дорожня карта – містити механізми і способи їх реалізації. У запропонованій формулі стратегічного партнерства необхідно також розписати ролі (завдання) органів державної влади і місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства.

Необхідно вказати на потребу систематичного будівництва позитивних відносин між окремими державами для Польщі (ширше: Вишеградської групи) та України (ширше: Центрально-Східної Європи) у довгостроковій перспективі. Польща з огляду на своє зацікавлення і заангажування в ЦСЄ, а також історичну спадщину, особливо в Білорусі й Україні, наділена особливою роллю ініціатора такої діяльності. У випадку Польщі таку роль нині відіграють Польські інститути. Варто консолідувати діяльність дипломатичних установ, наприклад, Вишеградської четвірки, з метою популяризації спільної спадщини, напр., музики, образотворчого мистецтва чи кінематографа. Прикладами таких заходів можуть бути зустрічі, присвячені центрально-східноєвропейській літературі у таких дипломатичних установах, як Польські інститути, публікація перекладів і антологій центрально-східноєвропейських текстів, концерти музики з Центрально-Східної Європи.

Першочергово рекомендується будь-яка діяльність, скерована до суспільства, а отже, позбавлена політичного чинника. Необхідним є збільшення видимості Польщі в Україні (а також у Білорусі та Молдові), в тому числі шляхом культурної дипломатії. Це має на меті, з одного боку, будування позитивного іміджу Польщі, а з іншого – підкреслення культурної спорідненості, напр., в аспекті приналежності до однієї мовної групи – Польща, Україна, Білорусь. Варто використати спільну історичну і культурну спадщину.

Варто вжити заходів, що стосуються кулінарної культури. Ця сфера спільної культурної спадщини цілком позбавлена політичного чинника і не спричиняє конфліктів, навпаки – об'єднує суспільства і вказує на спорідненість. Приклади заходів: публікація науково-популярної праці на тему кулінарної культури Центрально-Східної Європи, кулінарної книги або атласу/карти, які показували б, як ті самі або схожі страви називаються в різних державах або регіонах держав Центрально-Східної Європи. Діяльність у сфері просування спільної кулінарної культури можна поєднати з продовольчими ярмарками, просуванням локальних продуктів.

Варто задуматися над створенням незалежної комісії, яка включала б науковців – істориків, соціологів, антропологів культури, фахівців у галузі колективної пам'яті та спеціалістів у сфері історичної освіти, які взяли б на себе завдання наукового осмислення конфліктів пам'яті, що впливають зі складного минулого в регіоні Центральної і Східної Європи. Насамперед необхідно було б торкнутися питань, пов'язаних з історією національних і релігійних меншин.

Заснування премії за видатну діяльність, визначні досягнення у царині культури і науки в Центрально-Східній Європі, яка присуджувалася б радою у складі представників Польщі (ширше Вишеградської групи) та України (ширше: Центрально-Східної Європи).

4.5.2 Стратегія безпеки, модернізації і розвитку

Рекомендується орієнтація співпраці на передачу досвіду Польщі у сфері багатоаспектної і багаторівневої модернізації держави. Формування в Польщі та Україні моделі сучасної, стабільної держави з ефективним управлінням. Доповнення формули стратегічного парт-

нерства Польщі та України співпрацею, спрямованою на внесок у безпеку субрегіону, регіону та планети.

Питання безпеки, модернізації та розвитку повинні становити основу Стратегії стратегічного партнерства Польщі та України. Реалізація вказаних принципів вимагає формування у Центрально-Східній Європі сфери безпеки і співпраці.

Важливим елементом співпраці у довгостроковій перспективі є освітня діяльність у широкому розумінні, у тому числі адресована передовсім молодому поколінню. Позитивним прикладом успіху таких ініціатив є програма Socrates, перші учасники якої сьогодні впливають на суспільне, політичне та економічне життя в ЄС. Але насамперед, частково також внаслідок освітніх заходів, саме серед молодшого покоління найбільше людей підтримує близьку співпрацю в рамках ЄС. Це дозволяє робити висновок про доцільність таких заходів.

Наступним елементом є підтримка торговельного обміну в рамках міжнародних договорів (напр., СЕФТА+). Рекомендується організація виставково-ярмаркових заходів для підприємців, у тому числі з нагоди офіційних візитів глав держав в Україні.

Просування туризму в Центрально-Східній Європі. Пропозиції діяльності: просування туризму в Карпатах, прокладення туристичних маршрутів, назви яких відсилали б до Центрально-Східної Європи, напр., маршрут ім. Оскара Галецького.

Метою цієї пропозиції є включення України (а також Білорусі) у тіснішу співпрацю в рамках Центральноєвропейської угоди про вільну торгівлю (СЕФТА). Ця пропозиція виходить із тези, що партнери Польщі у рамках Вишеградської четвірки набагато більшою мірою, ніж Польща, орієнтовані на південний схід Європи, де функціонує СЕФТА. Пропозиція СЕФТА+ поєднує у собі східний і південно-східний вектор політики ЄС. Більше того, географічне розташування, географічна і товарна структура торгівлі та досвід співпраці Вишеградських держав у рамках СЕФТА роблять їх природними старшими партнерами у пропонованій конфігурації.

Пропозиція СЕФТА+ не передбачає автоматичного членства України (чи Білорусі) в Угоді, а лише інтеграцію цих держав із ринками країн Західних Балкан (WB6) шляхом лібералізації торгівлі і краще

пристосування до вимог і стандартів ринків держав СЕФТА. Однак можливість членства України і Білорусі в СЕФТА не відкидається і не може відкидатися. Своєю чергою, оптимізмом може надихати перспектива включення до торгівлі у рамках Договору України та Білорусі.

The image features a large yellow triangle pointing downwards, set against a light beige background. A network of grey nodes and lines is scattered across the page, with some nodes highlighted in black or yellow. The text is positioned within the yellow triangle.

Частина II. Погляд з України

1. Геостратегічні можливості (шанси) та виклики для партнерства

Українсько-польські відносини мають не тільки довгу історію, але і певний просторовий вимір. Їх формують інтереси кожної з країн, їх взаємний вплив, а також оточуюче зовнішньополітичне середовище. Кожна з країн реалізує свою зовнішню політику в певному просторі, намагаючись або пристосуватись до його основних детермінант, або навпаки переформувати цей простір під свої власні інтереси. Українсько-польські відносини не є абстрактними, вони також існують в певному геополітичному просторі, який впливає на їх характер і може бути як сприятливим, так і загрозовим для кожної з держав. Так в цих відносинах між Україною та Польщею виникає спільний геополітичний інтерес, який полягає в тому, щоб не тільки уникнути загроз, що надходять з цього оточуючого міжнародного середовища для кожної з країн, але і в тому, щоб зробити це геополітичне середовище цілком безпечним і сприятливим для просування спільних інтересів обох країн.

Геополітичним середовищем України та Польщі в якому вони власне знаходяться, є геополітичний простір Центрально-Східної Європи. Згідно геосхеми ООН, розробленої Статистичним відділом цієї організації, географічний простір Європи поділяється на Східну та Західну, Північну та Південну Європу. За цією географічною класифікацією Польща та Україна розташовані у Східній Європі і є східноєвропейськими країнами. Проте в категоріях геополітики простір того чи іншого регіону Європи визначається характером та системою впливу тих чи інших суб'єктів міжнародних відносин (монархів чи держав) на цей міжнародний простір, межі якого визначаються таким поняттям як геополітичний регіон. Отже, Центрально-Східна Європа є геополітичною категорією, такою ж як і геополітичне поняття «Захід», яке в географічному сенсі включає Північну Америку, Західну Європу та частину країн Східної, Північної та Південної Європи. Тоді закономірно постає питання про визначення політичного статусу та координат Центрально-Східної Європи, оскільки на відміну від географічних меж великих макрорегіонів Європи, геополітичні координати Центрально-Східної Європи знаходяться в постійній динаміці і вимірюються межами впливу тих чи інших центрів сили в Європі.

Саме на цій підставі довгий час регіон ЦСЄ відносили до так званого «стикового геополітичного регіону», тобто простору, який знаходився на стику декількох цивілізацій чи потужних центрів сили, монархій, імперій та блоків на перетині їх геополітичних інтересів. Таке місцезоположення характеризується наявністю полів протистояння між ключовими геополітичними гравцями. Відтак, стикові геополітичні регіони досить часто являються зоною або центрами такого протистояння і ототожнюються з такими поняттями як «буферна зона», «перехідна зона», «лімітроф», «лінія розлому», «периферійна зона».

Таким чином регіон Центрально-Східної Європи в історичному контексті можна вважати перехідним регіоном. Прокляття такого перехідного положення цього геополітичного регіону або «буферної зони» чи серединної держави цілком відчули на собі Польща та Україна, коли їх території ділили або перетворювали у своїх сателітів, або повністю поглинали, позбавляючи їх державницької перспективи та національного розвитку.

Таким же перехідним регіоном можна вважати і Центральну Європу, межі якого залежать від встановлення тієї чи іншої системи міжнародних відносин в Європі. Ялтинсько-Постдамська система докорінно змінила геополітичний простір Центрально-Східної Європи, зникло не тільки поняття «Центральна Європа», яке до речі заперечувалось вже по закінченні 1-ї світової війни, але й зміст понять «Західна Європа» та «Східна Європа». Обидва поняття виражали, насамперед, політико-ідеологічний сенс геополітичного простору усієї Європи. Простір Східної Європи тепер вже включав країни окуповані СРСР зі встановленими в них комуністичними режимами. Західна Європа була включена в євроатлантичний простір, в якому перебували країни з ліберальними політичними режимами. Ключовою геополітичною домінантою в цьому просторі стали США. Геополітичний простір Східної Європи обумовлювався домінуванням СРСР. Так європейський геополітичний простір складався із Західної Європи і Східної Європи, які позначались такими геополітичними поняттями як «Захід» і «Схід», що разом утворювали біполярну систему міжнародних відносин в Європі.

Розпад біполярної системи призвів до кардинальних зрушень в регіоні Центрально-Східної Європи. *По-перше*, відбулось об'єднання Німеччини в єдину державу. Таким чином, Німеччина стала повноправним суб'єктом міжнародних відносин, що в свою чергу потребувало геополітичного визначення і позиціонування її місця та ролі в європейському геополітичному просторі зі своєю власною сферою геополітичного впливу. Збільшення геополітичної ваги Німеччини в результаті її об'єднання обумовило перегляд старих і обґрунтування нових зовнішньополітичних концепцій. Так в політичному лексиконі німецьких наукових кіл і посадовців знову виплила категорія регіону «Центральної Європи», ядром якої ідентифікувала себе Німеччина. *По-друге*, іншою тенденцією, яка змінила геополітичний ландшафт Центральної Європи стало перетворення міжнародних відносин в однополярну систему. Від так, роль США в Європі значно посилилась і це позначилось на поширенні атлантичного впливу на всю Центрально-Східну Європу, який швидко заповнював той вакуум, що залишився після СРСР і розпаду комуністичного блоку. Вплив цієї глобальної

тенденції враховувався Німеччиною, яка використала цей тренд для посилення власних позицій в Центрально-Східній Європі. Проте для Німеччини було важливим бути не тільки промоутером атлантичних тенденцій та розширення НАТО, але й лідером у створенні власне європейського інтеграційного об'єднання, яким став Європейський Союз. В цьому контексті поширення впливу Німеччини на Центрально-Європу та Балтію мало здійснюватися через залучення країн цих субрегіонів до ЄС та поширення на них ліберальних демократичних цінностей. Тож в цьому геополітичному контексті в 90-і роки поняття «Центральної Європи» слугувало тому, щоб об'єднати ймовірних кандидатів до ЄС і відокремити їх від країн СНД. Реалізуючи цей напрямок своєї зовнішньої політики, Німеччина посприяла тому, щоб протягом 1995-1999 років між ЄС і країнами колишнього «соціалістичного табору» були укладені «європейські угоди», які лібералізували режим двосторонньої торгівлі і відкрили їхні ринки для інвестицій з країн Євросоюзу.

Натомість тренди до зміни геополітичного середовища відбувались не тільки в західній частині Європи, але і у самій Східній Європі. Головним з них став розпад СРСР та утворення низки незалежних і суверенних держав, насамперед, в європейській частині пострадянського простору. Така ситуація відкривала великі можливості для реалізації східного вектору зовнішньої політики Польщі. Ці можливості давали багатообіцяючу перспективу тим, що на межі 2000-х років почалася фрагментація пострадянського простору і утворення в його європейській частині «Нової Східної Європи». Цей тренд вказував на початок формування «Центрально-Східної Європи», як відносно самостійного геополітичного регіону, відмінного як від Росії-Євразії, так і від Західної Європи.

Росія розцінила таку трансформацію геополітичного ландшафту Східної Європи як «геополітичну катастрофу», оскільки вона втратила свій вплив на цей європейський регіон. Проте вона не втратила амбіцій повернути його під свій власний контроль. Отже, на початку XXI століття Росія знову заявила про себе як про центр сили в Європі з претензією на свою сферу домінування. Так відродились старе геополітичне протиріччя між Заходом і Росією, яке з часом переросло

в геополітичне суперництво, в якому сама Центрально-Східна Європа стала його епіцентром. В такому разі Нова Східна Європа опинилася в ролі «буферної зони» між Заходом і Росією.

Трансформація системи міжнародних відносин до багатополярності суттєво змінила розстановку сил в Європі і призвела до появи нових екзистенційних загроз європейській безпеці. Так, послаблення східного вектору зовнішньої політики Польщі та ЄС посилює амбіції Росії. Це мало небезпечні наслідки не тільки для України, але й для безпеки всього регіону Центрально-Східної Європи. Невипадково пророчими виявились слова польського президента Леха Качинського, який в період 5-и денної російсько-грузинської війни, розв'язаної проти Грузії 2008 року, сказав: «Ми знаємо, що сьогодні Грузія, завтра Україна, післязавтра – Балтійські країни, а потім можливо і моя країна. Ми були переконані, що приєднання до НАТО і ЄС стримає російську апетити. Виявилось, що таке мислення було помилковим»¹.

І дійсно процес розширення НАТО і ЄС на ЦСЄ не вирішив проблеми її безпеки, оскільки питання Нової Східної Європи залишилось невизначеним. Саме ця частина Східної Європи опинилася у вакуумі безпеки. Із завершенням розширення НАТО і ЄС на Схід, Центрально - Східна Європа виявилася розділеною, а її роль «буферної зони» скоротилася до меж Нової Східної Європи. Така ситуація спровокувала бажання Росії повернути собі цю частину Центрально - Східної Європи шляхом обмеження державного суверенітету України, Молдови, Грузії а також «сателізації» Білорусі і Вірменії. Так Росія реанімувала імперський проект шляхом «реінтеграції» і поставила питання про перегляд результатів Холодної війни і однополярного світового порядку.

Як зреагував Захід на такі амбіції та претензії Росії на Східну Європу? По-перше, Захід припинив розширення НАТО та ЄС на Нову Східну Європу; по-друге, висунув програму «Східного партнерства», яка би мала закріпити положення цієї частини Східної Європи в якості «буферної зони» як поясу стабільності і убезпечити від м'яких загроз та Росії; по-третє, зайняв пасивну позицію намагаючись по-

¹ Цит.по: Заневич Мацей. У полоні старих концепцій: що впливає на українську політику Польщі. / EASTBOOK, 2017, 19 жовтня. - Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/19/7072409/>

вернути Росію до діалогу та стратегічного партнерства. Мета, яку переслідував Захід усіма цими діями - зберегти існуючий пост-біполярний порядок в Європі. Але для досягнення цієї мети в Європі бракує однотайності.

Росія ж відчувши слабкість Заходу розпочала геополітичний наступ на Східну Європу метою якого є «поглинання» Нової Східної Європи» і встановлення геополітичного контролю над усією Центрально-Східною Європою. Першу мету вона реалізує переважно воєнним шляхом, другу - шляхом гібридної війни.

Росія, поставивши перед собою мету закріпити за собою статус-кво одного із двох основних центрів сили в Європі, прекрасно усвідомлює центрове положення Східної Європи на геостратегічному ландшафті усієї Європи. В умовах багатопольярного світу така роль визначається більш потужним полюсом. За останні роки Росія отримала над Заходом низку геополітичних і геостратегічних переваг. *По-перше*, вона закріпила за собою статус впливового центру саме в Європі – геополітичного полюсу. *По-друге*, Росія задекларувала сферою своєї геостратегічної відповідальності той регіон Центрально - Східної Європи, який не належить ні НАТО, ні ЄС, тобто Нову Східну Європу. І радикальних заперечень з боку цих провідних організацій на таку претензію вона не отримала. *По-третє*, Росії вдалось значною мірою знівельювати дисбаланс в силі із Заходом і перевести відносини з ним з асиметричних в симетрично-асиметричні, і таким чином досягти певного паритету в стосунках.

Гібридна війна Росії проти Заходу також принесла їй значні успіхи. США значною мірою стали більш залежним від Росії у вирішенні міжнародних проблем безпеки, ніж навпаки. Проблема ядерної програми Ірану, війна в Сирії, боротьба з ІДІЛ, а тепер і втрата Сполученими Штатами Афганістану є наочним тому підтвердженням. Європа стала більш відчутною від запровадження своїх санкцій проти Росії, ніж навпаки. Завершення будівництва «Північного потоку – 2» зробить Німеччину та ЄС більш залежними від Росії. Завдяки діям російської пропаганди значно посилюються анти-західні сили в Європі. Своєю гібридною війною Росія значно поглибила кризу ЄС та наростання дезінтеграційних тенденцій в середині спільноти. Однією з ознак таких

деструктивних процесів є поява конкретних передумов для формування геополітичної вісі Москва – Берлін – Париж.

Вирішення цього стратегічного завдання забезпечувало б повернення Нової Східної Європи в російську сферу впливу, встановлення жорсткого зовнішнього управління Кремля над цією частиною Європи. Таким чином це зробило б неможливим реалізацію Євросоюзом і НАТО будь-яких інтеграційних проєктів, пов'язаних з подальшим розширенням євроатлантичної цивілізації на Схід і повернуло б ситуацію в Європі в часи початку холодної війни, коли Росія де-факто встановила би свій контроль над більшою частиною Європи і змусила б Захід повернутися до Ялтинско-Потсдамської системи міжнародних відносин. Відтворення біполярної регіональної системи в Європі – «Ялти-2», вивело б Росію не тільки на позиції домінуючої сили в Європі, але і дало б всі підстави зайняти місце світової держави в ієрархії глобальної системи міжнародних відносин. Розрахунок на те, що США втратять світове лідерство, вселяє в російське керівництво надію зайняти це спорожніле місце.

Таким чином, усунення присутності США не тільки з пострадянського простору, Європи і з інших ключових геостратегічних регіонів світу на кшталт Близького Сходу, дозволить Росії заповнити цей геополітичний вакуум і відновити глобальне домінування. Стратегія Росії щодо відновлення такого домінування ґрунтується на створенні глобальної антиамериканської коаліції, ослабленні американського впливу в стратегічно важливих регіонах, де США стикаються з викликами своїм інтересам, зміні балансу сили у відносинах з НАТО і розколі ЄС.

Іншим викликом системі євроатлантичної безпеки можна вважати те, що НАТО не змогло адекватно і оперативно відреагувати на російську військову загрозу. Замість переходу до стратегії регіонального стримування Росії, Альянс намагається повернути її до стратегічного партнерства, що говорить про психологічну неготовність Альянсу до конфронтації з Росією, і тим більше до війни з нею. Росія ж сприймає це як геостратегічну капітуляцію Альянсу, що ще більше підігриває її агресивні наміри.

Сучасна геостратегічна ситуація яка склалась в регіоні Центрально-Східної Європи показала, що з військової точки зору Захід не зможе

протистояти Росії в захопленні нею «Нової Східної Європи» включаючи країни Балтії. Захід не зможе утримати статус-кво і повернутися до світового порядку, котрий склався в пост-біполярний період. У Заходу немає ефективної стратегії стримування Росії і ресурсів для її реалізації. Тому на середньострокову перспективу найбільшим викликом для стратегічного партнерства Польщі та України можуть бути 2 сценарії розвитку геостратегічної ситуації у Центрально-Східній Європі.

1. Поділ Східної Європи на російську і європейську зони впливу, і утворення при досягненні консенсусу між Росією і Заходом біполярної регіональної системи безпеки в Європі, яка втім не розв'яже ідеологічного протистояння між російським авторитаризмом з його імперським експансіонізмом та західною демократією. При таких умовах українсько-польське стратегічне партнерство виявиться неможливим, оскільки обидві країни опиняться в статусі розділеної периферії і в різних сферах впливу. В цій конфігурації вплив Німеччини і Росії в Європі значно посиляться, а США послабяться.

2. Поглинання Росією Нової Східної Європи і встановлення контролю над усією Центрально - Східною Європою за умови подальшого ослаблення Заходу. Такий сценарій небезпечний початком широкомасштабної воєнної інтервенції Росії в країни Центрально-Східної Європи. В такому разі проект побудови «Великої і неподільної Європи» буде остаточно похоронений, а сама європейська безпека втратить свою цілісність і розпадеться на певні кластери.

При такій негативній перспективі Україна та Польща як і їх сусідні країни мають формувати власний регіональний комплекс безпеки (РКБ).

2. Перспективний комплекс регіональної безпеки в Центрально-Східній Європі

Такий регіональний комплекс безпеки Центрально-Східної Європи міг би забезпечити стабільність і безпеку країн регіону в умовах послаблення існуючих структур європейської та євроатлантичної безпеки, зменшення ролі США в Європі та посилення дезінтеграційних процесів на європейському континенті. Потреба в такому комплексі обумовлена втратою актуальності кооперативної безпеки, яка була домінуючою в Європі в період становлення однополярного світу. Російсько-українська війна та гібридна війна проти Заходу, розв'язана Росією, наочно довели недієздатність такої системи протистояти воєнним та гібридним загрозам.

Стійкість регіонального комплексу безпеки обумовлюється тим, що кожна з країн регіону має враховувати інтереси безпеки своїх сусідів і регіону в цілому. Так разом, сусідні країни можуть формувати сукупний регіональний та субрегіональний баланс сили, який здатен стримувати претензії на домінування та експансію зовнішніх геополітичних акторів.

літичних гравців, а також протидіяти зовнішнім загрозам. Такий регіональний комплекс дав би змогу більш ефективно захищати власну регіональну ідентичність та специфіку розвитку країн регіону від деструктивного геополітичного та цивілізаційного впливу країн-гегемонів. Зважаючи на те, що в умовах багатопольярного світу значно зросла воєнна загроза в порівнянні з «м'якими» загрозами пост-біполярного періоду, на такий регіональний комплекс варто покласти питання спільної оборони.

Провідну роль у формуванні такого регіонального комплексу безпеки Центрально-Східної Європи мала би взяти на себе Польща, при умові поглиблення симетричного стратегічного партнерства з Україною. По-перше, саме Польща значно переважає країни регіону за своїм економічним та військовим потенціалом. По-друге, вона є впливовим членом НАТО та ЄС і має особливі стосунки стратегічного партнерства з США. Польща втілює регіональні проекти, такі як «Тримор'є», Східне партнерство і здатна захищати свою позицію на міжнародній арені.

Комплекс регіональної безпеки Центрально-Східної Європи може бути додатковою опорою НАТО в зміцненні східного флангу Альянсу та сприяти інтеграційним процесам ЄС у Центрально-Східній Європі. Цей комплекс також повинен діяти автономно, у випадку послаблення спроможностей існуючих організацій чи країн-гегемонів, забезпечувати загальну європейську безпеку і вирішувати завдання колективної оборони регіону у випадку, коли це стосується проблем регіональної безпеки.

На регіональний комплекс безпеки має бути покладена координація та інтеграція інших субрегіональних ініціатив, таких як «Бухарестська дев'ятка», відносини з ОБСЄ та іншими регіональними безпековими організаціями. Головною проблемою РКБ, навколо якої мають об'єднуватись зусилля – це протидія Росії в руйнації нею європейських демократичних цінностей та європейської архітектури безпеки, стримування російської воєнної експансії в Центрально-Східну Європу та встановленні в регіоні російського домінування.

Регіональний комплекс безпеки (РКБ) у Центрально-Східній Європі має діяти на таких принципах:

стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення зовнішньої воєнної агресії проти країн регіону;
стійкість – мінімізація зовнішньої і внутрішньої уразливості РКБ;
взаємодія – розвиток стратегічних відносин з країнами Центрально-Східної Європи, які входять до даного комплексу.

Безумовно, що в основу такого комплексу регіональної безпеки ЦСЕ, де Польща виступатиме рушійною силою цих інтеграційних процесів, має бути покладена формула рівноправного симетричного партнерства, яке здатне збалансувати інтереси і ресурси на досягнення спільних цілей і нейтралізацію спільних загроз та викликів.

3. Формула рівноправного симетричного партнерства між Польщею та Україною

Юридично стратегічне партнерство між Польщею та Україною було закріплено у спільній заяві «До порозуміння та єднання» під час візиту президента Республіки Польщі О. Квасневського до України 20-22 травня 1997 року. В той період воно базувалось на симетричних відносинах між двома державами. Симетричні відносини, як відомо, характеризуються паритетом стосунків, рівноправністю, паритетом та збалансованістю. На основі цих принципів Україна та Польща змогли знайти політичне та історичне порозуміння і значно просунути свої національні інтереси, як в двосторонній так і міжнародній сферах. Таке симетричне партнерство підтверджувалося тим, що обидві держави володіли співставними за економічними, фінансовими та гуманітарними потенціалами, що дозволяло їм розвивати відносини на паритетних засадах. Обидві держави відігравали і відіграють важливу геополітичну і геостратегічну роль у регіоні Центрально-Східної Європи і мали спільні погляди на питання розвитку регіональної та європейської безпеки. Обидві держави протягом 1990-х років мали

перед собою схожі завдання щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних структур.

Проте протягом останніх 20 років симетричність цих польсько-українських відносин невинно трансформувалась в бік асиметрії. Тому сучасне польсько-українське стратегічне партнерство набуло ознак класичної асиметрії. В економічній сфері за критерієм ВВП, Україна поступається Польщі в 5 разів, у валютно-фінансовій системі теж прослідковується значний диспаритет. Якщо у військовій та оборонній сфері в 90-і роки Україна зі своїм потенціалом переважала Польщу в 2,5 рази, не враховуючи ракетно-ядерний потенціал розміщений на українській території, то тепер Польща за своїм військовим потенціалом має перевагу над Україною в 1,3 рази.

Чітко позначилась і статусна асиметрія в міжнародній сфері. Польща увійшла в 5-ку передових країн Європи, є членом НАТО та ЄС. Україна ж із суб'єкта міжнародних відносин перетворилась в об'єкт зовнішніх впливів. Її економіка деіндустріалізована та монополізована олігархами. В країні процвітає тотальна корупція, яка стала одним з основних механізмів державного управління. Результатом такої деградації стала неспроможність України захищатися від зовнішньої воєнної агресії та мати сталий економічний розвиток. В міжнародному плані Україна опинилась поза межами НАТО та ЄС в «сірій зоні» вакууму безпеки, під безпосередньою загрозою широкомасштабної інтервенції з боку Росії. Таке положення призвело до того, що Україна перетворилась з надійного контрибутора в проблему європейської безпеки.

Отже, головним завданням для України у відносинах стратегічного партнерства з Польщею є подолання їх асиметричного характеру. Довгі роки Польща сприяла цьому процесу, будучи «адвокатом» України в НАТО та ЄС та палким прихильником її членства в цих структурах. Базовими чинниками для подолання такої асиметрії є спільність стратегічних інтересів України та Польщі в сфері безпеки та оборони, економічній та енергетичній сферах, міжнародній сфері.

Відносини стратегічного партнерства України та Польщі відповідають такому критерію як сталість двосторонніх відносин, хоча за цим критерієм існують поки непереборні проблеми, пов'язані із супере-

чливою історією стосунків двох держав, які об'єднують і одночасно роз'єднують погляди на цю спільну історію. В той же час, ознакою їх паритетних стосунків є розвиток політичного діалогу між урядами та керівництвом України та Польщі, однакове розуміння змісту партнерства, хоча і не у всіх сферах. Зокрема це стосується насамперед гуманітарної сфери. В цьому сенсі прослідковуються і розбіжності в пріоритетах партнерства. Якщо для України пріоритетною є військова, оборонна та економічна сфери, то для Польщі гуманітарна.

Ключовою проблемою в українсько-польських відносинах останнього десятиліття в гуманітарній сфері стала історична політика (*підгрупа з питань спільної історичної пам'яті і культурної спадщини*). Викликано це, головним чином, відсутністю спільного бачення власного історичного минулого в українському суспільстві і, відповідно, наявністю стереотипів імперського мислення, що тяжіють над частиною польського політикуму.

1. Задля улагодження спірних питань в царині історичної політики правлячим елітам України і Польщі слід виробити у власній свідомості стійке переконання, що в основу політики примирення народів, що мають складні сторінки спільної історії, має бути покладено *принцип невторчання* в питання вироблення основних засад політики національної пам'яті держави, відтак формування пантеону національних героїв. Адже неприпустимо привласнювати собі як саму історію, так і право на остаточну істину. Є об'єктивні історичні факти, але кожен народ, кожна держава все-таки дивиться на минуле крізь призму власних національних інтересів, тобто з певною мірою суб'єктивності. З особливою силою це може проявлятися при оцінці сторонами-учасниками давніх воєн, а також історичних персонажів.

Тому нерідко одна й та ж особа є для одного народу видатним полководцем, а для іншого – жорстоким загарбником, для одного – національним героєм - визволителем, а для іншого - зрадником і бунтівником. Яскравим прикладом такої історичної постаті є Богдан Хмельницький, що увійшов в історичну пам'ять українців саме як герой, який визволив Україну від польського поневолення й національного приниження. При цьому він ніколи не зазіхав на власне польські землі, не прагнув завоювати Польщу й підкорити її Україні.

Тому нам важко погодитися з польськими антипатіями щодо Хмельницького. Цей приклад показує, що *історична політика обох держав має формуватися автономно, враховуючи взаємну історичну чутливість із акцентом на пошуку спільних символів у минулому.*

2. Невтручання жодної з сторін до вироблення політики національної пам'яті дозволить нам віднайти, де саме перетиналися українська і польська історія. Ми не маємо шукати контроверсійні теми історії, що поглиблюють історичні образи (наголос на другому складі слова – Авт.), а *зосередитись на прикладах, що формують образ успішної співпраці українців і поляків.*

Насамперед, ми маємо популяризувати маловідомі широкому загалу спільні військові звитяги українців і поляків, на кшталт військової операції 1920 року вояків армії УНР генерала Марка Безручка і Війська Польського, відомої як «диво на Віслі», коли спільна польсько-українська військова потуга зупинила експорт комуністичної «чуми» з радянської Росії до Європи. Також ми маємо поширювати історичну правду про успішні політичні українсько-польські проекти, на зразок союзу Пілсудський-Петлюра 1920 року; досліджувати співпрацю інтелектуалів двох країн у боротьбі з радянським тоталітаризмом, беручи за приклад подвижницьку працю поляка Єжи Гедройця й українця Богдана Осадчука, внесок яких в крах комунізму в Центральній Європі є неоціненним. Зрештою, маємо подати зважену й аргументовану позицію щодо передумов міждержавного українсько-польського стратегічного партнерства новітньої доби наших взаємин та його здобутки.

І найважливіше для української сторони - нам потрібно пов'язувати події в Україні зі світовим контекстом. Наприклад, постатями, які пов'язані з Польщею та Україною, є воєвода Адам Кисіль; поет, драматург Юліуш Словацький; поет, есеїст, драматург Збігнєв Герберт та інші. Цікавим для популяризації в Україні й Польщі видається досвід підтримки справи української незалежності В'ячеславом Липинським і Ольгердом - Іполитом Бочковським, які походили із польських родин.

Також пропонуємо розвивати тему зв'язків Університету святого Володимира в Києві (наразі – КНУ імені Тараса Шевченка) з Кременецьким ліцеєм на Волині та діяльності польських викладачів в Київ-

ському університеті в середині ХІХ століття (серед яких, зокрібна, був Александр Міцкевич, рідний брат Адама Міцкевича).

3. Загалом, експертному середовищу варто замислитись над тим, як *змістити акцент з історії, яка нерідко нині виступає як предмет обговорення на першому плані й використовується для маніпулювання громадською думкою, наприклад, на підготовку й реалізацію спільних проєктів з реставрації пам'яток*. Адже наші країни мають спільну мистецьку, архітектурну спадщину, архіви, а це є потенційні теми для *спільних досліджень*. Україна й Польща могли би об'єднати зусилля, щоб їхні мистецькі твори стали більш знайомими у світі.

4. Не менш важливим є *зосередження інтелектуалів в Україні і в Польщі на виявленні в минулому досвіду, що відображає спільну європейську ідентичність наших націй*. Це не лише прискорить повернення України до спільного простору європейських народів, з якого вона була вилучена в часи перебування у сфері політичного впливу Московії – Росії – СРСР у другій половині ХVІІ – кінці ХХ століть, але й сприятиме побудові європейської цивілізаційної моделі, заснованої на культурному плюралізмі, включаючи релігійний та конфесійний.

Та незважаючи на існуючі розбіжності, Україна та Польща мають розвинену договірно-правову базу для відновлення відносин симетричного стратегічного партнерства. Подоланню асиметричності в двосторонніх відносинах міг би сприяти досвід Польщі в проведенні антикорупційних реформ та посилення інституційної спроможності органів державної влади. Проте, не вдаючись в конкретні проблеми, першочергово для відновлення симетричного стратегічного партнерства необхідно сконцентруватись на формуванні його відповідної концептуальної бази, в якості якої може бути обрана стратегія рівноправного симетричного партнерства.

3.1. Стратегія рівноправного симетричного партнерства

Першим етапом роботи над розділами мав би стати огляд чинного міжнародного середовища в регіоні Центрально-Східної Європи, яке відповідно оцінюється двома сторонами. Заключною частиною цьо-

го огляду має стати ідентифікація національних інтересів двох країн в зовнішньополітичній і безпековій сфері. Наступним етапом в розробці стратегічного документу є аналіз та ранжирування загроз національній безпеці Польщі та України за такими критеріями: по сферах, актуальності та вірогідності, а також виділення серед них спільних та відмінних загроз. Третій етап має бути присвячений розробці спільних завдань Польщі і України в реалізації спільних зовнішньополітичних інтересів та нейтралізації спільних загроз їх національній безпеці. Четвертий етап роботи необхідно сконцентрувати на розробці інструментальних аспектів стратегії, які потім можна буде викласти і представити в конкретних пропозиціях. При цьому варто зауважити, що представлена стратегія покликана виконувати функцію стратегічного та керівного документу, а не сприйматись як конкретний план чи програма дій, яка потребує фінансового та організаційного забезпечення з відповідним розрахунком необхідних ресурсів. Останнє вже стосується повноважень конкретних органів виконавчої влади.

3.2. Інституційний вимір партнерства

Однією з вад партнерських відносин між Україною та Польщею є *слабка інституційна спроможність* органів державної влади по реалізації заходів і планів в ключових сферах співробітництва між двома країнами. Створення таких дієвих механізмів співпраці та координації сприяло би підвищенню рівня рівноправності та паритетності в досягненні симетричного партнерства. Від так, постає питання про створення цілісної системи координації органів державної влади по реалізації симетричного партнерства. Побудова такої системи координації та взаємодії мала б являти собою певну ієрархічну вертикаль, починаючи з вищого рівня українсько-польської міждержавної комісії, очолюваної президентами двох країн, яка би замінила існуючий Консультативний комітет.

Ця комісія має займатись розробкою стратегії відносин на вищому політичному рівні, обговоренням та вирішенням проблем регіональної безпеки та регіональної співпраці у військовій та соціально-гуманітарній сферах. Другий рівень могла би складати українсько-польська

міжурядова комісія, очолювана прем'єр-міністрами обох країн, на яку покладається взаємодія в економічній сфері партнерства, питання енергетичної безпеки, митної, тарифної та міграційної політики, при яких створюються експертні групи для підготовки відповідних угод та консультацій. Питання конкретної співпраці варто покласти на міжвідомчі комісії в сфері безпеки та оборони, зовнішніх справ, економіки та інших сферах, очолюваними міністрами та керівниками інших відомств. Важливу роль в формуванні договірно-правової бази має відігравати міжпарламентський діалог між Сеймом Республіки Польща та Верховною Радою України, який реалізується змішаними двосторонніми парламентськими групами. Варто було би подумати над запровадженням такого допоміжного інституційного механізму як міжвідомча стратегічна група (МСГ) з українсько-польського партнерства, на яку би покладалась розробка стратегії вирішення найбільш актуальних питань з українсько-польський відносин.

Одним з таких питань є брак розвитку стратегічних комунікацій між Україною та Польщею (*група з питань стратегічних комунікацій та публічної дипломатії*).

3.3. Стратегічні комунікації та публічна дипломатія

Польща останнім часом опинилася поза числом держав, які домінують присутні у публічному (суспільно-політичному) та медійному дискурсах. Сьогодні частіше мовиться в Україні на різних рівнях про США, Росію, Китай – з держав, що є світовим центрами впливу, а щодо країн-сусідів України – то це Литва, Білорусь.

Україно-польські відносини не мають відповідного комунікативного супроводу на системній, стратегічній основі. Внаслідок цього вони комунікуються фрагментарно, безсистемно, у контексті негативних подій (проблеми на кордоні, кримінальні випадки за участі українців у Польщі, роковини складних історичних подій, провокаційні дії третіх сторін – Росії, зокрема, тощо).

Ситуація ускладнюється ще тим, що відсутні практичні дії – спільні інфраструктурні, енергетичні, промислові проекти, що стали б подіями

для висвітлення та комунікування україно-польського стратегічного партнерства. «Люблінський трикутник» як політико-дипломатичний процес чи УкрЛитПолбриг не можуть інформаційно «закривати» весь спектр двосторонніх відносин. Також і візити президентів, парламентаріїв чи урядовців. Вони носять безумовно важливий символічний характер, але не можуть замінити подій.

Останнім часом у позитивному контексті висвітлюються події, пов'язані з офіційними новинами навколо «Люблінського трикутника». Ці події потребують продовження у контексті громадського життя, парламентських контактів, академічних та наукових взаємин. Імідж Польщі як адвоката України у справах європейської та євроатлантичної інтеграції сьогодні втратив свою однозначність. Зокрема, і внаслідок того, що робота у цьому напрямі опинилась за межами стратегічного планування і втратила системну інформаційну підтримку.

3.3.1. Сучасний стан іміджетворення України в Польщі та Польщі в Україні

Україна – Польща: важкий шлях подолання етностереотипів

Відповідно до опублікованої в 2011 році доповіді «Польського інституту брендів» (Instytut Marki Polskiej) за матеріалами дослідження, яке стосувалося сприйняття Польщі у світі, образ Польщі в Україні загалом є позитивним, що обумовлено спільною історією, туристичними й бізнесовими можливостями тощо. У свою чергу, типовим заняттям українців в Польщі 90-х років був «базарний гендель», що не могло не накладати відбиток на сприйняття образу типового українця².

Такий самий висновок зробили дослідники з Інституту публічних справ (Instytut Spraw Publicznych) на засадах досліджень, виконаних у 2000-х та 2010-х рр. Йдеться зокрема про низку публікацій Іоанни Конечної-Саламатін зі співавторами, із яких випливає, що дві третини українців сприймають Польщу й поляків у позитивному контексті й тільки третина – у негативному. За даними польського Інституту

² Badania wizerunkowe Polski i polskiej gospodarki w krajach głównych partnerów gospodarczych. Raport z badania desk-research, Raport wykonany przez AGERON Polska dla Ministerstwa Gospodarki: Warszawa 2011.

публічних справ, який у 2000 р. підготував доповідь «Польща – Україна: взаємний образ», 50 % українців мають цілковито позитивний образ Польщі, ще 39 % – нейтральний і лише 11 % – негативний. Важливо підкреслити, що цей образ загалом сформований не тільки сучасними «постмайданними» подіями, але є достатньо традиційним для новітньої України³.

Проте, у згаданих та інших подібних дослідженнях образ України та українців у масовій свідомості поляків був майже діаметрально протилежним: біля 60% поляків вважали Україну країною із слабкою державністю, суспільним «балаганом», соціальною бідною тощо. 26% поляків вважали українців надмірно «лінивими»⁴. Водночас, серед позитивних рис українців польські респонденти зазначали гостинність та релігійність⁵.

Окрім того, над свідомістю поляків набагато більшою мірою, аніж над свідомістю сучасних українців тяжіють негативні історичні етно-стереотипи й зокрема ті, що пов'язані з діяльністю ОУН-УПА. Звідси походять такі негативно забарвлені етностереотипи як: «різуні»; «власовці»; «бандерівці» «окрайці»; «оуновці» «тризуби» («Rezuny»; «Własowscy»; «Banderowscy»; «Okrajcy»; «Ounowscy»; «Tryzuby»)⁶.

Не додала багато позитивів образу типового українця в Польщі й масова трудова міграція українського населення до Польщі, яка особливо пожвавилася після підписання Україною та ЄС Угоди про асоціацію (запрацювала наприкінці 2016 року). Прикладом хамського ставлення до заробітчанин-українок може слугувати хоча б хамський жарт, який дозволили собі ведучі Радіо «Еска Рок» («Eska Rock») і який можливо залишився б непоміченим, якби не став об'єктом негайної реакції «Союзу українців в Польщі»⁷. На думку українських трудових

³ Joanna Konieczna-Sałamatin, Coraz dalsi sąsiedzi? Wizerunek Polski i Polaków na Ukrainie. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2011. Joanna Fomina, Joanna Konieczna-Sałamatin, Jacek Kucharczyk, Łukasz Wenerski. Polska-Ukraina, Polacy-Ukraińcy. Spojrzenie przez granicę. 2013. Joanna Fomina, Łukasz Wenerski, Yuriy Taran (współpraca). Język, tożsamość, polityka. Opowieść o dwóch Ukrainach. 2014.

⁴ Krzysztof Jurek. Stereotypy na temat Ukraińców funkcjonujące w Polsce // Imigrancy z Ukrainy w Polsce/ Potrzeby i oczekiwania, Reakcje społeczne, Wyzwania dla Bezpieczeństwa. Wrocław. 2018.

⁵ Op.cit.

⁶ Joanna Bielecka-Prus. Obraz imigrantek z Ukrainy w polskim dyskursie prasowym // Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny, 2 (176): 177–200.

⁷ Skandaliczne żarty Wojewódzkiego i Figurskiego o Ukrainkach."Powiedzmy chamstwu: Nie". Wiadomosci. 21 czerwca 2012. - <https://wiadomosci.dziennik.pl/media/artykuly/395371,skandaliczne-zarty-wojewodzkiego>

мігрантів чимало поляків не розрізняють їх як окремий етнос й не цікавляться їхню країною походження – Україною, а тлумачать їх натомість як «руських» («ruscy») нарівні з іншими вихідцями з країн колишнього СРСР. Тут, на думку польських дослідників, йдеться про штучне протиставлення глорифікованого цивілізованого Заходу й упослідженого нецивілізованого Сходу⁸.

Геополітична Революція Гідності: іміджетворчі наслідки

Ситуація зі зламом в Польщі та інших європейських країнах застарілих негативістських щодо України стереотипів радикально помінялася після Революції Гідності, що означає передусім зміну поколінь й прихід до влади в Києві та в Україні покоління, в цілому не зараженого вірусом «совецької російськості», ідеями «руського міру», «православного міру» тощо.

Революція 2013-2014 року мала як внутрішньополітичні, так зовнішньополітичні й геополітичні наслідки. У плані внутрішньої культурної та гуманітарної політики ця Революція означала завершення процесу формування української політичної нації.

У вимірах зовнішньої політики та геополітики Революція Гідності покінчила з аморфною «багатовекторністю» й задала Україні чіткі євроатлантичний та євроінтеграційний вектори, запис про які навіть потрапив у листопаді 2018 року до Конституції України. На цьому тлі більшість українців відчуває певне розчарування від того, що терміни реального вступу України до НАТО (наразі йдеться про ПДЧ) та ЄС постійно відсовуються у невизначене майбуття.

Звичайно, подібні геополітичні реалії, які істотно зблизили польський та український народи, не влаштовують російські пропагандистські медіа, які відповідно з гаслом «Поділяй й володарюй!» лякають як цими реаліями, так і проявами «бандеризму» в сучасній пореволюційній Україні польську аудиторію. У свою чергу, українську аудиторію російські пропагандисти лякають намірами Польщі

i-figurskiego-o-ukrainkachpowiedzmy-chamstwu-nie.html

⁸ Krzysztof Jurek. Stereotypy na temat Ukraińców funkcjonujące w Polsce.

створити за рахунок України «імперію на Сході – від моря до моря» (IV Rzeczpospolita – «imperium od morza do morza»).

Найкращим антидотом щодо подібних фобій мала би бути рішуча постава польських політиків, які мали би частіше заявляти свою підтримку антиімперській Доктрині Гедройца-Мерошевського.

Зокрема, коли, виступаючи 1.12.2013 р. на Майдані в Києві Ярослав Качинський вжив «бандерівські» гасла - «Слава Україні! / Героям Слава!» (польськ. «Chwała Ukrainie! / Bohaterom chwała!»), він заслужив рішучий осуд не тільки російських, але й націоналістично налаштованих польських медіа. Те ж саме відбулося після виступу в Українському Парламенті 2018 році Дональда Туска, який закінчив свою промову тими ж «бандерівськими» гаслами⁹.

Літературні та медійні дискурси іміджетворення

Негативний внесок у формування негативного образу України й українців внесла й класична польська література. Зокрема, у відомій трилогії Генрика Сенкевича українців у масі свої постають людьми лукавими, мстивими, агресивними, схильними до надмірного уживання алкоголю тощо. Навіть у класика української літератури Івана Франка можна знайти освідчення у «нелюбові до українців»: «Не люблю українців... Так мало поміж ними знайшов я характерів, а так багато дрібничковості, тісної заскорузлості, дволичності і пихи, що справді не знаю за що мав би я їх любити...Чи може, маю любити Україну як расу, ту расу обважнілу, розгнуздану, сентиментальну, позбавлену гарту і сили волі, так мало здібну до політичного життя на власному смітнику, таку плодючу на перевертнів найрізноморднішого сорту...». До зазначеного слід додати два уточнення: Іван Франко написав даний текст, виправдовуючись від звинувачень у «нелюбові до поляків»; під «українцями» він розумів «русинів», а під «Україною» - «Русь». Інакше кажучи, слова Івана Франка – це здорова національна самокритика¹⁰.

⁹ Joanna Konieczna-Saamatin, Coraz dalsi sąsiedzi? Wizerunek Polski i Polaków na Ukrainie.- https://www.academia.edu/22660033/Coraz_dalsi_s%C4%85siedzi_Wizerunek_Polski_i_Polak%C3%B3w_w_Ukrainie

¹⁰ Iwan Franko. Nieco o sobie samym // Obrazki galicyjskie. Lwow. 1897. - https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Obrazki_galicyjskie_pol

Прикладом культивування засобами художнього слова негативно-го етностереотипу Польщі й поляків є повість Миколи Гоголя «Тарас Бульба», яку час від часу екранізують в Москві саме з пропагандистською метою, щоби вкотре розсварити польський та український народи. Не випадково одній з подібних пропагандистських екранізацій, здійсненій у 2008 році російським режисером українського походження Володимиром Бортком (роль Тараса Бульби зіграв видатний український актор Богдан Ступка), відмовлено у 2014 році в українському прокатному посвідченні¹¹.

Обізнаність української масової аудиторії з польськими медіа є вкрай недостатньою. Парадоксальним чином, після розвалу очолюваного СРСР «соціалістичного табору» до України перестала надходити польська преса. Своєрідним компенсатором для українців, які мешкають у великих містах із доступом до широкосмугового Інтернету, стали онлайнві версії польської періодики, польськомовні електронні бібліотечки тощо. Щоправда, у прикордонних західних регіонах України доступ до польського радіо й ТБ є звичним явищем. Водночас типовим явищем для львівських та інших західноукраїнських журналістів є знання польської мови й непогана обізнаність із внутрішньопольською ситуацією. Водночас, спостерігається й негативна тенденція: журналісти молодшої генерації дедалі менше цікавляться польською мовою й культурою, польськими справами тощо.

Типовим явищем для підсумкових новинних випусків провідних українських телеканалів є включення власкорів із США, Великої Британії, Німеччини. Але такі «мейнстрімні» телеканали не мають власкорів в Польщі. Звичайно, за умови, якщо не станеться чогось «сенсаційного». Ситуацію багато в чому надолужують чисельні блоги українців, які мешкають в Польщі.

Подібне стосується й польських медіа, які за рідкісними винятками не цікавляться Україною, що позначається на необізнаності пересічного поляка з нинішньою ситуацією в Україні. Наприклад в одному з українських опитувань, проведених в Польщі у липні-грудні

¹¹ На Украине запретили «Тараса Бульбу». Госкино Украины отказало экранизации Гоголя в прокатном удостоверении. Filmpro. 22.12.2014. - <https://www.filmpro.ru/materials/33315>

2020 року на замовлення Українського Інституту, з'ясувалося, що типовий поляк не знає, що війна в Україні відбувається тільки на Сході, а не на всій території країни¹².

Серед позитивних ініціатив слід виокремити дії окремих органів місцевого самоврядування у Польщі, спрямовані на кращу обізнаність населення з Україною та українцями. Зокрема мерія Вроцлава, де мешкає більше 100 тисяч українців, у 2021 році профінансувала програму «Ukrainer», відповідно до якої у громадському транспорті міста демонструють присвячені Україні відеосюжети¹³. У 2016 році у тому ж Вроцлаві було відкрито за підтримки Посольства України в Республіці Польща Центр української культури і розвитку / CUKR¹⁴. Щоправда у Стратегії розвитку міста Вроцлава до 2030 року немає жодної згадки про Україну та українців¹⁵.

Водночас чимало корисних ініціатив стосується академічного середовища України. Йдеться зокрема про діяльність: ПрАТ Українсько-Польського вищого навчального закладу «Центрально-Європейський університет» (м.Київ)¹⁶; Українсько-польського центру академічних обмінів (м.Київ)¹⁷; Українсько-польського академічного центру науки та культури Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, створеного у 2010 році за підтримки Генерального консульства Республіки Польща у м. Харкові¹⁸.

Діаспорні меншини у медійному іміджетворчому дискурсові

Чисельні польська та українська діаспори можуть і повинні стати не тільки джерелом робочої сили, надходжень до країн походження валюти тощо, але й джерелом формування позитивних іміджів країн походження. Тим більше, що існує політичний досвід міжнародної єврейської діаспори, яка підтримує через засновану ще в 1913 році

¹² Аналітичний звіт. Сприйняття України за кордоном. Український інститут. 2021.

¹³ В общественном транспорте Вроцлава покажут ролики про Украину // Зеркало недели. 21 марта 2021.

¹⁴ <https://poland.mfa.gov.ua/news/52524-u-vroclavi-vidkrito-centr-ukrajinsykoji-kulyturi-i-rozvitkucukr>

¹⁵ Аналітичний звіт. Сприйняття України за кордоном. Український інститут. 2021.

¹⁶ <https://www.c-e-u.info/>

¹⁷ <http://www.euro-osvita.com.ua/menu.aspx/index/27/>

¹⁸ Українсько-польський академічний центр науки та культури ХНУ імені В.Н. Каразіна. - <http://upc.univer.kharkov.ua/ru/about.html>

«Антидифамаційну лігу» позитивний образ єврейства та Ізраїлю, своєчасно викоринюючи антисемітські та антиізраїльські «дифамації» («наклепництво»)¹⁹.

За даними останнього наразі перепису населення в Україні 2001 року в Україні мешкало 144 тисячі поляків (переважно на Житомирщині й Вінниччині). Із них, за даними вказаного перепису, вдома вживали польську мову тільки 13%. Водночас прибічники концепції «Східних Кресів» оцінюють число поляків у чотирьох країнах на схід від Польщі (Латвія, Литва, Білорусь і Україна) у 2 мільйони.

Старт українського діаспорного іміджетворчого проекту порівняно недавно оголосив колишній президент Світового конгресу українців, а нині очільник ГО «Україна - 2050» Євген Чолій. Йдеться про постійну міжнародну місію медіа-моніторингу щодо дезінформації, яка стосується України та українців. Така місія налічує 164 члени, які є волонтерами з 55 країн й здійснюватимуть медіа-моніторинг 41 мовою у країнах свого проживання. Відтак вони надсилатимуть звіти до місії, яка вживатиме заходи для спростування фейкових новин. Йдеться передусім, за словами Євгена Чолія, про боротьбу з пропагандою Російської Федерації, яка, здійснюючи гібридну агресію проти України, поширює світом брехливі антиукраїнські наративи²⁰.

При Польському уряді діє інститут Уповноваженого у справах Полонії і поляків за кордоном, серед основних завдань якого:

- Турбота про «добре ім'я» Польщі;
- Побудова пропольського лобі за кордоном;
- Передача польської мови майбутнім поколінням;
- Передача «польськості» у формі національної спадщини, традицій та культури і релігії²¹.

Починаючи з 2002 року, 2 травня щорічно відзначається в Польщі як «День Полонії і поляків за кордоном». Через Інститут Уповноваженого справах Полонії і поляків за кордоном та відповідну комісію

¹⁹ <https://www.adl.org/>

²⁰ Українська діаспора розпочала міжнародну місію медіа-моніторингу дезінформації РФ // День. 6 червня, 2021 - <http://day.kyiv.ua/uk/news/060621-ukrayinska-diaspora-rozpochala-mizhnarodnu-misiyu-media-monitoringu-dezinformaciyi-uf>

²¹ Polonia - <https://www.gov.pl/web/polonia/aktualnosciz>

Сенату здійснюється фінансування телеканалу «Полонія». На окрему увагу заслуговують діаспорна польська преса в Україні. Зокрема, та, що діє під егідою Фундації «Свобода й демократія».

До Революції Гідності (2013-2014 рр.) польські ЗМІ в Україні займали позицію, яку можна характеризувати як культурно-побутову й повідомляли переважно про історію, культуру, твори мистецьких колективів, поїздки українських поляків до Польщі. Водночас, полонійні медіа практично не втручались у питання соціально-політичні. Після Революції Гідності профіль полонійних ЗМІ стає дедалі більше політико-соціальним. Це відображається зокрема у контентові таких газет як: «Kurier Galicyjski» (Львів); «Gazeta Polska» (Чернівці), у діяльності «Польського радіо» (Бердичів).

Як зауважував на слуханнях у сеймі в 2015 р. «Польські медіа на Україні під час перетворень та воєнних подій» («Polskie media na Ukrainie w czasie transformacji i działań wojennych») пан Єжи Войчіцький (Jerzy Wójcicki), редактор газети «Slowo Polskie», польські медіа в Україні поступово міняють лексику із врахуванням реагування на неї української влади та суспільства. Наприклад з ужитку зникає поняття «креси» (Kresy). Вислів «поїхати на Україну» поступається вислову «поїхати в Україну» тощо²².

Висновки та пропозиції:

1. За даними польських та українських соціологічних служб, у свідомості більше половини сучасних українців зберігається цілком позитивний образ Польщі. Важливо підкреслити, що цей образ загалом сформований не тільки сучасними «пост-майданними» подіями, пов'язаними з російською «гібридною агресією» проти України, коли Польща рішуче підтримала Україну, але є достатньо традиційними для новітньої України подіями. Водночас близько 60% поляків вважали Україну країною із слабкою державністю, суспільним «балаганом», «соціальною бідною» тощо. Безумовно

²² Konferencja. Media polskie na Wschodzie. Polski Sejm. 22 kwietnia 2015 r. pod redakcją Łukasza Żołądka. - [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/574350526B71BCCAC1257E7B003ED0AC/\\$file/Media.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/574350526B71BCCAC1257E7B003ED0AC/$file/Media.pdf)

що таке контраверсійне сприйняття тільки поглиблює *асиметрію двосторонніх українсько-польських відносин*.

2. Такі висновки стосовно «іміджевої асиметрії» частково пояснюються дедалі зростаючою трудовою міграцією за вектором Україна-Польща. За цих умов певна частина поляків страждають комплексом «прозахідної більшовартості», самозвеличчування, прищеплюючи натомість значній частині українців-мігрантів комплекс «східної меншовартості», самоприниження тощо.
3. Іншим поясненням «іміджевої асиметрії» є слабша порівняно з поляками історична пам'ять українців, унаслідок чого над масовою свідомістю поляків набагато більшою мірою, ніж над свідомістю сучасних українців, тяжіють негативні історичні етностереотипи й зокрема ті, що пов'язані з тривалим «пануванням» поляків на українських історичних землях, з діяльністю загонів ОУН-УПА.
4. Серед серйозних перепон у налагодженні конструктивних стосунків між Україною та Польщею слід передусім зазначити концепцію «Східних Кресів», яка дратує націоналістично (патріотично) налаштованих українців й стає відтак точкою подразнення в українсько-польських стосунках.
5. На нинішньому етапі будівництва української політичної нації українці й поляки та інші народи, які мешкають в Україні, мають бути передусім «політичними українцями». Саме тому в обох країнах – Польщі й Україні – слід уникати крайнощів штучної форсованої полонізації й українізації, заснованих на уявленнях про «багатоповерхову ідентичність» (зокрема, відповідно до латиномовної формули «gente Ruthenus, natione Polonus» (укр. «за біологічним походження – українець, а політично – поляк»)²³. Найкращим антидотом щодо подібних етнофобій мала би бути рішуча постава польських політиків, які мали би частіше заявляти свою підтримку антиімперській Доктрині Гедройца-Мерошевського.

²³ «BIULETYN INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOW»

6. Ситуація зі зламом в Польщі та інших європейських країнах застарілих негативістських стереотипів щодо українців як «рабів, підніжків, грязі Москви, Варшавського сміття» (Тарас Шевченко «І мертвим і живим...») радикально помінялася після Революції Гідності, що означає передусім зміну поколінь й прихід до влади в Києві та в Україні покоління, в цілому не зараженого «вірусом совецької малоросійськості». Революція 2013-2014 рр. мала як внутрішньополітичні, так зовнішньополітичні й геополітичні наслідки. У плані внутрішньої культурної та гуманітарної політики ця Революція означала завершення процесу формування української політичної нації.
7. Реалії української «Революції духу» аж ніяк не влаштовують російські пропагандистські медіа, які відповідно з гаслом «Поділяй й володарюй!» лякають польську аудиторію як цими новими українськими реаліями, так і проявами «новітнього бандеризму» в сучасній пореволюційній Україні.
8. У свою чергу, українську аудиторію російські пропагандисти лякають намірами Польщі створити за рахунок України «імперію на Сході – від моря до моря» (IV Rzeczpospolita – «imperium od morza do morza»), перспективами «реституції» (тобто повернення колишнім польським власникам загарбаной у них свого часу радянською владою власності).
9. Представництво контрольованих олігархами крупних (мейнстрімних) українських медіа (зокрема – ТБ) в Польщі фактично відсутнє, або має суто спорадичний характер («від сенсації – до сенсації»), від чого страждають образ Польщі та поляків в Україні, обізнаність масової української аудиторії з польськими справами. Таку ситуацію слід негайно виправляти за рахунок організації в Польщі постійно діючих корпунктів українських суспільних (громадських) медіа.
10. У свою чергу, серйозним недоопрацюванням польських медіа є необізнаність сучасних поляків з образом сучасної України. Про українські справи польську аудиторію інформує порівняно невелике число польських видань («Gazeta Wyborcza»; «Rzeczpospolita»). В результаті українців, як представників окремої полі-

тичної нації, у сучасній Польщі поза межами елітного політичного та академічно-наукового середовища або взагалі не вирізняють або вирізняють як «руських», «козаків» тощо.

11. На особливу увагу українських урядових структур та української громадськості заслуговує діяльність Інституту Уповноваженого справах Полонії і поляків за кордоном при Польському уряді.
12. Чисельні польська та українська діаспори можуть і повинні стати не тільки джерелом робочої сили та нового досвіду, надходжень до країн походження валюти тощо, але й джерелом формування позитивних іміджів країн походження. Викорінення негативних етностереотипів, активної протидії розповсюдженого російською пропагандою наклепництва (дифамації). У згаданому контексті польській та українській діаспорам вельми корисно адаптувати політичний досвід міжнародної єврейської діаспори, яка підтримує через засновану ще в 1913 році «Антидифамаційну лігу» позитивний образ єврейства та Ізраїлю, своєчасно викорінюючи антисемітські та антиізраїльські «дифамації» Старт українського діаспорного іміджетворчого проекту порівняно недавно оголосив колишній президент Світового конгресу українців, а нині очільник ГО «Україна - 2050» Євген Чолій. Йдеться про постійну міжнародну місію медіа-моніторингу щодо дезінформації, яка стосується України та українців.

3.3.2. Концепція стратегічної комунікації україно-польських відносин

Вище означений аналіз стану стратегічної комунікації між Україною та Польщею вказує на потребу у створенні та імплементації Концепції Стратегічних комунікацій з питань україно-польських міждержавних відносин. Для цього необхідно скласти перелік державних інституцій Польщі та України, які опікуватимуться цим питання (уряд, парламент, державні фонди та інститути), а також залучити учасників від академічної спільноти та громадянського суспільства. У складі їх представників сформувати проекту групу. Після її схвалення проект Концепції стратегічних комунікацій внести до порядку денного візиту українського керівника (Президента, Прем'єр-міністра, Міністра

закордонних справ, Міністра інформаційної політики й культури) до Польщі.

Належне місце у цьому міждержавному документі мають посісти такі розділи:

- 1) питання ідентичності та спільної безпеки, як елемент унеможливлення деструктивного інформаційного впливу пропаганди Російської Федерації;
- 2) положення, що регламентують застосування культурної дипломатії України та Польщі, а також стан і перспективи культурної дипломатії в польсько-українських відносинах;
- 3) оцінка ефективності інституцій громадянського суспільства у формуванні більш тісної україно-польської взаємодії;
- 4) впровадження полоністики в провідних університетах України;
- 5) канали поширення інформації в Україні про Польщу, її політику, соціальне, економічне та культурне життя.

Регламентация застосування культурної дипломатії України і Польщі та перспективи культурної дипломатії в польсько-українських відносинах

В Україні стратегічне планування зовнішньополітичної діяльності, зокрема її комунікаційної складової, почало розвиватися лише нещодавно. На відміну від Республіки Польща, яка має комплексну Стратегію зовнішньої політики (чинна – на 2017-2021 роки), в якій сформульовані, серед іншого, основні цілі публічної та культурної дипломатії задля просування польської ідентичності та формування бренду країни, Україна наразі на засіданні РНБО анонсовано Стратегію зовнішньополітичної діяльності України. Однак з'ясувати детальність і глибину охоплення означеної тематики поки що неможливо. Натомість, в останні роки було представлено низку спеціалізованих галузевих стратегій: у березні 2021 року – Комунікаційну стратегію МЗС України та Стратегію публічної дипломатії МЗС України на 2021-2025 рр., ще раніше – у 2020 році – Стратегію Українського інституту на 2020-2024 роки.

Якщо перший документ окреслює питання методів і каналів зовнішньої комунікації МЗС України загалом, то у другому визначаються

вже конкретні напрями публічної дипломатії, на яких пропонується зосередити діяльність (одним із таких визнано культурну дипломатію), й їх географічні пріоритети. Варто зауважити, що серед них Польща згадується 4 рази (що досить багато): як стратегічний партнер загалом, а також як пріоритетна країна в контексті культурної та цифрової дипломатії й туристичного потенціалу.

У той же час, виникає запитання, чому Польща не згадується в контексті освітніх можливостей і науково-експертної дипломатії? У Стратегії Українського інституту, який поруч із центральним апаратом МЗС і закордонними дипломатичними установами визнається провідним суб'єктом реалізації культурної дипломатії України, теж як одна з пріоритетних країн згадується Польща. Однак, практична реалізація Стратегії передбачає лише окремі тематичні програми (виставки сучасного мистецтва, українське театральне мистецтво, підтримка україністики тощо), які до того ж спрямовані одразу на декілька країн, без постійного культурного представлення України в Польщі.

Загалом, поява в Україні стратегічних документів щодо культурної дипломатії та те значення, яке надається у них українсько-польським культурним відносинам, є радше позитивним чинником, втім, брак фінансових, організаційних і кадрових спроможностей перешкоджає їх належній реалізації, а отже ознайомленню широкого громадськості Польщі з сучасною українською культурою та плідному міжкультурному обміну наших країн.

Натомість діяльність Польського інституту в Києві, не дивлячись на незначні розміри установи, на нашу думку, є досить ефективною. Штат Польського інституту в Києві відповідає типовій структурі таких установ і складається з дев'яти осіб: директор (радник Посольства РП), його заступник (перший секретар Посольства РП), секретар, чотири місцеві експерти, які досконало володіють мовою держави перебування й мають налагоджені контакти в місцевому культурному середовищі, інтендант (керує економічною діяльністю) й очільник Школи польської мови.

В Україні уважно вивчають діяльність Польських інститутів, оскільки Польща як середня регіональна держава ефективно використовує інструменти культурної дипломатії для досягнення зовнішньополі-

тичних цілей та покращення обізнаності про себе у світі. Зовнішня культурна політика сприяла вступу Польщі до ЄС, та стала одним з чинників зростання вартості її національного бренду (22 місце у 2019 р.). Зауважимо, що українські експерти пропонують взяти за зразок саме структуру і концепцію діяльності Польських інститутів для закордонних відділень Українського інституту, які ще будуть створюватись.

Одна з поширених форм просування польської культури – проведення днів Польщі за кордоном. Так, у 2012 р. відповідні заходи проводилися в Одесі у форматі польських днів. Зараз спостерігається тенденція дедалі активнішого використання інтернет-ресурсів у культурній дипломатії Польщі, а надто в умовах пандемії коронавірусної хвороби COVID-19. Зокрема, Польський інститут в Україні проводив в 2021 р. такі заходи. Так, МЗС Республіки Польща приготувало виставку та серію матеріалів про видатних польок, яка поширювалась Польським інститутом через соціальні медіа. У межах конкурсу «Європейська весна» - 2021, який підтримав Польський інститут, було запропоновано створювати й доповнювати статті у Вікіпедії на будь-яку тему, пов'язану із Польщею. Також в рамках «Європейської весни» - 2021 відбулась зустріч з польським урбаністом та архітектором Кубою Снопкем.

Висновки та пропозиції:

У цілому, за умов, коли неможливо значно збільшити фінансування офіційних програм культурної дипломатії, доцільним могло б бути сприяння добровільній двосторонній співпраці на рівні громадянського суспільства двох країн (створення гуртків, спілок, асоціацій тощо, наприклад, при закладах вищої освіти чи мистецьких об'єднаннях), учасники якої на волонтерських засадах ознайомлювали б своїх співвітчизників із культурними здобутками іншої сторони. Це дозволило б Україні компенсувати відсутність постійного культурного представництва у Польщі, а Польщі – збільшити охоплення Польського інституту в різних регіонах України.

Оцінка ефективності інституцій громадянського суспільства у формуванні більш тісної україно-польської взаємодії

Запорукою динамічного розвитку та сталості двосторонніх відносин є розвиток діалогу між двома суспільствами, формування спільного суспільно-політичного дискурсу з широкого кола питань. Цьому сприяють культурна близькість, порівняно невисокий рівень мовних бар'єрів, а також інтенсивний транскордонний обмін в останні декілька десятиліть. Якісні передумови діалогу між суспільствами є достатніми для поступового формування регіонального суспільства на основі цього діалогу.

Головними перешкодами ефективного діалогу між суспільствами є історичні стереотипи та деструктивна роль політичних й, на певних етапах, державних інститутів двох держав. Щоб подолати ці перешкоди, необхідно цілеспрямовано формувати єдиний суспільний простір, розбудовувати активні горизонтальні зв'язки між громадянськими суспільствами, місцевими громадами тощо. Важливо запустити та підтримувати транскордонний дискурс з актуальних політичних та суспільних проблем, вирішувати проблеми мовних та культурних обмежень такого дискурсу. Єдині цінності формуватимуться у ньому швидше ніж будь-яким іншим шляхом.

Становлення громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку України визначено одним із напрямів її внутрішньої політики. Невід'ємним складовим елементом становлення громадянського суспільства в Україні є вплив національних меншин. Значну роль в українському «третьому секторі», відіграє саме польська меншина. В Україні активно працюють такі польські організації: Спілка поляків України, Федерація польських організацій в Україні, Об'єднання поляків «Полонія», Національно-культурне товариство «Згода», Союз поляків «Білий орел», Польсько-українська фундація співпраці, Міжнародне товариство польських підприємців в Україні та інші.

Польські неурядові організації роблять значний внесок в розбудову громадянського суспільства в Україні. Зокрема, варто згадати Польсько-українську фундацію співпраці ПАУСІ, Українсько-польську фундацію «Інститут Міжнародної Академічної і наукової співпраці ІААСС», фундацію «Відкритий діалог». Вже декілька років фундацією

«Фонд Співпраці» у співпраці з Міністерством фондів та регіональної політики Польщі в Україні реалізується проект «Polish-Ukrainian Startup Bridge», який спрямований на розбудову стартап-екосистеми в Україні та підтримку перспективних стартапів.

Основні цілі, які декларують польські ГО це:

- налагодження міжнаціональних відносин між українцями та поляками,
- зміцнення дружби між поляками та українцями, іншими народами,
- популяризація польської культури, мови, традицій та цінностей, історії
- національне відродження осіб польського походження, пробудження і розвиток національної самосвідомості,
- проведення та координація діяльності спрямованої на налагодження ділових зв'язків та контактів між етнічним поляками, ведення спільного бізнесу тощо.

Досягнення задекларованих цілей реалізується через:

- організацію курсів із вивчення польської мови;
- організацію культурних, наукових, спортивних заходів (фестивалі, літературні конкурси, змагання);
- сприяння членам організацій в отриманні відповідної освіти в польських вищих навчальних закладах, працевлаштування в Польщі;
- надання карти поляка;
- активізацію культурної дипломатії через церкву (Укр. Католицький Університет) тощо

Шляхи вирішення проблемних питань за участі польських ГО в Україні:

- По-перше, Європейська інтеграція обох націй шляхом обміну досвідом (у реформуванні місцевого самоврядування, державної служби, запровадженні єдиних європейських стандартів бізнесу, поширення етичних стандартів у громадському житті, запровадженню спеціальних програм стажування українських поляків у польських структурах місцевого самоврядування та в неурядових організаціях тощо) та *поширення реальних при-*

кладів успішних проектів традиційними та новітніми засобами масової інформації, проведенням спеціальних заходів, семінарів, конференцій, створенні відповідних друкованих та електронних інформаційних матеріалів.

- По-друге, ліквідація (зменшення) негативних стереотипів в українсько-польських відносинах, боротьба із дезінформацією щодо низької толерантності українців до польської громади *створенням позиціонованих інформаційних продуктів* (передачі, фільми для їх подальшої трансляції на українську та польську аудиторії про толерантність в Україні до поляків, поширення месаджу, що українці – це населення з європейською миролюбною культурою і величезними трудовими традиціями тощо). Однією із причин існування негативних стереотипів, на нашу думку є низький рівень поінформованості польських громадян.
- По-третє, сьогодні Україна є найбільшим донором зовнішньої робочої сили для Польщі. За різними оцінками в Польщі перебувають до 1,5 мільйони трудових мігрантів з України. Для України це, мабуть, одне з найболючіших питань. Однак, *спільні україно-польські бізнес-проекти за участі спілок (асоціацій) підприємців, створення і поширення відповідної інформації* буде вигідним для економік обох країн. З комунікаційної точки зору оптимальним є використання мережі інтернет, соцмереж для обговорення, ініціювання проектів, як дешевого способу поширення інформації і підвищення обізнаності цільової аудиторії.

В будь-якому випадку, польські громадські організації, які функціонують в Україні є частиною українського громадянського суспільства, їх діяльність у трансформаційних процесах українського суспільства виступає своєрідним каталізатором дієвості українсько-польських відносин у «третьому секторі». Польща, як і Україна, має відносно короткий період функціонування громадянського суспільства, проте наші країни розділяють спільні цінності, мають спільні прагнення, тому міждержавна співпраця на рівні ГО відповідає національним інтересам кожної держави.

Тож, зміцнення потенціалу інститутів громадянського суспільства України та Польщі має передбачати та спрямовуватися на вирішення таких завдань:

- 1) вдосконалення механізмів лобювання громадських та бізнес інтересів в контексті секторальної інтеграції з ЄС;
- 2) вдосконалення роботи Форуму громадянського суспільства СхП ЄС;
- 3) нарощування потенціалу організацій громадянського суспільства (ОГС) в контексті формування спільної ідентичності двох країн (формування позитивного образу українців у Польщі та навпаки);
- 4) забезпечення інформаційного супротиву російському впливу в регіоні або розвиток контр-пропагандистської діяльності українських та польських неурядових організацій НУО);
- 5) спільну роботу українських та польських НУО/ОГС в рамках регіональних міжурядових організацій (РЕ та ОБСЄ - зокрема відновлення роботи Регіонального конгресу НУО під егідою РЕ з просуванням спільного інтегрованого порядку денного Польщі та України), а також формування українсько-польських НУО у широкому полі проблем (культурний розвиток меншин, екологія, гендерні питання тощо).
- 6) вироблення якісно нових механізмів співробітництва сторін в освітній галузі. Запровадження спільних українсько-польських освітніх програм з можливістю взаємного визнання дипломів закладів вищої освіти.

Для підвищення ефективності роботи польських неурядових організацій в Україні та покращення співробітництва із місцевими NGO виглядає доцільними розробка формули польсько-українського форуму неурядових організацій, що підтримують розвиток підприємництва та громадянського суспільства, зокрема жіночі (клуби сільських домогосподарок), молодіжні та екологічні організації.

Висновки та пропозиції:

Можна стверджувати, що польські ГО сьогодні є як активними, так і успішними. Вони діють в правовому полі України, яке після підпи-

сання асоціації Україна-ЄС активно адаптується і розширюється до європейських стандартів. Польські ГО, як і польська зовнішня політика щодо України є доволі ефективними, достатньо оцінити такі цифри:

- кількість українських трудових мігрантів до Польщі,
- кількість українців, які отримали карту поляка,
- кількість українців, які вивчають польську мову,
- кількість українських студентів, які навчаються в Польщі,
- кількість студентів, які після навчання в Україні переїхали працювати до Польщі (приклад, медсестри)
- кількість проектів в освітній, науковій сфері
- кількість українців, які вступили в шлюб з громадянами Польщі та виїхали з країни
- нарешті, кількість українців (як молоді, так і старшого віку) які бажають переїхати до Польща на ПМЖ тощо

Пропозиції:

1. Польським колегам. Провести аналіз активності і ефективності діяльності українських ГО в Польщі. Оцінити їх кількість, проекти, залученість української спільноти тощо, а також оцінити симетричність такої діяльності для уникнення/виправлення асиметрії, якщо така асиметрія існує.
2. Спільно. В Україні організувати та провести *парламентські слухання* в Верховній Раді із залученням комітету з культури та комітету із міжнародних зв'язків на предмет розробки спільної політики розбудови громадянського суспільства та по інших напрямках проекту. Аналогічний захід ініціювати та провести в польському Сеймі. Це підвищить статус проекту і дозволить уникнути асиметрії і введе наші відносини на новий рівень.

Полоністика в провідних університетах України.

Кафедра полоністики Київського національного університету (КНУ) імені Тараса Шевченка виокремилася з кафедри слов'янської філології у 2000 році і є випускаючою кафедрою. Загальна кількість студентів – 85 осіб. 19 травня 2003 р. при кафедрі полоністики КНУ імені Тараса Шевченка було відкрито Польський центр, завданням якого

є організація навчально-освітніх заходів, підтримка та проведення наукових досліджень із польської мови, літератури, історії та культури, популяризація в Україні польської мови і культурних надбань Польщі. Навесні 2010 року було підписано угоду між КНУ імені Тараса Шевченка та Посольством РП, яка регулює діяльність Центру.

Польський центр сприяє організації міжнародних культурних програм та бере в них активну участь, надає інформаційну підтримку студентам із питань організації стажування в провідних навчальних закладах Польщі та участі в наукових заходах, допомагає налагодити зв'язки та співпрацю між факультетами КНУ та науковими центрами Польщі, надає допомогу у підготовці та організації сертифікаційного іспиту з польської мови, організовує та проводить наукові польсько-українські конференції.

При Польському центрі є курси польської мови для студентів і викладачів університету різних спеціальностей, що дає можливість значній кількості охочих вивчати польську мову, ознайомитись із культурою, звичаями, історією та сьогоденням Польщі. При Польському центрі функціонує бібліотека, у якій понад 10000 книжкових видань.

Польським центром проводились відкриті лекції провідних польських науковців – проф. Данути Уліцької, проф. Ришарда Нича, проф. Вацлава Валецького, проф. Александра Ф'юта, проф. Міхала Павла Марковського, проф. Ярослава Лавського, ад. Станіслава Зайонца, проф. Станіслава Ульяша, проф. Марека Сквари, проф. Юзефа Порайського-Помсти, ад. Уршулі Маковської, ад. Марека Трошинського, проф. Данути Сосновської та ін.

Найдавніші традиції має кафедра польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка, утворена як кафедра історії польської мови й літератури згідно рішення австрійського цісаря Франца I у 1817 році (фактично запрацювала від 1826 року).

Давні традиції має також Центр полоністики Житомирського державного університету імені Івана Франка, створений свого часу на базі однієї з житомирських гімназій у 1853-1860 рр. під керівництвом відомого польського письменника й громадського діяча Юзефа Ігнація Крашевського (Józef Ignacy Kraszewski). Нинішній житомирський Центр полоністики видає науковий часопис «Українська полоністика»

(«Ukraińska Polonistyka»), у якому публікації згруповані у три рубрики: «Педагогічні дослідження»; «Філологічні дослідження»; «Філософські дослідження».

На кафедрах полоністики (слов'янознавства) існує тенденція до збільшення числа студентів (особливо це помітно у Львівському університеті імені Івана Франка). Окрім того, йдеться про такі науково-освітні осередки як:

- Одеський національний університет імені Іллі Мечникова (кафедра загального та слов'янського мовознавства).
- Хмельницький національний університет (кафедра слов'янознавства).
- Бердянський університет менеджменту і бізнесу (Центр польської мови і культури).
- Херсонський державний університет.
- Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка.
- Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.
- Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов.
- Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м.Івано-Франківськ).
- Рівненський державний гуманітарний університет.
- Волинський державний університет ім. Лесі Українки (м.Луцьк); нині -
- Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
- Серед навчальних закладів йдеться про:
 - Школи й класи із польською мовою навчання.
 - Навчання польської мови як другої іноземної.
 - Факультативні заняття з польської мови в школах.
 - Позашкільні навчальні заклади.
 - Курси польської мови для економічних мігрантів з України.

У рамках проекту «Координація й підтримка вищої полоністичної освіти в Україні» («Koordinacja i wsparcie wyższego kształcenia

polonistycznego na Ukrainie») підготовлено бібліографічний опис полоністичних праць українських науковців у 1990-2019 рр. (*Język polski i literatura polska na Ukrainie. Zarys bibliografii prac naukowych wydanych na Ukrainie po 1990 r.* - https://server465343.nazwa.pl/wordpress/wpn_STRONA1/wp-content/uploads/2020/05/bibliografia-z-ukrainy2.pdf)

Висновки та пропозиції:

Розвиток полоністики підтримується як Польщею, так і Україною. У широкому сенсі полоністика представлена різноманітними організаціями та осередками (громадсько-освітні, товариства польської культури, об'єднання вчителів польської мови і т. д.), у діяльності яких беруть участь поляки, які мешкають на території України, українці польського походження, а також, в деяких випадках, всі бажаючі вивчити польську культуру та мову.

Організації можуть в своїй діяльності варіювати від спілок до культурно-просвітницьких центрів. Серед академічних закладів найбільші осередки:

- Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (кафедра полоністики та центр полоністики).
- Кафедра польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.
- Житомирський державний університет імені Івана Франка (центр полоністики).

Канали поширення інформації в Україні про Польщу, її політику, соціальне, економічне та культурне життя

Найбільш реальною перспективою, що обумовлюється можливостями Української держави впливати на редакційну політику через фінансові та інституційні важелі, та оптимальним щодо збалансованості контенту нам видається залучення як ключового каналу поширення інформації про україно-польські відносини на сьогодні є Суспільне телебачення і радіомовлення в Україні (НСТУ). Це доволі нове утворення – телевізійне мовлення розпочато лише наприкінці 2017 року

(новий телевізійний сезон на каналі UA: Перший), що на етапі запуску (2016-2018рр.) підтримувався Радою Європи.

Нині у складі НТСУ діє Координаційний центр мовлення національних меншим (з 2019 року). Його завданням є створювати, розвивати й поширювати контент про національні меншини й корінні народи в Україні.

Суспільний мовник – єдине медіа в Україні, яке постійно створює проекти мовами національних спільнот для них, а про них – українською. Цей підрозділ активно розвивається і потребує нового контенту та взаємодії. Розроблено концепцію мовлення з тематики національних меншин. Це допоможе вийти за локальність польськомовних медіа в Україні, їх сконцентрованість на питаннях польської громади, її культурно-освітніх потребах.

Сьогодні на Суспільному мовленні існує програма про інші національності «Відтинки України». Вона виходить на регіональних підрозділах НСТУ, що свідчить про потенціал залучення його центрального офісу в Києві до питань висвітлення україно-польських відносин. Завдання полягає у тому, щоб сприяти виходу тематики на загальнонаціональний рівень в Україні. Відповідно, програми про україно-польське стратегічне партнерство могли б стати пілотним проектом, бути підтриманим державними інституціями обох країн.

До прикладу можна взяти програму «Зрозумій свого сусіда» - спецпроект до Міжнародного дня рідної мови, у якому журналісти Суспільного вивчають мову і культуру спільнот, що живуть в Україні поруч. Зауважимо, що на регіональному осередку НСТУ існувала програма про польське товариство на Житомирщині, проте транслювалась не польською мовою.

Висновки та пропозиції:

1. Польськомовні ЗМК достатньо широко представлені в українському інформаційному просторі. Їхня діяльність загалом сконцентрована на висвітленні культурних, освітніх проблемах польської громади в Україні, діяльності їхніх осередків.
2. Останнім часом помітна увага польськомовних медіа до питань соціально-політичного життя в Україні. Однак, вони не досяга-

ють загальноукраїнського рівня і питання міждержавних україно-польських відносин залишають на локальному рівні, не мають загальнодержавного звучання.

3. Для актуалізації висвітлення україно-польського стратегічного партнерства рекомендується розвивати відповідну тематику ресурсами Суспільного телерадіомовлення. Держава тут має важелі впливу через фінансування, законодавчу та інституційну підтримку вказаного ЗМК. Суспільний мовник в Україні переживає процес становлення та є чи не єдиною потенційно можливою альтернативою олігархічним медіа в Україні, які зараз визначають медійну політику та контент в українському інформаційному просторі.
4. Визначивши у Концепції стратегічної комунікації з просування україно-польського партнерства базові чинники і меджетворчого інформування, слід надати у цьому процесі роль ключового медіа Суспільному мовленню в Україні.

3.4. Пріоритетні сфери рівноправного симетричного партнерства

Головним напрямком розвитку двостороннього партнерства є поглиблення *політичного діалогу*, узгодження спільної позиції з важливих міжнародних проблем та подій, солідаризація та підтримка діяльності польської та української дипломатії в міжнародних організаціях та сфері міжнародного права і юрисдикції, проведення регулярних політичних консультацій. Прикладом такої політичної солідаризації можна вважати тристоронній формат «Люблінського трикутника» у політичній, економічній, соціальній та культурній сферах, а також солідарні дії щодо невизнання легітимності президента О. Лукашенка за результатами фальсифікації виборів в Білорусії та запровадження санкцій проти неї.

Проте, виходячи з пріоритетності безпекової, оборонної та економічної сфери, а також їх асиметричного характеру в системі партнерських відносин між Україною та Польщею, варто було би виділити першочергові завдання, які би необхідно вирішити в цих сферах. Перш

за все, подолання диспаритету необхідне в сфері економічних відносин (група з питань економічної та транскордонної співпраці).

3.4.1. Пріоритетні в сфері економічного співробітництва

Міжурядове співробітництво

Міжурядове співробітництво між Україною та Польщею в економічній сфері регулюється Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво, підписаною у 2005 році, якою передбачалося створення Міжурядової комісії з питань економічного співробітництва. Вже проведено 7 засідань Комісії, останнє – 29 квітня 2021 року у Києві. Інші інституційні механізми міжурядового економічного співробітництва: Рада МЗС України та МЗС Республіки Польща; платформа політичної, економічної та соціальної взаємодії України, Республіки Польща та Литовської Республіки – «Люблінський трикутник» (створена наприкінці липня 2020 року).

Важливою передумовою розвитку економічних (і чи не найважливіше – торгівельних) відносин між країнами є розбудова інфраструктури. Багато років між двома країнами йдуть перемовини про будівництво на українській стороні автостради, яка була б продовженням траси А4 у Третьому європейському транспортному коридорі через Львів аж до Одеси. На жаль, поки безуспішно. Критичного значення має прикордонна інфраструктура. На польсько-українському кордоні знаходиться 12 пунктів перетину кордону — 6 автодорожніх і 6 залізничних. Планується створення ще чотирьох пунктів. З метою покращення прикордонної інфраструктури уряд Польщі у 2015 році виділив кредит розміром 100 млн євро на ремонт пунктів перетину, доріг, що до них ведуть, будівель Державної прикордонної служби. Проте роботи до цього часу майже не почалися з вини української сторони.

Стратегічного значення для обох країн має забезпечення енергетичної незалежності. У цьому контексті уряд України розглядає можливість побудови на чорноморському узбережжі LNG-терміналу, але його поки не побудовано. Тому у 2019 році Україна вперше імпортувала скраплений газ через польський термінал Свіноуйсьце на узбережжі Балтійського моря. Польща, намагаючись досягти незалежності від

поставок російського газу, вжила реальних заходів та інвестувала у будівництво LNG-терміналу, газопроводу Baltic Pipe та розвиток внутрішньої системи передачі. Сьогодні Республіка Польща отримує LNG із США, Норвегії та Катару, а Україна цей газ може отримати вже після регазифікації через газотранспортну систему.

Окрім питань, пов'язаних з реалізацією інфраструктурних проєктів та співпраці у сфері енергетики, перспективними та доцільними напрямками українсько-польського партнерства на міжурядовому рівні є спільна робота над реалізацією Європейського зеленого курсу (The European Green Deal), досягнення цілей сталого розвитку 2030 та боротьба зі зміною клімату.

Співпраця на рівні місцевого та регіонального самоврядування

Цей пріоритет також має важливе значення для відновлення відносин рівноправного симетричного партнерства. Базовим документом українсько-польського в сфері міжрегіонального співробітництва є *Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво*, підписана 24 травня 1993 року. Відповідно до статті 6 цієї Угоди була створена Українсько-польська Міжурядова Координаційна Рада з питань міжрегіонального співробітництва. Перше засідання Ради відбулося на початку 1996 року, на якому було прийнято Статут і створено Комісії. Вже відбулося 15 засідань, останнє у березні 2019 року. Наступне заплановано на осінь 2021 на території Польщі. Основні завдання Ради: розвиток міжрегіонального і транскордонного співробітництва, просторове планування прикордонних регіонів, розбудова інфраструктури українсько-польської ділянки державного кордону.

За реалізацію регіональної політики в Україні відповідає Міністерство розвитку громад та територій, а в Польщі – Міністерство фондів та регіональної політики. Останнє реалізовує в Україні проєкт «Підвищення конкурентоспроможності українських регіонів та розвиток польсько-українського економічного співробітництва», що є частиною стратегії Міністерства економічного розвитку Республіки Польща у рамках програми PolishAid.

На сьогодні, Україна має найбільш розвинуту мережу міжрегіональної співпраці саме з Польщею. Усі 16 польських воєводств та більшість українських областей уклали угоди про міжрегіональне співробітництво і мають партнера в сусідній країні. Лідерами за кількістю партнерів є Люблінське, Сілезьке, Підкарпатське, Лодзьке та Мазовецьке воєводства, а з українського боку – Львівська, Закарпатська, Волинська, Івано-Франківська, Вінницька та Одеська області. Активізується процес підписання двосторонніх партнерських угод на рівні міст, районів і селищ з українського боку та міст, повітів і гмін – з польського. Регіони України та Польщі підписали більше 500 угод про міжрегіональне співробітництво.

Одним із найефективніших інструментів міжрегіонального та транскордонного українсько-польського співробітництва є Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна (діє з 2004 р.). Програма є ефективним інструментом для використання коштів ЄС органами місцевої влади та самоврядування, а також неурядовими організаціями обох держав для реалізації проектів у сфері міжрегіонального та транскордонного співробітництва. У програмному періоді 2014-2020 рр. Програма діяла у рамках Європейського інструменту сусідства. Бюджет програми – понад 170 млн євро, виділених на реалізацію 167 проектів. Нараз триває робота над підготовкою наступної редакції Програми 2021-2027. Але варто зазначити, що у контексті подій у Білорусі участь останньої у Програмі залишається не визначеною.

У наступний період програми на зовнішніх кордонах Європейського Союзу будуть реалізовуватися в рамках цілі «Європейське територіальне співробітництво» Політики згуртованості ЄС (Interreg) та нового Інструменту сусідства, міжнародного співробітництва та розвитку. В новій редакції програми планують залучати кошти на три (з п'яти) загальних цілей політики згуртованості 2021-2027: зеленіша і низьковуглецева Європа, соціальніша Європа, Європа ближче до громадян. Управління програмою здійснює Міністерство фондів та регіональної політики. Розвитку регіональної співпраці сприяє і Міжнародний Вишеградський фонд – донорська організація, заснована у 2000 році урядами країн Вишеградської групи (V4) – Чеською Респуб-

блікою, Угорщиною, Польщею та Словаччиною. Його мета – сприяти регіональній співпраці як між країнами V4, так і іншими регіонами, зокрема країнами Західних Балкан та Східного партнерства.

Торговельно-економічне співробітництво

В сфері торговельно-економічного співробітництва Республіка Польща є другим найбільшим торговельним партнером України (після Китаю). Обсяг двосторонньої торгівлі товарами з нею у 2020 році склав 7,52 млрд дол. США²⁴. Польща є другим ринком для експорту українських товарів (після Китаю). У свою чергу значення України у зовнішній торгівлі сусіда не є настільки великим. Український ринок займає 14-е місце у польському експорті та 21-е – у імпорті. Експорт товарів з України до Польщі у 2020 році – 3,4 млрд дол. США (історичний рекорд) (7% українського експорту, 1% польського імпорту). Середньорічний темп зростання за 2016-2020 рр. – 11%. Імпорт товарів із Польщі у минулому році – 4,07 млрд дол. США (8% українського імпорту, 1% польського експорту). Середньорічний темп зростання за 2016-2020 рр. – 11%. Торговельний баланс України й Польщі майже за всі роки характеризується від’ємним сальдо, зокрема, його значення у 2020 році – 660 млн дол. США.

Більше половини українського експорту до Польщі складають проводи ізольовані та кабелі; чорні метали; руди та концентрати залізни; соєва, соняшникова та ріпакова олії; меблі; деревина та вироби з деревини. Частка с/г продукції – 14,4%. Імпорт України з Польщі більш диверсифікований. Третину імпорту складають наземні транспортні засоби, крім залізничного або трамвайного рухомого складу; холодильники, сільськогосподарська техніка, побутова техніка та інші механічні пристрої; пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них; проводи ізольовані, монітори та проектори, інші електричні машина та обладнання. Частка с/г продукції – 8,2%. Після набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом значно покращилися умови доступу на ринки обох країн. Але у цій сфері

²⁴ Тут і далі дані UN Comtrade. Зовнішньоторговельний оборот за даними Держмитслужби – 7,42 млрд дол. США

залишаються проблемні питання. Зокрема, польські підприємства (виробники будівельної та медичної продукції) вказують на факт відкриття Україною великої кількості антидемпінгових розслідувань.

Зовнішньоторговельний обіг між Україною та Польщею далекий від максимального значення, тому перед країнами стоїть нетривіальне завдання з активізації двосторонньої торгівлі. Інша важливе завдання – розвиток експортного потенціалу країн на світових ринках шляхом поглиблення міжфірмової співпраці та участі у глобальних вартісних ланцюгах.

Окрім важливого експортного ринку, Польща є найпопулярнішим напрямом міграції українських працівників (тут працюють 30-40% українських трудових мігрантів). Згідно даних Управління соціального страхування Польщі (ZUS), станом на 31 березня 2021 р. у Польщі працювало 564109 легально працевлаштованих українців. На жаль, багато українських громадян працює в Польщі нелегально, що є джерелом багатьох ризиків та соціальних конфліктів. Експертні оцінки всіх легальних і нелегальних працівників – від 900 тис. до 1,5 млн чоловік. За оцінками Національного банку Польщі, трудові мігранти з України забезпечили 11% зростання ВВП країни за 2014-2018 рр.²⁵ Українці в основному працюють кухарями, продавцями, медичними працівниками, доглядальниками, будівельниками, водіями. Є багато сезонних працівників – сільськогосподарські робітники, персонал готелів.

З початком пандемії (березень-травень) спостерігався невеликий відтік заробітчан – 10%, але потім відбувся ще більший наплив через зростання кількості безробітних в Україні.

Інвестиційне співробітництво

Інвестиційне співробітництво України з Польщею не відзначається великими обсягами. Частка Республіки Польща в іноземному капіталі в Україні становить усього 2%. На 31 грудня 2019 року обсяг прямих інвестицій з Польщі в економіці України склав майже 700 млн дол. США, українських в Польщі – 8,1 млн дол. США. Основні капіталов-

²⁵ <https://notesfrompoland.com/2019/10/31/ukrainian-immigrants-add-11-of-polish-gdp-growth/>

кладення зроблені у банківській (KredoBank) та фінансово-страховій сфері (PZU). Інші великі польські інвестори в українські економіці – LPP, Barlinek, Cersanit, Ingot, Solaris, CCC, Mokate, Gino Rossi, Kross, Bakalland, та інші.

На жаль, польські інвестиції в Україну за останні роки зменшуються. Серед причин: відсутність достатньої нормативно-правової бази для захисту інвесторів, нестабільне законодавство, непрозорі суди, корупція, проблеми з митницею, міграція українців за кордон, що ускладнює пошук робітників для польських заводів. Також польські підприємці жаліються на те, що бізнес не вчасно інформують про зміни в законодавстві та не проводять відповідні консультації. Тому польські інвестори обирають для інвестування інші країни.

Перспективними напрямками інвестиційного співробітництва України з Польщею є спільна участь країн у міжнародних інвестиційних проектах, використання польського досвіду у розбудові мережі індустріальних парків, участь польського капіталу у модернізації української економіки (розбудова інфраструктури, цифровізація) та постконфліктної відбудови Донецької та Луганської областей.

Науково-технічне співробітництво.

Науково-технічне співробітництво України та Польщі регламентується низкою таких двосторонніх договорів та угод як: Договір між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері науки і технологій²⁶, підписаний У 1993 році та Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти²⁷, підписана у 1997 році.

Одним із основних пріоритетів України в науково-технічному співробітництві є її інтеграція до Європейського дослідницького простору. Цьому сприяє двостороння науково-технічна співпраця із країнами-членами ЄС, зокрема, із Польщею, що є найбільшим партнером України. У 2020-2021 рр. українські та польські науковці разом працюють над 15-ма двосторонніми науковими проектами. Перелік проектів

²⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_187#Text

²⁷ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_058#Text

був затверджений під час засідання Спільної Комісії з питань співробітництва в сфері науки і технологій. Перспективними напрямками співпраці між Польщею та Україною є розробка спільних науково-дослідних проєктів для участі у програмах ЄС (Horizon Europe, European Green Deal, EUREKA тощо), співпраця у сфері комерціалізації результатів НДДКР, трансфер знань та технологій, спільне проведення наукових конференцій та форум, обмін науковцями та дослідниками тощо.

Для подолання зазначених проблем економічної та транскордонної співпраці необхідно сконцентрувати зусилля на таких напрямках економічного співробітництва: модернізація промислового виробництва; поліпшення інвестиційного клімату та створення спільних підприємств і спільного виробництва на території обох країн; заміщення українсько-російського виробництва кооперацією з польськими підприємствами; створення більш сприятливих умов для торгівлі на паритетних умовах; сприяння Польщі в адаптації Україною нових нормативів і стандартів, прийнятих в ЄС; запровадження промислового безвізу України з Польщею як країною ЄС; запозичення польського досвіду в розвитку зеленої енергетики та охорони довкілля; протидія нелегальним фінансовим потокам та податковим злочинам; координація у сфері трудової міграції; енергетична взаємодія та протидія реалізації «Північного потоку – 2», як геополітичного проєкту Росії; питання перетину кордону, боротьби з порушенням митних правил, норм фітосанітарної сертифікації; розблокування ліцензії на вантажні перевезення; будівництво газового інтерконектора, що має спростити отримання американського скрапленого газу, який поступає у польський термінал у Свиноустьї.

3.4.2. Пріоритетні в сфері військового та оборонного співробітництва

Поглиблення військового та оборонного співробітництва має стати магістральним напрямком розвитку рівноправного симетричного партнерства України та Польщі. Така першочергова пріоритетність обумовлена зростаючою воєнною загрозою з боку Російської Федерації для України та Польщі, нарощуванням російських наступальних угруповань військ, розгортанням нової ракетної зброї та проведен-

ня масштабних військових навчань стратегічного рівня на східному фланзі НАТО і тимчасово окупованих територіях України. Така агресивна зовнішня і воєнна політика Росії не тільки загрожує національній безпеці обох держав, але й може спровокувати регіональну війну в Центрально-Східній Європі.

Для стримування та протидії агресивним намірам Російської Федерації необхідно переглянути підходи до військового та оборонного співробітництва між Україною та Польщею. Потреба в такій взаємодії обумовлена також тим, що Польща знаходиться в системі колективної оборони НАТО, а Україна поза її межами. В основу нового підходу має бути покладена цілісна багаторівнева система, яка має складатись з військово-політичного, військового, військово-технічного та військово-промислового співробітництва в оборонній сфері.

Головним питанням *воєнно-політичного співробітництва* має стати спільна протидія агресивній політиці Росії, військова та оборонна взаємодія Збройних Сил Польщі та України по стримуванню агресивних намірів Росії та обороні з використанням потенціалу НАТО і запровадження спільного оборонного планування Генеральних штабів ЗС України та Польщі у кризових воєнно-політичних ситуаціях, створення системи комплексного стратегічного аналізу воєнних загроз національній безпеці України та Польщі, координація діяльності розвідувальних органів України та Польщі з метою отримання повної та достовірної упереджувальної інформації для своєчасного ухвалення рішень щодо забезпечення воєнної безпеки обох держав, проведення регулярних консультацій керівництва МО Польщі та України і командування ЗС України та Польщі з оборонних та воєнно-політичних питань, оцінки воєнно-політичної обстановки в регіоні Центрально-Східної Європи, підписання планів воєнного співробітництва та інших.

Важливим аспектом українсько-польського воєнно-політичного співробітництва має залишитись сприяння Польщі інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір з метою набуття нею членства в НАТО. В цьому контексті необхідно активізувати військове співробітництво між країнами ЦСЄ, на регіональному рівні, доцільно просувати формат співробітництва США+ЦЄ (включно із Україною,

не як державою пострадянською чи східноєвропейською, а саме як центральноєвропейською країною), через кордони НАТО, як формату регіонального співробітництва на підтримку цілей НАТО та євроатлантичної інтеграції України. Слід вивчати можливості для країни ЦСЄ діяти автономно у оборонному та військово-технічному співробітництві, умови та обмеження використання регіонального співробітництва у сфері безпеки для глибшого залучення НАТО в Україні та інших країнах-не членах Альянсу.

Окремий інтерес становить участь України за польської підтримки у проєктах воєнно-політичної інтеграції ЄС: залучення України в операції та місії ЄС, приєднання до проєктів в рамках Постійного структурованого співробітництва в сфері безпеки та оборони ЄС (PESCO), поглиблення співпраці України з Європейським оборонним агентством. Доцільним є продовження співробітництва України та Польщі у форматі «бойових груп» ЄС, зокрема Вишеградської бойової групи.

Основним напрямком *військового співробітництва* України та Польщі в умовах загрози широкомасштабної агресії з боку Росії має стати проведення спільних навчань з оборонної тематики, відпрацювання взаємодії та бойової злагодженості різнорідних сил та міжвидових з'єднань Збройних Сил України та Польщі. Другим за важливістю напрямком військового співробітництва має стати створення різнорідних підрозділів України та Польщі у формі батальйонно-тактичних груп на базі досвіду формування та функціонування Литовсько-польсько-української бригади. Третім стратегічним напрямком воєнного співробітництва варто обрати сприяння реформуванню та розвитку Збройних Сил України з метою досягнення оперативної сумісності зі Збройними Силами Польщі та нарощування оперативних спроможностей збройних сил обох держав.

Основні зусилля в сфері *оборонно-промислового та військово-технічного* співробітництва варто спрямувати на вирішення трьох ключових завдань:

- зняття штучних обмежень у сфері військово-технічного співробітництва між Україною та Польщею і отримання сучасних зразків військової техніки та озброєнь;

- імплементації державних програм щодо модернізації, розроблення та впровадження новітніх зразків бойової техніки та озброєнь за стандартами НАТО;
- нарощування спроможностей спільного виробництва найважливіших зразків озброєння, спеціальної і військової техніки відповідно до стандартів НАТО.

Щодо останнього завдання, то головними напрямками його вирішення можуть бути:

- розробка перспективних зразків високоточної зброї;
- спільне виробництво засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ);
- виробництво механізмів автоматизованого заряджання бронетехніки;
- захист бронетехніки від високоточної зброї;
- виробництво прицільних комплексів та оптико-прицільних станцій;
- розвиток бойових та розвідувальних безпілотників.

Перспективною ідеєю вартою втілення є створення українсько-польського оборонного консорціуму.

3.4.3. Співробітництво в міжнародній сфері

Що стосується міжнародної сфери, то тут перспективним виглядає формування регіональних об'єднань в межах Центрально-Східної Європи. Польща має великий досвід такої співпраці в рамках таких субрегіональних об'єднань, таких як Вишеградська група, Центрально-Європейська ініціатива, ЦЕФТА та інших. Україна здійснювала багато спроб приєднатися до цих субрегіональних утворень, але вони не мали значного успіху.

Очевидно Україні в цьому бракувало не лише моральної підтримки, але й першочергового виділення ресурсів (матеріальних, організаційних, політичних, дипломатичних тощо) саме на ці центральноєвропейські ініціативи та проекти. Тож, Центральноєвропейські ініціативи та проекти у різних сферах мають стати важливим складником двосторонніх українсько-польських відносин та ключовим складником українсько-польських багатосторонніх заходів в європейському просторі. Більш за те, Україна та Польща мають просувати ідею регіоналізації

до порядку денного регіональної політики третіх держав Центральної та Східної Європи.

Такі ініціативи та проекти мають не лише доповнювати інтеграцію ЄС та НАТО, але створювати нову якість відносин в регіоні, забезпечувати високу щільність відносин, особливо горизонтальних відносин (на противагу вертикальним в просторі сусідів ЄС та НАТО). Регіональне співробітництво має бути автономним, здатним посилювати європейську та євроатлантичну інтеграцію та/або виступати окремо та самостійно. В межах інтеграційного поля ЄС та НАТО (що складається з членів цих організацій та партнерів-сусідів) має утворюватися центральноєвропейське ядро співробітництва, яке буде вирізнятися високим ступенем щільності взаємодій та інтенсивністю розвитку горизонтальних зв'язків. Таке ядро в ідеологічному та стратегічному сенсі буде виконувати та впроваджувати принципи й настанови ЄС та НАТО, але в інституційному сенсі та з точки зору інтенсивності взаємодії між його складовими має відрізнятися від середнього рівня взаємодії в ЄС та НАТО в бік збільшення показників та впроваджувати додаткові, не передбачені ЄС та НАТО формати та інститути співпраці. Для центральноєвропейських країн, що є членами Євросоюзу та Альянсу, це має означати наявність горизонтального стратегічного партнерства задля захисту власних інтересів всередині об'єднань. Для партнерів ЄС та НАТО це має означати наявність створення додаткових інструментів адаптації за підтримки субрегіональних партнерів, що перевищуватимуть рівень, темпи та якість зближення, передбачені стандартними процедурами.

Слід зауважити, що такий підхід тісно пов'язаний із сьогодишньою реальністю європейської інтеграції. Євроінтеграційна політика обох держав має вирізнятися достатнім рівнем власної автономності і водночас регіональної єдності в інтеграційному просторі ЄС. Польща та Україна мають критично ставитися до таких проектів ЄС як «Східне партнерство» (СхП), співпрацювати задля їх адаптації в інтересах держав регіону ЦСЄ, незалежно від поточних перспектив членства для України, Молдови чи Грузії. Важливим в рамках порядку денного ЄС є реалізація індивідуального і прагматичного підходу, що базується

на принципах секторальної (вибіркової) інтеграції з чітким урахуванням національних інтересів і потреб зазначених держав.

Водночас актуальним наразі є перегляд Європейської політики сусідства та Східного партнерства для гарантування політики «відкритих дверей» в ЄС. Важливе місце тут відіграє підтримка Польщею в інституціях ЄС ініціатив української влади щодо оновлення тексту Угоди про асоціацію, приєднання України до європейської системи оцінки відповідності та прийнятності промислової продукції (т.зв. «промисловий безвіз», АСАА) та поглиблення секторальної інтеграції України з ЄС, зокрема у сфері реформування енергетичного сектору, участі України у заходах ініціативи ЄС «Європейський зелений курс», співпраці у сфері цифрової економіки.

Спільна робота є необхідною у поширенні (адаптації до) європейських (читай ЄС) норм, стандартів, практики адміністрування та ведення бізнесу в країнах «Східного партнерства» (насамперед Україна, Молдова, Грузія) за польської підтримки і сприяння (організація спільних семінарів та тренінгів на місцях). Нагальною є співпраця сторін у боротьбі з корупцією, а також щодо покращення умов ведення підприємницької діяльності в Україні (бізнесу держав-членів ЄС) та (українського бізнесу) в державах-членах ЄС за сприяння польської сторони.

Поряд з головним мейнстрімом щодо європейської інтеграції, не менш важливий першочерговий інтерес України та Польщі в міжрегіональній кооперації лежить в сфері побудови транспортної інфраструктури. Це розбудова транспортних коридорів та вдосконалення наявної інфраструктури, що сприятиме поглибленню зв'язків і співпраці держав Центрально - Східної Європи із Південним Кавказом, Центральною Азією, Близьким Сходом, країнами Східної Азії. Особливе значення тут має покращення автомобільного та залізничного транспортування (збільшення обсягів контрейлерних транзитних перевезень, використання потенціалу «колії 1520» т.зв. Linia Hutnicza Szerokotorowa).

Опора використання транспортного потенціалу регіону має здійснюватися, перш за все, за допомогою таких заходів:

- 1) *підвищення ефективності транспортної інфраструктури регіону шляхом оптимізації митного контролю на кордонах, зменшення митних бар'єрів як на українсько-польському кордоні (модернізація вже наявних та зведення нових пунктів пропуску, вдосконалення роботи механізмів «єдиного вікна»), так і на решті кордонів між центральноєвропейськими країнами;*
- 2) *реалізації спільних проектів, спрямованих на посилення транспортного потенціалу регіону (проекти нових центрально-східноєвропейських транспортних коридорів, спільної модернізації наявної транспортної інфраструктури, спільного володіння стратегічними активами у транспортному секторі, тощо);*
- 3) *створення спільних інвестиційних інструментів для розвитку транспортного потенціалу регіону, із залученням як власних коштів, так й сторонніх інвесторів, виступати єдиною групою (формалізовано, на рівні компаній з державною участю або міждержавних структур, чи на рівні дипломатичного узгодження позицій) у вирішенні фінансових, організаційних та інших питань розробки, впровадження та експлуатації транспортних інфраструктурних проектів в регіоні.*

Серед таких проектів на часі реалізація Польщею більш масштабного регіонального проекту «Тримор'я». На відміну від попередньої доктрини «Міжмор'я» сучасна доктрина Польщі передбачає досить суттєві обмеження при її імплементації. По-перше, поза межами цього інтеграційного об'єднання вона залишає країни Нової Східної Європи; по-друге, виключає конфронтаційний характер відносин з Росією, яких в умовах російської гібридної війни проти Заходу виглядає досить проблематичним; по-третє, представляє себе в якості додаткового інтеграційного об'єднання країн, що є членами ЄС і які знаходяться між Адріатичним, Балтійським і Чорним морем; по-четверте, являє собою спроби об'єднати інтереси країн-учасниць, перш за все, в економічній та інфраструктурній сфері. Не випадково першочерговими сферами поглибленої співпраці в рамках цієї Ініціативи по лінії Північ – Південь були обрані енергетика, транспорт і телекомунікації.

Таким чином, Ініціативу Трьох морів можна розглядати як додатковий стовп для підсилення європейської інтеграції в межах Централь-

но – Східної Європи під проводом Польщі з опорою на США, у випадку посилення дезінтеграційних процесів в межах самої європейської спільноти. Для США співпраця з учасниками Тримор'я — це не тільки енергетика, а й збільшення власного впливу в регіоні Центрально – Східної Європи, особливо коли в ЄС відбуваються значні і неоднозначні трансформації. Формулюючи концепцію Тримор'я польська влада апелює до очевидних переваг цього проекту, розраховуючи на посилення власної ваги в регіоні Центрально - Східної Європи в ЄС та НАТО. Таким чином, цей формат регіональної інтеграції значною мірою залежатиме від того, як далі трансформуватиметься ЄС: у більш федеральну структуру, «Європу кількох швидкостей» чи щось інше.

Для України, яка залишилась за межами Ініціативи Трьох морів цікавими могли би бути окремі її проекти, одним з яких є Via Carpatia. Їїого реалізація дає можливість Україні модернізувати власну транспортну мережу. Але при цьому варто зважити на те, що концепція Тримор'я в контексті українсько-польських відносин не може повністю задовольнити ні Україну ні Польщу. По-перше обрання та реалізація цієї концепції не вирішує проблему регіонального лідерства Польщі в Центрально - Східній Європі, обумовлену браком ресурсів для виконання такої місії. По-друге, обмеження які накладаються на цю концепцію, позбавляють Польщу тієї критичної геополітичної ваги, яку вона могла би отримати в особі Нової Східної Європи.

Для подолання цих вад і більш поглибленої участі України в цьому проекті було би доцільно доповнити концепцію «Тримор'я» елементом Балто-Чорноморського співробітництва (БЧС). Для такого об'єднання існують важливі передумови. *Ідеологічні.* В країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) суспільна думка більше тяжіє до консерватизму та християнства, тож багатьом не подобається насадження Європейським Союзом своїх космополітичних принципів. Якщо Росія намагається побудувати так званій «Русській мір» - розширити імперію, в якій Москва займає статус метрополії, а ЄС веде курс на стирання здорових меж між націями, поширення мультикультуралізму і розмивання національних культурних традицій, то БЧС гарантувало би їм взаємну безпеку, економічну рівноправність та можливість вільно реалізовувати свою ідеологію і зберегти національні цінності.

Геополітичні. Існування союзу передбачає входження до нього хоча би двох країн – Польщі та України. Ці дві країни – так званий **«мінімум» для БЧС**. Лише входження обох цих країн створить об'єднаний політико-економічний простір в ЦСЄ, який матиме вихід до Чорного і Балтійського морів, складе ядро союзу в силу найбільших в регіоні території і населення, отримає контроль над важливими торговими потоками, відіграватиме роль бар'єра між Заходом та Росією. Вагомою деталлю є те, що більшість провідних країн ЄС, незважаючи на порушення Росією засад міжнародного права, залишаються частково проросійськими. Це потенційні союзники Росії, і місія БЧС в такому разі – відрізати цих союзників від Росії і не дати можливості їй поширити свій вплив на Захід. Союзником БЧС можуть стати такі країни як Велика Британія, яка на відміну від лідерів ЄС, налаштовані рішуче проти експансіоністських намірів Росії. Їй вигідне існування в ЦСЄ лояльного їм союзу держав на протипагу РФ та ЄС.

Економічні. З одної сторони, країни ЦСЄ знаходяться в сфері економічних інтересів Росії і відчувають деяку залежність від російських природних ресурсів. З іншої сторони, країни ЦСЄ відіграють роль ринків збуту, джерел сировини та дешевої робочої сили для ЄС, а від так, не можуть конкурувати з більш розвиненими Німеччиною та Францією. Отже, об'єднання їх в БЧС дозволить створити організацію більш-менш рівноцінних держав, які зможуть будувати власну економічну політику, вигідну для усіх, без зайвого тиску ЄС. Це забезпечить країнам ЦСЄ вигоду від міжнародної транзитної торгівлі та збереже від економічного шантажу зі сторони інших держав, якщо такий матиме місце.

Безпекові. Країни – потенційні члени БЧС – або вже постраждали від російської воєнної агресії, або перебувають під загрозою такої агресії. Кожна з цих країн поодиночі не в змозі протистояти досить потужній і чисельній армії Росії, натомість, об'єднавшись в широкий фронт від Скандинавії до Кавказу, вони можуть протиставити їй досить чисельну і потужну армію.

Про авторів

Частина I аналітичної доповіді «**Стан і перспективи стратегічного партнерства Польщі та України. Погляд з Польщі**» підготував **колектив авторів**:

- **проф. д-р габ. Марек Петрась** – керівник, директор Інституту політичних наук і адміністрування Університету Марії Кюрі-Склодовської (УМКС)
- **проф. д-р габ. Валентин Балюк** – координатор, заступник директора Інституту політичних наук і адміністрування УМКС
- **проф. д-р габ. Вальдемар Парух**, Інститут політичних наук і адміністрування УМКС
- **д-р габ. Беата Сурмач**, проф. УМКС, директор Інституту Центральної Європи
- **д-р габ. Томаш Стемпневський**, проф. Люблінського католицького університету Івана Павла II, заступник директора Інституту Центральної Європи
- **д-р габ. Конрад Павловський**, Інститут політичних наук і адміністрування УМКС, Інститут Центральної Європи

- **д-р габ. Маріуш Сєнкевич**, Інститут політичних наук і адміністрування УМКС
- **д-р габ. Богдан Боровік**, Інститут наук про комунікацію та ЗМІ УМКС
- **д-р Якуб Ольховський**, Інститут політичних наук і адміністрування УМКС, Інститут Центральної Європи
- **д-р Агата Татаренко**, Інститут Центральної Європи
- **д-р Анджей Шабацюк**, Інститут Центральної Європи
- **д-р Надія Гергалo-Домбек**, Центр Східної Європи УМКС
- **д-р Марта Драбчук**, Інститут політичних наук і адміністрування УМКС, Інститут Центральної Європи
- **д-р Сергій Кучинський**, Економічний факультет УМКС
- **д-р Анна Баженова**, Інститут політичних наук і адміністрування УМКС, Інститут Центральної Європи
- **д-р Лукаш Левкович**, Інститут політичних наук і адміністрування УМКС, Інститут Центральної Європи
- **д-р Александра Зонік-Кучинська**, Інститут Центральної Європи

Частину II аналітичної доповіді **«Стан і перспективи стратегічно-го партнерства Польщі та України. Погляд з України»** підготував **колектив авторів:**

- **д-р, проф. Григорій Перепелиця** – керівник, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка
- **д-р, проф. Сергій Даниленко** – координатор, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка
- **д-р, проф. Микола Дорошко**, координатор, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка
- **д-р, проф. Віктор Матвієнко**, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка
- **д-р, проф. Валерій Копійка**, директор Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка
- **д-р, проф. Микола Ожеван**, Національний інститут стратегічних досліджень
- **доц. Віктор Константинов**, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка

- **доц. Антон Нанавов**, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка
- **доц. Василь Матей**, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка
- **доц. Ілля Гавриленко**, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка
- **доц. Олена Шевченко**, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка

Інститут політичних наук і адміністрування УМКС
Інститут Центральної Європи у Любліні
Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка

Наукова редакція

Марек Петрась, Валентин Балюк, Григорій Перепелиця

Copyright

Міністерство освіти та науки РП

Коректор

Анна Папроцька, Сергій Даниленко

Художній і технічний редактор

Амадеуш Таргонський

ISBN

Видавництво Сейму РП

вул. Загурна 3, 00-441 Варшава

«Аналітична доповідь підготовлена та надрукована завдяки фінансовій підтримці Міністерства освіти та науки РП. Договір № MEiN/2021/DWM/220 про виконання проєкту – Стан і перспектива партнерства Польщі і України в умовах геополітичних змін. Оцінки і рекомендації для політичної практики».